

Panonski Slaveni i podunavski Hrvati: toponimske i jezične poveznice

Mario Bara*

Sažetak

Srednjovjekovni toponimi slavenskog podrijetla u Podunavlju pružaju vrijedne informacije o najranijoj povijesti predaka podunavskih Hrvata Šokaca. Slavonski dijalekt hrvatskoga jezika koji je zastupljen dijelom svog rasprostiranja u Podunavlju, čuva arhaične lingvističke karakteristike. U njemu se mogu pronaći elementi predmigracijskoga dijalektalnog stanja što je vidljivo kroz zastupljenost stanovitih srodnih crta koje se nalaze u kajkavskim i čakavskim govorima. Prvi dio rada daje osnovne povijesne podatke o panonskim Slavenima. Drugi dio rada posvećen je arhaičnim jezičnim tragovima u Hrvata Šokaca u Bačkoj i potvrde tih jezičnih elemenata u toponimiji. Treći dio nudi pregled toponima s povijesnog prostora južnog ugarskog Podunavlja s predloženom slavenskom etimologijom.

Ključne riječi: Slaveni, Panonija, podunavski Hrvati, Šokci, toponimi, jezik

Uvod

O etnogenezi Slavena i njihovoj prapostojbini napisano je puno rasprava, od kijevskog ljetopisca Nestora početkom 12. st. do suvremenosti (detaljnije o pitanjima slavenske etnogeneze u Trybачев 1985, 2003, Zbigniew 1992, Birnbaum 1993, Barford 2001, Curta 2001a, 2001b, 2008, 2015, 2021, Greenberg 2002-2003; Parczewski 2003, Richards 2003, Pleterski 2013 i literaturi citiranoj u navedenim radovima). Fokus ovoga rada su Slaveni u južnoj Panoniji, pitanje njihova kontinuiteta u Podunavlju, slavenski toponimi na istome prostoru te poveznice s hrvatskom subetničkom skupinom Šokaca temeljem arhaičnih jezičnih karakteristika u njihovim govorima i povijesnih vrela. Staroštokavski govori slavenskoga dijalekta su prisutni i izvan granica Republike Hrvatske. Obuhvaćaju hrvatske posavske, s hrvatske i manjim dijelom s bosanske strane, podravske, baranjske i bačke govore (zastupljene u dijelovima tih regija u Hrvatskoj i Mađarskoj, odnosno Srbiji) koje odlikuju arhaična akcentuacija i morfologija. Teritorijalna zastupljenost odgovara

* izvanredni profesor, pročelnik Odjela za sociologiju, Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu

osobitostima u njima pa se dijele u tri poddijalekta: posavski, podravski i baranjsko-bački. Govornici slavonskoga dijalekta često se imenuju Šokcima, a njihov govor šokačkim (Kapović 2008: 115). Dio tih govora čuva još jednu arhaičnu crtu, naime ostatke predmigracijskoga dijalektalnog stanja što je vidljivo kroz zastupljenost stanovitih srodnih crta koje se nalaze u kajkavskim i čakavskim govorima (usp. Sekereš 1981, Maresić 2004, Kapović 2008, Znika 2014, Mance 2014). Ovom dijalektu pripadaju i govor Hrvata u Rekašu u Rumunjskoj koji su gotovo u potpunosti jezično asimilirani u rumunjsko jezično okruženje.¹

Slavensko stanovništvo u Južnoj Panoniji prisutno je zasigurno u 6. st. Spominje se moguća protoslavenska nazočnost u srednjem Podunavlju od prve polovine 5. stoljeća, no ona je upitna jer izvori ne govore o Slavenima, nego neimenovanim barbar-skim skupinama (Gračanin 2008a: 15). Jedna od zajedničkih karakteristika izvora o Slavenima u Panoniji od ranoga do kasnoga srednjega vijeka je da su Slaveni u njima objekti promatranja i projiciranih slika, stereotipa, a vrlo rijetko su sami subjekti i autori izvora o sebi za navedeno razdoblje. Isto važi kad je riječ o bačkome Podunavlju gdje s pojavom pisanih izvora dominiraju lingvistički tragovi vidljivi u toponimiji i antroponimiji, dok su drugi izvori relativno skromni. Florin Curta je mišljenja da je „stvaranje Slavena“ bizantski konstrukt u funkciji krovnog termina „Sclavenes“ za opisivanje različitih skupina, ne nužno homogenih slavenskih, što su živjele sjeverno od Dunava i bizantskog limesa (Curta 2001a: 118-119). Ne ulazeći u raspravu jesu li bizantski² autori „stvarali Slaveni“ ili su skupine koje su opisivali dijelile jezik, kulturu i način življenja te imale obilježja zajedničkoga identiteta (protoslavenskoga ili slavenskoga), oni daju vrijedne podatke o stanovništvu u Podunavlju, njihovu životu i okolišu u kojem su živjeli. Ovi opisi su interesantni jer govore o prostorima na kojima su u kasnijim stoljećima zabilježeni brojni slavenski toponimi s učestalijom pojavom pisanih izvora. Na obitavanje toga stanovništva u blizini vodotokova, šuma, močvarnih lokaliteta ukazuje brojčano velika zastupljenost i rasprostranjenost vodnih imenica, blatista i s njima povezanih pojmova (Brozović Rončević 1997a). Tako i analiza srednjovjekovnih slavenskih toponima u bačkome Podunavlju i susjednim krajevima pokazuje visoku zastupljenost toponima motiviranih stanjem u okolišu (detaljno u drugom dijelu rada, etimologija slavenskih toponima, dalje: EST).

Rani opisi Slavena u Podunavlju

Jordanes (1915: 59-60) u djelu *Getica* napisanom u 6. st. navodi da „Slaveni prebivaju na teritoriju koji se proteže od grada Noviodunuma i jezera zvanog Mur-

¹ Tijekom posjeta Rekašu u prosincu 2015. autor je imao prigodu razgovarati s nekoliko pripadnika hrvatske manjine iz obitelji Pelić koji su mu potvrdili da je ostalo približno pedesetak aktivnih govornika mjesnoga šokačkoga govora, uglavnom starije životne dobi. Za očekivati je da se taj broj s vremenskim odmakom dodatno smanjio.

² Oni su sebe smatrali Rimljanima, Romejima, pa su i sami kasnije postali dio „stvaranja Bizantinaca“ iako se takvima nisu samoimenovali.

sianus³ do Danastera (Djestar), a sjeverno sve do Vistule (Visla). Imaju močvare i šume umjesto gradova“. Pseudo-Mauricije u djelu *Strategicon*, vojnom priručniku, napisanom početkom 7. st., opisuje Slavene napose u poglavlju „Kako treba postupiti sa Slavenima, Antima i sličnim“ na lijevoj (sjevernoj) strani Dunava. Sela Slavena prema opisima su se nalazila na rijekama u međusobnoj blizini i vezi. Navodi se da su bili iznimno vješti u prelazanju rijeka. U neposrednoj blizini sela nalazile su se šume, jezera, močvare ili ritovi kojima se teško prilazilo. U mjestima prebivanja pravili su zemunice koje su rasporedom omogućavale više izlaza iz naselja zbog napada i opkoljavanja kojima su bili izloženi. Ovakva organizacija naselja osiguravala im je ranije uočavanje neprijatelja, manje pogubne napade jer se stanovništvo poznajući teren spašavalo bježanjem u sigurnost šume i teško prohodnih močvarnih terena (Ostrogorski 1955: 130-141). Opisi Podunavlja, teško pristupačnih terena, poplava, koje se nije u mnogome mijenjalo od bizantskih opisa, može se naći i kasnije, sve do 18. st. (Osman-aga Temišvarski 2004: 14, 20), te u kartografskim prikazima Luigija Marsiglija (1658. – 1730.).⁴ Ovakvi uvjeti okoliša mogu objasniti zadržavanje Slavena na tome području od doba njihova naseljavanja kroz razdoblje srednjega vijeka. Nedostatak pisanih izvora o ranoj povijesti Slavena u Panoniji mogu dopuniti rezultati filoloških i arheoloških istraživanja (Gračanin 2008a: 14). Navedeno važi i za uže područje istraživanja Podunavlja. Rane migracije Slavena potvrđuju arheološki nalazi i hidronimijska analiza (Brozović Rončević 1997a, Kazanski 2020). Temeljem elemenata arheoloških ostataka smatra se da su Slaveni obitavali na donjem toku Dunava, što potvrđuju i pisana svjedočanstva bizantskih suvremenika, odakle su se prošili dalje prema Panonskom bazenu gdje su se prožimali s drugim arheološkim kulturama (Kazanski 2020). Postojanje slavenskih naselja u Bačkoj i Banatu u razdoblju od 5. do 7. st. dovodi se u dijela autora u pitanje, napose zbog snažne prisutnosti drugih skupina poput Sarmata, Huna i germanskih plemena, prije svega istočnih Gota i Gepida (Trifunović 1997: 85).⁵ Florin Curta (2001b: 376) upozorava na metodološki oprez zbog tendencija da se arheološke kulture tretiraju kao etničke skupine, kako bi se legitimizirale pretenzije modernih nacionalnih država na teritorije.

Od druge polovice 6. st. može se s većom sigurnosti govoriti o Slavenima u južnoj Panoniji. Njihova seoba je već započela prije dolaska Avara u Panoniju (Heršak i Silić 2002: 204). Uz prisutnost manjih skupina Slavena koji su tijekom 6. st. dolazili iz smjera donjeg toka Dunava, vjerojatno da su neki dolazili preko prijevoja sjevernih Karpata ili kroz Moravska vrata u međurječje Dunava i Tise. Znatniji porast broja Slavena u južnoj Panoniji može se datirati tek u razdoblju nakon odlaska

³ Iako su nesigurne ubikacije Jordanesovih lokaliteta, pretpostavlja se da bi Mursijsko jezero odgovaralo širokom poplavnom području sjeverno i južno od Murse što odgovara prostoru Kopačkoga rita i južno nekadašnje Volcejske močvare (u dijelu toka rijeke Vuke) (Gračanin 2008a: 21-22).

⁴ Do znatnijih promjena u okolišu dolazi s hidromelioracijskim i regulacijskim radovima kroz 18. i 19. st. i planskim državnim kolonizacijama na tome području.

⁵ Zaključke o slavenskim naseljima u Bačkoj i Banatu dovodi u pitanje Vujadin Ivanišević u diskusiji na članak Stanka Trifunovića (Trifunović 1997: 85). Usporedi istraživanja o etničkoj situaciji u 5. i 6. st. u južnoj Panoniji u Gračanin 2011, Škrgulja i Gračanin 2014.

Langobarda iz Panonije (568.), napose u zadnja dva desetljeća 6. st. (Gračanin 2011, 129). Veliku ulogu u rasprostiranju Slavena imali su Avari, intenzivnije nakon zauzeća Sirmija 582. (Gračanin 2008a: 24). O njihovom odnosu s Avarima prevladava mišljenje o slavenskoj podčinjenosti, no čini se da su te veze bile kompleksnije. One su se mijenjale ovisno o kontekstu i širim događanjima pa su pojedine skupine sačuvale samostalnost ili su u nekim razdobljima imale određeni stupanj autonomije (Živković 1997). Avarsku dominaciju u Donjoj Panoniji dokinut će Franci. Političku kontrolu nad teritorijem su vršili preko lokalnih slavenskih kneževa. Avarsko-slavenska simbioza na tome području trajala je duže vrijeme. Antropološka analiza skeleta pronađenih u avarsko-slavenskim grobljima ukazuje na etničku premoć Slavena nad protoavarskim (mongoloidnim) skupinama (Gračanin 2008a, 37). Vremenom su Slaveni brojčano prevladali Avare i ostatke drugih naroda, jezično ih asimilirali te su do mađarskog osvajanja Panonije stvorili veći broj toponima koje su Mađžari preuzeli i prilagodili mađarskom jeziku tamo gdje su zatekli brojniju slavensku populaciju (vidi drugi dio rada *Etimologija slavenskih toponima*, dalje: EST).

Podunavlje je tijekom 9. st. bilo dio širokog slavenskog etničkog kontinuuma. Rani oblici državnog razvoja nisu imali kontinuitet. Najznačajnije političke tvorevine bile su Velika Moravska na sjeveru, Donjopanonska Kneževina na jugu, dok su Bačka, Banat i dio Srijema bili pod utjecajem Bugara (Gračanin 2015). Konstantin Porfirogenet, iz perspektive Bizanta, zabilježio je da se iza Sirmiuma (Mitrovice) prostirala Velika Moravska (DAI 1967: 177). Moravljani su u zadnjem desetljeću 9. st. kontrolirali područje na jugu do Drave (Gračanin 2015: 376). Nije sigurno jesu li imali političku kontrolu i nad dijelom međurječja Dunava i Tise ili je ostao u cijelosti u bugarskim rukama. Prema nekim tumačenjima, Bačku, Baranju i istočnu Slavoniju je kontrolirala krajem 9. st. Velika Moravska (Margetić 1994: 14). Takvu političku kontrolu dokinut će doseljavanje Mađžara i organizacija vlastite države u Panoniji. Iako je Konstantin Porfirogenet često kritiziran kao povijesni izvor zbog načina pripovijedanja i pretjerivanja u opisivanju, zasigurno je raspolagao brojnim i raznolikim izvorima iz pisanih dokumenata u različitim odjelima bizantske uprave (Živković 2010: 120). Kada je riječ o prijelazu 9. na 10. st., od događanja koja opisuje dijelilo ga je jedno do dva desetljeća pa je u njegovoj mladosti, uz postojanje pisanih izvora, zasigurno još uvijek bilo snažno sjećanje na nedavne događaje, odnose političkih subjekata na terenu i njihove granice u neposrednoj blizini Bizanta.

Od osvajanja Panonskom bazenu i trajnoga naseljavanja Mađžara s prijelaza 9. na 10. st. traju neprekinuti i intenzivni kontakti sa Slavenima koji su ostavili obostrane kulturne i jezične utjecaje. Da je slavenska populacija igrala značajnu ulogu u razvoju Ugarske nedugo nakon naseljavanja Mađžara svjedoče i onovremeni putopisci. Sredinom 10. st. židovski putnik iz Španjolske Ibrahim ibn Jakub al-Isra'ili at-Turtuszi opisao je Mađžare kao ljude koji govore slavenski (Marek 2003: 65). Čini se da su još tijekom 12. st. Slaveni, barem u pojedinim dijelovima Ugarske, bili značajan jezični element. Tako izvješćuje njemački svećenik Helmold i putopisac u *Kronici Slavena (Chronica Slavorum)* koji navodi da ako netko uključi Ugarsku u jezični svijet Slavena, da to nije greška jer se stanovnici ne razlikuju bitno niti odi-

jevanjem niti jezikom (Lappenbergii i Pertz 1868: 13). Ocjena je pojednostavljena, ali sigurno ukazuje na dobro očuvanu jezičnu prisutnost ugarskih Slavena u 12. st. i vjerojatnu bilingualnost na značajnim područjima Ugarske.

U mađarskoj historiografiji čest je pristup koji interpretira razvoj od kasnog 9. kroz 10. i kasnija stoljeća kao autohton nastao „ex nihilo“ nakon mađarskog osvajanja i naseljavanja Panonije (Engel 2001: 5-6). Pokušava se navedeno interpretirati kroz tijek od avarskog arheološkog sloja u ranom 9. st., koji se poklapa s krajem njihove dominacije u Panoniji, i mađarski koji se nastavlja na njega. Slavenski utjecaj se pritom predstavlja rubnim. Nekoliko osnovnih činjenica ukazuje na neodrživost ovakve interpretacije koju je zagovarao Pál Engel. Jezik „kasnih Avara“ navodi da je bio nepoznat, ali da se pretpostavlja da je pripadao turkijskoj skupini jezika (Engel 2001, 6).⁶ Da su Avari, kao jezična zajednica, doista opstali u značajnijem broju onda bi se moralo očekivati avarske toponime na području mađarskog naseljavanja, no činjenica je da su oni najstariji u potvrđenim izvorima slavenski uz novi sloj mađarskih koji je vremenom rastao s njihovim prelaskom na sjedilački način života. Tomu je razlog jer su Avari bili malobrojniji od Slavena, predstavljali su ratničku elitu, koja se do 9. st. većinom jezično asimilirala i tek je mjestimice ostavila traga u toponimiji. Stoga su toponimi dominantno slavenski, a ne avarski. U razdoblju pljačkaških pohoda Mađžara u dijelove Europe do sredine 10. st. još uvijek je pretežiti oblik života bio nomadski. Zbog takve organizacije života nije postojalo praktične potrebe imenovanja stalnih naselja te su preuzimani zatečeni slavenski (usp. Pest/Pešt, Nograd/Novigrad, Visegrad, Szolnok/Solnik i dr.). Arheološki dokazi također potkrepljuju kontinuiranu nazočnost Slavena, a dodatno lingvistički (Sós 1973, Filipić 2015). Drugi pak autori temeljem toponimskih i lingvističkih izvora (npr. najranije posuđenice u mađarskom koje čuvaju stare slavenske nazale) smatraju da su u vrijeme naseljavanja Mađžara na prijelazu 9. na 10. st. Slaveni (uz slavenizirane Avare i ostatke drugih naroda) predstavljali jezičnu većinu stanovništva Panonije (Kristó 2003: 35, 81). Značajne etnodemografske i lingvističke promjene otpočele su odmah po mađarskom naseljavanju. Konstantin Porfirogenet tvrdi da su Mađžari (koje naziva „Turcima“) u vrijeme naseljavanja uništili Veliku Moravsku (opstala do 907.) za vrijeme njezinih unutarnjih sukoba, koja se do konca 9. st. prostirala na širokim panonskim područjima, a stanovništvo iselili. Narod koji je ostao bio je „raštrkan, dio je pobjegao i potražio utočište kod susjednih naroda, među Bugarima, Turcima,⁷ Hrvatima i ostalim narodima“ (DAI 1967: 181). Arheološki tragovi također govore u prilog tomu da je dio zatečene populacije izbjegao. Na lokalitetu Crkveni breg, *madž.* Templomdomb, kod Kelebije iskopani su ostaci temelja crkve s grobljem iz vremena doseljenja Mađžara za koje Bíbó-Bige smatra da ju je opljačkala

⁶ O odnosu Avara i Slavena vidjeti u Živković 1997, Heršak i Silić 2002, Curta 2015.

⁷ Lujo Margetić (1994: 14) nelogičnost iz vijesti koju donosi Porfirogenet o dijelu naroda koji je bježeći pred Turcima (Mađžarima) utočište pronašao opet među Turcima (Mađžarima) objašnjava na sljedeći način. Prvotno područje pod vlašću Mađžara bilo je istočno od Tise, a područje današnje Bačke, Baranje i istočne Slavonije bilo je još neosvojeni dio Moravske. Nakon osvajanja tog dijela dio stanovništva je pobjegao na istok (današnji Banat) u već ranije osvojena područja od Mađžara.

i uništila nomadska napadačka skupina, a da je stanovništvo mjesto trajno napustilo (Bíbob-Bige 1914: 58-59). Pronađeni predmeti sugerirali su da je riječ o Arpadovu (oko 845. – oko 907.) razdoblju. Kako Madžari u vrijeme 10. st. još nisu bili pokršteni, na tom prostoru kršćani su mogli biti jedino Slaveni i/ili jezično slavenizirani ostaci drugih naroda pokršteni u 9. st. za vrijeme ćirilometodske slavenske misije. Nije poznato koji su bili razmjeri stradanja slavenske populacije, ali neki od najstarijih srednjovjekovnih toponima sjeverno od Subotice upućuju na slavenske jezične doticaje (npr. *Tumpa* 1135. → *Томпа*, *prasl.* *čъrнь + grad → Cernigradensium 1075. → Čongrad, osobno ime Drusba 1075. → Družba → Dorozsba → Dorozsma itd.) (Szöke 2015). Navedeno govori u prilog da se dio Slavena morao zadržati na tome području, „raštrkan“ kako to navodi Pofirogenet. Nadalje, Anonimus, notar kralja Bele je zapisao oko 1200. da upravo od Slavena potječe naziv Cernigradensium koji naselje u svojem jeziku nazivaju crnim gradom, utvrdom, što bi bila potvrda da su u to vrijeme bili prisutni na tome području (Кришто 1986.).⁸ Prema izvješću suvremenika čini se da su još tijekom 12. i 13. st. Slaveni, barem u pojedinim dijelovima Ugarske, bili značajan jezični element. Dio izbjegle populacije koju je spomenuo Porfirogenet vjerojatno se sklonio u močvarna područja uz tok Drave i Dunava jer na tome području su zapisani brojni slavenski toponimi (11. do 16. st.) koji se detaljno elaboriraju u drugome dijelu teksta s njihovom etimologijom. O ovoj skupini Slavena vjerojatno govori još jedan izvor. Papa Inocent III. 1198. zatražio je od ugarskog kralja Emerika da izvrši pritisak na Slavene (Sclau) da plaćaju desetinu kalačkom nadbiskupu. U dokumentu se navodi da u njegovoj nadbiskupiji postoji veći broj sela u kojima žive Slaveni te da isti ti Slaveni preziru davati desetinu spomenutom nadbiskupu „plures villae, in quibus Sclau habitant; idem Sclau praefato Archiepiscopo decimas exhibere contemnunt“. Kalačka nadbiskupija u to vrijeme je obuhvaćala i područja izvan Bačke u susjednome Srijemu s brojnim slavenskim stanovništvom pa je Katona pretpostavljao da se na taj dio Slavena odnosio ovaj zahtjev kralju Emeriku (Katona 1781: 509-510). Međutim, iako je Katona smatrao da su između Dunava i Tise Slaveni bili malobrojni, drugi dokazi izneseni u ovome tekstu ukazuju ipak na njihovu ne tako beznačajnu prisutnost. Vjerojatnim se čini da su mjesni Slaveni u Bačkoj još u 12. st. baštinili ćirilometodsku ostavštinu kršćanstva i glagoljaško bogoslužje, liturgiju s glagoljanjem – govorenjem, na narodnom jeziku, glagoljaških svećenika kako predlaže František Vítázoslav Sasinek (1913, 122).⁸ Za ovo nema čvrstih dokaza, međutim Bački Kaptol će tek u drugoj polovici 12. st. prihvatiti latinski jezik u rimskom obredu (Sekulić 1991: 151). Navedeno može sugerirati da je prijašnje stanje ostatak Metodijeve baštine i bizantskih utjecaja. Privlačna prednost crkve sa slavenskim jezikom u pučkim slojevima nije bila samo razumljivost jezika i aktivno sudjelovanje u bogoslužju, već i u materijalnom pogledu. Latinski obred u Ugarskoj temeljio se na sustavu župa i crkvene desetine dok se bizantski obred u Ugarskoj temeljio uglavnom na redovnicima i milosrđu vjernika (Halaga 1972: 291). Pokršćavanje Madžara je išlo sa zapada i istoka, a u tome su pro-

⁸ *Prasl.* *gorѣ: ograđeno mjesto, naselje. U srednjovjekovlju gradom se označavalo utvrđeno naselje koje je služilo za stanovanje i obranu, npr. tvrđi grad, tvrđava, utvrđenje.

cesu Slaveni, ako je suditi prema preuzetoj kršćanskoj terminologiji, zasigurno imali određenu ulogu (Kniezsa 1942, Золтан 1986, Хелимский 1993)⁹. Stanko Andrić navodi (2009: 123) „istočna je crkva u ranoj ugarskoj državi imala mnogo važniju ulogu nego što se često pomišlja iz naknadne perspektive“.

Staru ideju o kontinuitetu panonskih Slavena čiji su ostaci bili prisutni u razvoju podunavskih Hrvata Šokaca (npr. Antunovich 1882; Cvijić 1966; Lončarević 1968) koju smo u prethodnim radovima rekonstruirali (Bara 2021, 2022) temeljem povijesnih vrela, ovdje ćemo dodatno proširiti toponimskim jezičnim tragovima i arhaičnim karakteristikama govora slavonskoga dijalekta u bačkome Podunavlju.

Panonsko slavenski dijalekt praslavenskoga jezika

Predak svih slavenskih jezika je praslavenski jezik koji nije zabilježen u pisanoj formi. Nakon velikih migracija Slavena praslavenski jezik se koristio na širokom prostoru od današnje Rusije na sjeveru i istoku, na zapadu do Labe i Odre u istočnoj Njemačkoj sve do juga u današnjoj Grčkoj u okolici Soluna. Široko rasprostiranje potaknulo je nastajanje dijalekata iz kojih će se vremenom razviti suvremeni slavenski jezici. Prvi pisano posvjedočeni slavenski jezik je starocrkvenoslavenski iz kojeg su rekonstruirani mnogi oblici u praslavenskome. Panonsko slavenski je hipotetski dijalekt praslavenskoga, koji je bio poveznica između zapadnoslavenskih i južnoslavenskih jezika. Dijalekt je predstavljao, danas nedostajuću, kariku između južnih dijalekata suvremenih zapadnoslavenskih jezika i južnoslavenskih jezika koji su se oblikovali kao zasebna cjelina tek nakon što je mađarsko osvajanje i naseljavanje u Panoniju dovelo do prekida prethodnih veza među slavenskim dijalektima (Richards 2003). U vrijeme intenzivnog preuzimanja slavenizama u mađarski jezik (o. 900. – kraj 11. st.) suvremeni slavenski jezici još nisu bili formirani već su postojali kasnopravlavenski dijalekti. Neki od primjera sačuvani u toponimima ukazuju na heterogene prijelazne utjecaje u panonsko slavenskom dijalektu s elementima koji se pronalaze u zapadnoslavenskim i južnoslavenskim jezicima.¹⁰ Doticajno područje tih elemenata koji se mogu pripisati zapadnoslavenskim i južnoslavenskim jezicima prije mađarskog doseljavanja moglo je biti na sjevernom području Blatnog jezera, Balatina (današnjeg mađ. Balatona) (Lončarić 1995: 81).¹¹

⁹ Papa Ivan VIII. je 880. knezu Svatopluku poslao poslanicu kojom je potvrdio Metodovu pravovjernost i odobrio njegovo naučavanje (Industriae tuae, 880), a isto je 882. učinio i carigradski patrijarh Fotije koji se u međuvremenu pomirio s papom.

¹⁰ Primjere vidjeti u Richards 2003; Zoltán 2017: 3; Lončarević 1995: 81-82.

¹¹ Hrvati u Međimurju i Pomurju očuvali su do suvremenosti stari naziv Balatin. U antroponimiji podunavskih Hrvata u Mađarskoj i Srbiji sačuvano je prezime Balatinac, a u kajkavskoj inačici u Hrvatskoj i Mađarskoj Balatinec. Očuvanost starog oblika toponima svjedoči o kontinuitetu Slavena i njegovu prijenosu u hrvatske narodne govore. U latinskim dokumentima zabilježen je i oblik.

Rani jezični dodiri panonskih Slavena i Madžara

Da su Madžari po osvajanju Panonije i svom doseljenju našli slavenska plemena dokazuju toponimi posuđeni od Slavena u kojima su se sačuvali zajednički slavenski nosni samoglasnici (nazali). Većina slavenskih jezika do kraja 10. st. izgubila je svoj nazalni karakter, pa praslavenske posuđenice u madžarskom jeziku svjedoče da su u slavenskim govorima Karpatskog bazena početkom 10. st. nosni samoglasnici još uvijek izgovarani, a drugo, dokazuju da su Madžari bili u intenzivnim kontaktima sa Slavenima tijekom 10. ili do sredine 11. st., odnosno do trenutka gubitka nosnih samoglasnika kod većine slavenskih jezika. Primjeri tih nosnika [m] ili [n] su u suvremenoj madžarskoj riječi za dane u tjednu *péntek*, *szombat*, zatim *szomszéd*, *donga*, *gomba*, *munka* itd. (Zoltán 2014: 204). Primjerice, kod srednjovjekovnog Zonda, nedaleko suvremene Sente upisan je 1206. *Zumboth* (~ *Sumbot*). Ojkonim *Zabotka* 1391., današnja Subotica, već svjedoči o gubitku nazala. Toponim *Dombó* također čuva nazal. Seže od praslavenskog **dobovo* (usp. u Sloveniji Dobova), naziva za hrast (hrv. dub, slo. dob) (Сабо 2001: 141). I drugi toponimi, od kojih su neki u Bačkoj, npr. Tompa (prasl. **торъ* u značenju tupo), s prvim pisanim tragom *Tumpa* 1135. su primjer ranih preuzimanja od Slavena (usp. Richards 2003: 163; Rác i Veres 2007: 155). Podaci iz madžarskoga jezika omogućuju rekonstrukciju specifičnih leksema koji su postojali u govorima panonskih Slavena (Хелимский 1988).

Na temelju toponimije, koja je zadržala stare nosne samoglasnike, i hidronimije, koju su Madžari preuzeli iz slavenskog jezika, ili posredstvom Slavena iz predslavenskih jezičnih slojeva, može se zaključiti da su tijekom 10. st. Slaveni živjeli u bačkome Podunavlju, od kojih su Madžari preuzimali nazive lokaliteta i hidronima sve do sredine 11. st. U razdoblju 11.-13. st. potvrđen je veći broj toponima slavenskog podrijetla u blizini Dunava s jednim jezičnim otokom u blizini Tise nedaleko današnje Sente koji se održao do Mohačke bitke, nakon koje mu se gubi kontinuitet (Kniezsa 1938a: 323; EST). Istočno od Tise preko Banata u smjeru Transilvanije primjetno je više slavenskih i slavensko-bugarskih jezičnih utjecaja, napose u južnom dijelu ispod Moriša (Сабо 2001, 144-145). Doticajno područje slavenskih dijalekata prije madžarskog doseljavanja, prema Miji Lončariću (1995: 81) moglo je biti na sjevernom području Balatona, ime koje i samo čuva u sebi slavenski korijen. András Zoltán smatra da nije postojao jedan dijalekt panonskih Slavena nego dva. Prvi je bio prijelazna zona zapadnoslavenskih (kasnije moravsko-slovačkih dijalekata) i južnoslavenskih dijalekata (kasniji hrvatsko-slovenski dijalekti) (usp. Lončarić 1993; Куркина 1992). Drugi dijalekt panonskih Slavena na istočnome dijelu Panonije je imao južnoslavenske karakteristike s bugarskim slavenskim značajkama što se podudara s prostorom nekadašnje bugarske vlasti (Zoltán 2015: 37). Na ovaj dijalekt se istočno od Banata dalje nastavljao dijalekt dačkih Slavena na prostoru današnje Rumunjske koji je također bio jedan od prijelaznih slavenskih dijalekata bez strogih granica (Skok 1948). Prisutnost nekih leksičkih elemenata i izoglosa u Podunavlju koji ukazuju istovremeno na južnoslavenski, zapadnoslavenski i bugarskoslavenski

karakter, ne trebaju iznenađivati jer je Panonija bila kontaktna zona praslavenskih dijalekata i važan prostor slavenskih migracija (Куркина 1993: 44).

Riječi slavenskoga podrijetla u mađarskome jeziku u kojima se čuvaju nazali nisu primarno ušle u mađarski kontaktom duž vanjske jezične granice sa Slavenima, već najvećim dijelom kontaktom i asimilacijom Slavena u središnjim područjima Panonske nizine (usp. Zoltán 2020: 275). Asimilacija tamošnjeg slavenskog stanovništva tekla je više stoljeća. Na rubovima jezičnih granica uz Dravu, Dunav ona nije dovršena zbog specifičnosti poplavnog područja koje je ostalo izvan glavnine mađarskoga naseljavanja, zatim veće koncentracije Slavena na tome području i njihove naslonjenosti na Slavoniju iz koje su se demografski mogli obnavljati. Njima treba pridodati migracije iz hrvatskih i drugih južnoslavenskih područja koje su jačale demografsku i jezičnu slavensku prisutnost. Dodatno tijekom 15. i 16. st. jezičnu asimilaciju na tome području prekinulo je osmansko osvajanje. Pretpostavlja se postojanje slavensko-mađarske dvojezičnosti koja je potrajala više stoljeća nakon doseljavanja Mađžara. I nakon 11. st. u Panonskoj nizini morao je postojati znatan broj bilingualnih stanovnika što je pomoglo odomaćenju slavenskih riječi u mađarskome (Zoltán 2015: 35-36). Za vjerojatnu bilingualnost u bačkome Podunavlju mogu biti primjeri toponima nastalih na slavenskoj osnovi ili toponimi s mađarskom osnovom i slavenskim posvojnim oblicima, preuzeta slavenska osobna imena ili mađarski utjecaj na osobna imena u Slavena (npr. sluga → suluga *Sulgabekin*, krst → kereszt *Kerezhientheleke*, prasl. serda + mađž. *hell hely* → *Zerdahell Szerdahely*, Vladislav → Ladislav → László). Da se dvojezičnost održala u nekim elementima sve do osmanskoga osvajanja može upućivati prvi osmanski defter Segedinskog sandžaka 1540-ih i upis naselja s dvojnim imenima „Žabjak, drugo ime Bekato“, „Mikloš, drugo ime Mikloševci“, „Martinci, drugo ime Sen Marton“ (Đurđev i Zirojević 1988: 49, 52, 54). Praksa paralelnog imenovanja poznata je u mješovitim jezičnim područjima u povjesnim i suvremenim primjerima (→ hrv. Lemeš, mađž. Nemesmitics, srp. Svetozar Miletić; mađž. Szenttamás, srp. Srbobran itd.).

Višestoljetni intenzivni jezični kontakti su rezultirali znatnim brojem slavenskih riječi u mađarskome čiji broj daleko premašuje broj riječi iz bilo kojeg drugog jezika. Jedan od razloga je i to što su posredstvom zatečenih Slavena Mađžari preuzimali pojmove za ratarstvo, okoliš, pokućstvo, životinje i druge s kojima se nisu susretali u svojoj euroazijskoj prapostojbini niti je dotadašnji način gospodarenja kod Mađžara poticao nastanak jezičnih ekvivalenata u mađarskome. Veći broj posuđenica je pretrpio nužnu, barem iz pozicije staromađarskoga jezika, harmonizaciju između pojedinih glasova uvrštavanjem samoglasnika između suglasnika (Horvát ← Hrvat), ali i drugih prilagodbi poput promjena samoglasnika (*vacsora* ← večera ← *prasl.* i *stsl.* večerъ), promjene suglasnika (zatvornika) (*Német* ← Nemeč ← *prasl.* i *stsl.* němъ), sažimanja (*tárnok* ← tovarnik), metateza (*kulcs* ← ključ ← *prasl.* i *stsl.* *ključь). Takvi primjeri vidljivi su i u suvremenom mađarskome leksiku (npr. *barát*, *barázda*, *takács*, gerlice, *giliszta*, *kereszt* i dr.). Čini se da je kršćanstvo temeljem broja preuzetih slavenskih pojmova ili općekršćanskih posredstvom Slavena, pružilo dodatni

integracijski okvir za stapanje Slavena i Madžara unutar Panonske nizine. Procjena udjela slavenskih posuđenica u madžarskome je varijabilna jer ovisi o kriterijima koji se koriste za definiranje što se smatra slavenskom posuđenicom te se broj može razlikovati ovisno o izvoru i metodologiji koja se koristi (Zoltán 2018). Masovnost posuđenica u određenim fenomenima s kojima Madžari prije doseljenja nisu imali ili su imali malo doticaja, vidljiva je u području poljoprivrede, dijela naziva biljaka, poplavnih terena i zastupljenoga bilja, načina stanovanja, kršćanstva i dr.¹²

*Praslavensko slogotvorno (sonantno) *l (ъl)*

Panonski Slaveni su u vrijeme doseljenja Madžara imali slogotvorno *l (ъl). U hrvatskom je postojao sve do kraja 13. st., a većinom je nestalo potkraj srednjega vijeka (Moguš 2010: 56). Primjeri iz bačkog Podunavlja u nizu od Kalače do Sonte su toponimi za uzvisine, humke (prasl. хълмъ, stsl. хлѣмъ, rus. xolm, češ. chlum). Spoj glasova u хълмъ je prošao prilagodbu harmonizacije u madžarskome jeziku uvrštavanjem samoglasnika između suglasnika *Halom* 1061., *Holmod* 1206., *Halom* 1323. U južnoslavenskim jezicima хълмъ > u >hum dok je madžarski jezik uz prilagodbu sačuvao oblik iz vremena preuzimanja riječi. Primjer slogotvornog l je i *Welchya* (*Welchycal Velčica* - *Vulcsical Vučica*) (prasl. вѣлкъ, stsl. вѣкъ) mjesto za ribolov kod Zonda na području današnje Sonte [1230]/231 (Hoffmann 2005: 297). Također i toponim *Tolmach/Tholmach/Tholmacz* (prasl. тѣлмачь, rus. tolmáč, polj. tłumacz, hrv. tumač) 1437. u okolici Bača (Csánki 1894, 166). Stražnji nazal *ɔ* i samoglasno *l* u bačkim govorima slavonskoga dijalekta redovito je davao *u* - rōka >rouka > ruka; сѣлнѣсе, > sounce > sunce. Primjer među srednjovjekovnim toponimima ove promjene može biti utvrda *Souncha* i zemlja zvana *Souncha* „terram que dicitur Souncha“ 1206. u blizini današnje Sonte u smjeru Doroslova. Korijen je u riječi sunce (prasl. сѣлнѣсе). Usporedi u bednjanskom kajkavskom govoru sōunce (Jedvaj 1956: 299) ili pridjeve u slovenskom jeziku sōnčev, sōnčen (sunčev, sunčan).

¹² Vidljivo je to u primjerima jegenye (jagnje/janje), boróka (borovica, borovka, kleka), cser (cer), berkenye (brekinja), tiszafa (tisa), bodza (bazga, bozje, bazje prasl.*бъзь), galagonya (glogonja), málna (malina), rekettye (rakita — grmolika vrba → rakitje), lapu (hrv. lopuh, slov. lapuh), borostyán (brstan, bršljan), cirok (sirak), iszalag (svlak → szlak → szulak → szulák), páprád (paprat), szittyó (prasl.*sitja sita, sitje *Juncus* sp.), gomba (rano usvajanje s nazalom slov. i hrv. goba, gljiva), moh/moha (mahovina), szilva (šljiva), cseresznye (kajk. črešnja, što. trešnja), bab (bob), kapor (kopar), lencse (leća), cékla (cikla), répa (repa), murok (mrkva), rozs (raž), zab (zob), repce (repica), barázda (brazda), mesgye (međa), parlag (prelog), ugar (ugar), csoroszlya (prasl.*čerslo, uk. чересло, čereslo, oštrica, nož, dio pluga), lapát (lopata), asztag (stog), szalma (slama) polyva (hrv. srp. pliva/pljeva/pleva), mocsár (močvara), patak (potok), zátony (zatonj), iszap (isip, nanos pijeska usp. nasip, od sip, sipak), porond (pješčani prud), morotva (mrtva, mrtvaja), gát (prasl.*гать, gat, ustava), zsilib (žlib, žlijeb, žleb), csónak (prasl.*сълъ, čun, čunak, plitki čamac), ladik (bug, ладия, ладийка, slo. ladij, hrv. srp. lađa), naszád (arh. hrv. nasada, rječni brzi brod, madž. šajka), kormány (krma), vitorla (ukr. вітрило, hrv. srp. vjetrolo, vetrilo – jedro), varsa (vrša), szegye (sjeđa, ribolovna sprava), lésza (kajk. lesa, ribolovna sprava pletena od pruća), szák (sak, vrsta ribolovne mreže) itd. (Kniezsa 1942).

*Praslavenski početni *vъ i *vь*

Trag protojezičnog prijedloga *vъ može se naći u toponimu „Terra que *Futokg*“ 1250. „Portus de *Futog*“ 1270. gdje je *vъ prelazio u /u/. Pretpostavka je da je tijekom oblikovanja toponima bio od slavenskoga imena za utok rijeke, spoj dva vodotoka vъ tok > *vtok > *ftok. Prijedlog *vъ dao je v(u)tok, a odraz prijedloga može biti i f na primjeru u kajkavskim govorima (usporedi f kući/ v kući, f telu/ v telu, fkrasti/ vkrasti i sl.). Nakon oblika ftok morala se izvršiti harmonizacija u mađarskome kao jeziku primatelja uvrštavanjem samoglasnika u > futok – *Futokg* 1250. Ova jezična pojava koja odgovara kajkavskim govorima upućuje na postojanje nekadašnjeg dijalektalnog kontinuuma i slične praslavenske jezične osnove koja je uvjetovala ovu pojavu. Pri promjenama i harmonizaciji u mađarski jezik prvotno leksičko značenje je izgubljeno i toponim je poprimio sasvim novo značenje. Još jedna pojava u Sonti vezuje taj govor s karakteristikama zapadnih govora. „Mjesto uho govori se u Sonti vùvo. Dodavanje protetskog v riječima koje počinju samoglasnikom u karakteristično je za govor središnjeg dijela slavonske Podravine i za kajkavsko narječje.“ (Sekereš 1980: 157).

Suglasnik h

Suglasnik h, koji je potvrđen u srednjovjekovnim toponimima tipa *Harazthy* (hrast, prasl. xvorstъ) 1333. kod današnje Rastine, izgubio se s početka riječi rāst ← ‘hrast’. H se iznimno čuje (hiljāda – Monoštor), međutim i ladovina (Bereg) (Sekereš 1980, 154; Lisac 2012, 157), pleh (Sonta) (Galović 2020a, 50). Taj proces gubitka h je podudaran s ostalim govorima slavnskoga dijalekta.

*Slogotvorno r od praslavenskog skupa *br*

Skup je čr (< *čьr, *čer) u bačkim govorima slavnskoga dijalekta redovito prometnut u cr, crno, crv. (Balažev, 2011; Galović, 2020b). U Bačkoj i susjedstvu nekadašnji toponimi vjerojatno su bili s tim skupom ako se uzme u obzir stanje prije harmonizacije u mađarskome jeziku *Cernigradensium* 1124. (prasl. *čьrпъ), *Cornal Churna* (prasl. *čьrпъ), 1254., *Churnahorda* 1338. *Chereties* 1378., *Poss. Cherethyes* 1423., *Cherethes* 1480., 1481., *Chereththyes* 1482. (*čertъje < *čertъ). Na području slavnskoga dijalekta čret je prometnut u cret – Cret Bizovački i Cret Viljevski u Osječko-baranjskoj županiji, Cret kod naselja Musić u Đakovštini (Čatić 2017, 85). U mađarskom dijelu Baranje među Hrvatima Ernest Barić navodi mikrotoponime koji pripadaju najstarijem slavenskom jezičnom sloju hrvatskoga jezika – Cret, Cretek, Cretić, Čret (Barics 2011: 62, usp. Pesti 1982: 176, 209, 236, 301). Skup čr sačuvao se u suvremenom toponimu *Črnkovci* u slavonskoj Podravini, uz Baranju (Lisac 2003) i u Posavini (Oprisavci istočno od Broda) gdje je zabilježen apelativ črislo (blato) (Lisac 2003: 10).

Stari praslavenski palatalni r' i slijed rj

Ovoj glasovnoj promjeni potvrda je toponim *Beryeg*, *Byryeg* (1472.), *Beryeg* (1482.) koji odgovara Beregu. Suvremeni leksem koji je sačuvao ovu promjenu je morje u Monoštoru (Šeremešić 2016: 58), mōrje u Beregu, Santovu i Sonti (Sekereš 1980: 165; Gorjanac 2009: 175) umjesto more itd. Stari praslavenski palatalni r' u ovim primjerima zamijenjen je s rj kao u kajkavskom narječju (Sekereš 1980: 165). Još jedna pojava u Sonti je odraz staroga predmigracijskoga stanja u Podunavlju. Suglasnici č i ć često se izgovaraju kao umekšano č, a suglasnici dž i đ kao umekšano dž. „Takav izgovor tih suglasnika postoji u slavonskoj Podravini i u kajkavskom narječju. Kako takvog izgovora tih suglasnika nema u ostalim mjestima zapadne Bačke, a podravski govor nije mogao utjecati na govor tog sela, možemo zaključiti da se takav izgovor spomenutih suglasnika u tom mjestu samostalno razvio, ali teško je objasniti kako je došlo do tog izgovora.“ (Sekereš 1980: 151). Slična pojava izgovora suglasnika -č i -ć kao umekšanog -č zabilježena je u Podolju u Baranji (arh. Bodolja) (Sekereš 1977: 362). Moguće objašnjenje ove pojave identične ili slične govorima slavonske Podravine i kajkavskoga narječja, uz neke druge navedene u ovome radu, je vjerojatni ostatak iz predmigracijskoga stanja govora i razvoj iz slične praslavenske jezične osnove.

Suglasnik (finalni) l

Govori slavonskoga dijalekta u Bačkoj na kraju riječi kod imenica i pridjeva u slučaju kod suglasnika *l* ostaju nepromijenjeni u primjerima *ândel*, *bîl*, *kîsel/kisêl*, *pêpel*, *debêl*, *zrîl*, *dîl* itd. (Bereg) (Balažev 2011: 7; 2013, 2) *vêsel/vêsêl*, *vol*, *sol*, *bol*, *pepel*, *zril*, *gol*, *debel*, *nagal*, *kisel* (Sonta) (Galović 2020: 52), *pêpel*, *vûl*, *sopôl* ('slina'), *îspol* ('drvena lopatica za izbacivanje vode iz čamca'), *râsol*, *kâstel* ('dvorac'), *gôl*, *sôl*, *pêpel*, *kîsel* (Bački Monoštor) (Sekereš 1980: 154; Galović 2020: 223). Čuvanje finalnog -l je još jedna osobitost koja šćakavske govore Bačke i Baranje povezuju s posavskim i podravskim govorima slavonskoga dijalekta, uz čakavske i kajkavske govore (Sekereš 1977: 366-337).

*Refleks praslavenskog *st, sk.*

Skup *šč* je refleks prasl. *st, sk. Javlja se u govorima slavonskoga dijalekta u Bačkoj u primjerima *otpûščamo*, *praščam ti*, (Santovo) (Gorjanac 2009: 175), *kriščat*, *nâtašće*, *praščanje*, *prêgršće*, *pûščat*, *isprimîščat* (Monoštor) (Galović 2020b, 221), *bâšća*, *dopûščat(i)*, *ognîšće/ôgnîšće*, *oprâščat* (Bereg) (Balažev 2011: 7) i svim drugim naseljima podunavskih Hrvata od Dušnoka, Bačina na sjeveru do Plavne na jugu (Sekereš 1980, Brozović 1980). Tijekom 19. i 20. st. ovih karakteristika u govorima bačkih Šokaca bilo je u Novom Selu, Bukinu i dalje uz Dunav sve do Titela. Tamošnji Hrvati su uglavnom preostali u malom broju i nisu sačuvali stari šćakavski

govor. Danas šćakavska izoglosa vezuje govore bačkih Hrvata Šokaca (i Raca u Duš-noku i Baćinu) jasno uz zapadne govore.

Suglasničke skupine jt/jd

U izvedenicama glagola *iti (ići) zabilježene su suglasničke skupine jt i jd. Sku-pina jt nije dala ć, npr. *najt* u pjesništvu Sonćanke Ruže Siladev: „Vako, uvik se zno najt kaki brezobrazni muški“ ili jd nije dalo đ npr. *dojdu* „...krenu svako jutro po-vorke šćim dojdu Došašća“ (Siladev 2011). Ta karakteristika, prisutna i u drugim govorima slavonskoga dijalekta, povezuje ih s ćakavskim i kajkavskim narječjem.

Rana slavenska antroponimija

Najranije zabilježena osobna imena u Podunavlju u obliku toponima ne oduda-rajaju od ostalih Slavena (usp. Hraste 1961), npr. Bogoslav, Bogelja, Budislav, Bojan, Borut, Časlav, Miroslav, Mirut, Vlad, Sulimir, Vojmir, Vućilo i dr. (detaljno u EST). Ona su najvećim dijelom izgubljena u suvremenome imenovanju podunavskih Hr-vata. Posvjedoćena su u toponimima od 11. do 14. st. i vjerojatno su odraz ranijeg stanja antroponimije mjesnih Slavena. Svetaćka, kršćanska i biblijska imena u to-pnimiji prisutna su i ranije, ali frekventnija od 15. st. Primjeri u kojima je vidljiva slavenska konstrukcija takvih imena su *Gywrانowcz/Đuranovac* 1477., slavenizira-no iz osobnog imena lat. Georgius, grć. Geōrgios – Juraj (Đuro), *Petruwcz/Petrewcz* 1428. kao svetaćko ime u slavenskom obliku – Petrovac, *Mikola* 1450. od Nikola zamjenom n → m, promjenom „koja je potvrđena već u Bašćanskoj ploći, najstari-jem spomeniku na hrvatskom jeziku“ (Šimundić 1978: 20), *Ilyja* 1339., *Illye* 1426. svetaćko ime Ilija i dr. Pod ugarskom vlašću i utjecajem mađarskoga jezika došlo je do znatnih promjena u antroponimiji jer izvori u 16 st. potvrđuju „imenoslov staroslavenskoga tipa“ (Pešikan 1995: 42), sa zamjetnim mađarskim utjecajem na njihov lik (npr. Andrijaš, Blaž, Đurko, Ivaniš, Mate, Matijaš, Matko, Mihal, Vlatko, Tomaš, Živko) (usp. popise Đurđev i Zirojević 1988 i Káldy-Nagy 2008 za naselja podunavskih Hrvata Šokaca).

Ikavski i ekavski refleksi jata 14. i 15. st.

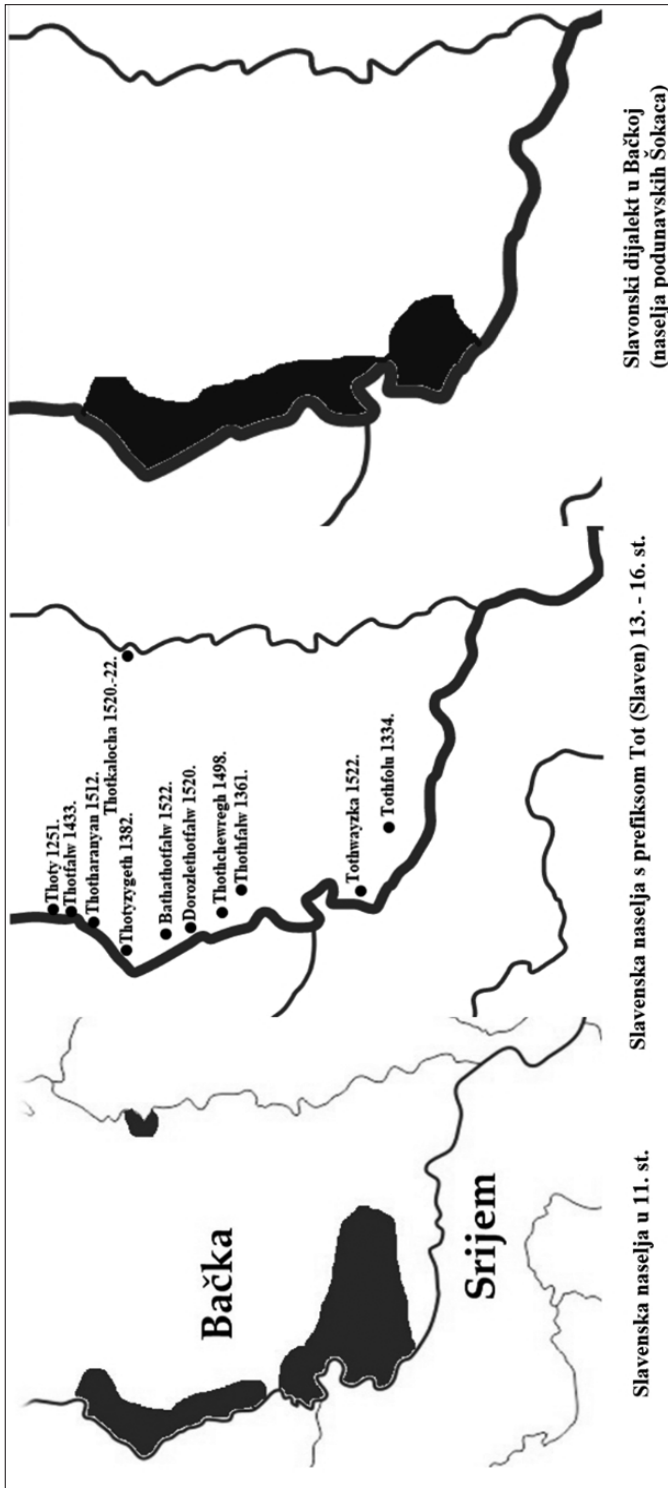
Do zamjene jata novim glasovima počelo je dolaziti u području slavonskoga dijalekta u 13. i 14. stoljeću, kao i u ostalim govorima hrvatskoga jezika (Sekereš 1989: 136). U Baćkoj se tragovi te zamjene mogu naći u isto vrijeme kao ikavski refleksi jata *Nymizi* (1332.) – Nimci, odnosno ekavski *Nemtil/Nemptil/Nemdy* (1480.) – Nemci, za razliku od oblika pod mađ. utjecajem *Nemethy* (1522.). *Pysky* 1332. – *Piskiprasl*. i stsl. *рѣсъкъ (rus. pesók/пески, polj. piasek). Usp. toponime Piski (Kašćela), Pisky (ukr.: Піски; rus. Пески). Ikavski *Nymizi* i ekavski *Nemtil/Nemptil/Nemdy* odraz jata u toponimu može se objasniti dugim ćuvanjem izgovora starog jata

kao zatvoreno *e* koje je imalo prizvuk glasa *i* (Sekereš 1982: 498). Tako bi se mogla tumačiti razlika u bilježenju posjeda Talocija (Banića) u Bačkoj županiji *Bylak* 1464., i *Belak* 1480-ih (prasl. i stsl. běľъ, rus. bělyj, polj. biały) (Csánki 1894: 144). Oba oblika i njihove izvedenice postoje i danas u južnoslavenskoj antroponimiji.

Danas su govori slavonskoga dijalekta u Bačkoj ikavski, a u susjednome hrvatskome dijelu Baranje se u starinačkim (starosjedilačkim) naseljima javljaju ikavsko-ekavski govori (Sekereš 1989). Ekavski refleks jata u nekim povijesnim primjerima mogao se samostalno razviti, ali ne može se isključiti utjecaj iz ekavskih govora slavonskoga dijalekta u slavonskoj Podravini, na istok sve do Erduta i Aljmaša, i mjesta jugozapadno od Vinkovaca. Upravo se podravski govor ubraja među najarhaičnije štokavske govore te u njemu ima dosta kajkavskih elemenata, odnosno preciznije elemenata koji su podudarni s onima u kajkavskim govorima (Sekereš 1974: 125). Dijalektolozi su temeljem prikupljene građe iz govora na terenu, toponima i starih zapisa, potvrdili kajkavsko-štokavski dodir u sjevernoj Slavoniji u razdoblju srednjovjekovlja prije osmanskih osvajanja. Nakon višestoljetnih migracija najistočniji i najbliži bačkome Podunavlju (oko 100 km) ostali su podravski kajkavski govori istočno od Barča (madž. Barcs) oko Lukovišća (madž. Lakócsa) u Mađarskoj i južno od Drave s hrvatske strane granice u Vaški, koja predstavlja kajkavski otok u štokavštini (Brabec 1982: 77-79; Lončarić 1995: 114). Na prisutnost prijelaznih govora koji su s pojedinim karakteristikama u leksiku i naglascima dosegali do ušća Drave i Dunava, pa i preko Dunava, svjedoče pojedini ostaci u suvremenim govorima na istočnome rubu slavonskoga dijalekta u Baranji i Bačkoj. Ove arhaične crte u lingvističkom smislu mogu upućivati na izoliranost koju je poplavni okoliš u tome dijelu toka Dunava mogao osiguravati. Primjerice neki stari leksemi zabilježeni u toponimiji tipa lesna kod Erduta nasuprot Sonte (Velika Lesna/Naghlezna i Mala Lesna/Kyslezna), suvremeni leksemi tipa jájce u Monoštoru (Šeremešić 2016: 39; Galović 2020b: 56), jájce u Beregu (Balažev 2013: 3), jájce u Baćinu i Dušnoku (Brabec 1971: 496) umjesto jaje, skup *rj* u starom srednjovjekovnome toponimu Berjeg (*Beryeg/Byryeg*), suvremeni leksem morje u Monoštoru (Šeremešić 2016: 58), mōrje, umjesto more, kao i g'orji, š'irji itd. u Santovu (Gorjanac 2009: 175). Još neke praslavenske i kajkavske crte u Baćinu i Dušnoku poput rúška,¹³ pěk, jăfkāt, cīfrast, bēdeń, zatim podudarnosti s Podravinom koja se nastavlja na kajkavštinu, komparativi na *-eji* nověji, čistěji, zdravěji i dr. zabilježio je Ivan Brabec (1971: 494-496). Govor Dušnoka je jedan od malobrojnih u govorima slavonskoga dijalekta u kojem je potvrđena arhaična crta čuvanja nezamijenjenog jata *ę* (Brozović 1981: 603). Bačkoj susjedna Batina na Dunavu ima naglasne izoglose, množinski naglasci neběsa, čuděsa, iměna, raměna, vriměna koji Batinu vežu s podravskim govorima i kajkavskim (Kapović 2008: 145). Očekivano, dalje prema zapadu takvih je naglasnih izoglosa s kajkavskim više (Kapović

¹³ Mijo Lončarić (2017: 188) za ovakve primjere navodi praslavensko ishodište: „*krúšska > hrúška; naime, nije h nastalo od k, već su likovi sa k i x stara praslavenska dvojnost, kao npr. sloboda || sloboda || svoboda || sveboda, topľъ || teplъ.“

vić 2008). Stjepan Sekereš je u Baranjskom Petrovom Selu (arh. Petarda) zabilježio diftongizaciju vokala *ē*, *ā*, *ō* pojava koja postoji u nekim čakavskim, kajkavskim i nekim bačkim govorima (vokali *-ē* i *-ō*) (Sekereš 1977: 362). Umekšavanje glasova *l* i *n* ispred *i* poput primjera *gljista*, *điteljina*, *mōljit*, *ogūljit*, *poljivat*, *zapāljit*, *gūljit*, *navāljit*, *vōljim* (Galović 2020b: 22) je vrlo stara jer su se još u praslavenskom jeziku umekšavali suglasnici ispred samoglasnika *e* i *i* (Sekereš 1974). Na predmigracijsko stanje i jezične doticaje i prodiranja elemenata kajkavskoga narječja na istok, upućuju pojedini toponomastički odrazi, npr. *berek/beræg* u značenju močvarno tlo (Brozović Rončević 1999: 3). U bačkome Podunavlju su na dva mjesta zabilježena takva toponima. Dalje na zapad podravski poddijalekt slavonskoga dijalekta dijeli neke sličnosti s kajkavskim narječjem, na razini morfologije, ekavskog odraza jata, fonetskih naglasnih izoglosa, tvorbe riječi, sintakse i leksika, iako danas više nisu u izravnome kontaktu. Ovi ostaci se mogu dodatno tumačiti kao posljedica praslavenskoga naslijeđa i staroga jezičnoga kontinuuma prije doseljavanja Mađžara. I nakon pola tisućljeća od velikih migracija koje su narušile etničku, jezičnu i dijalektalnu strukturu Podunavlja slavonski dijalekti još i danas pokazuju velik broj značajki koji ih približavaju kajkavskom i čakavskom narječju. Potvrđene povijesne migracije iz sjeveroistočne Bosne u Podunavlje (Sekulić 1991: 56, 151; Fermendžin 1892: 159) nisu ostavile dominantan biljeg na govor podunavskih Hrvata Šokaca. Da su doseljenici demografski prevladali stariji autohtoni sloj mogli bi očekivati dominantne karakteristike istočnobosanskoga dijalekta koje su vidljive u govorima baranjskih Bošnjaka u okolici Pečuha. Međutim, te crte su izostale pa govor podunavskih Hrvata Šokaca i njegove arhaične crte treba promatrati u kontekstu autohtonoga staroga sloja stanovništva i njegovih veza sa susjednim slavonskim područjima. Nakon osmanskih osvajanja dogodile su se velike demografske i etničke promjene koje su u prvoj polovici 16. st. u Podunavlju gotovo dovele do potpunog nestanka staroga srednjovjekovnoga sloja Slavena. Mali broj stanovnika iz predmoahačkog razdoblja ostao je u Podunavlju dok je većina izbjegla u sigurnija područja Banata, koji je do 1551./2. još bio pod kršćanskom vlasti, te sjevernije krajeve i močvarna područja Baranje. Osmanske vlasti su zbog sređivanja ekonomskih prilika u Podunavlju nakon zauzimanja Banata pozvale staro stanovništvo Bačke da se vrati u svoja nekadašnja naselja (Dávid i Fodor 2005: 484; Dávid 2008: 163; Kilič 2019: 216). Ova gotovo nepoznata povratna migracija 1550-ih daje nove poglede na procese koji su se odvijali u Bačkoj. Povratništvo starih stanovnika Bačke je omogućilo obnovu nekadašnjih naselja uz Dunav. Tamo ih je zatekao Bartol Kašić početkom 1613. tijekom misije u krajevima pod Osmanlijama. Za katolike je naveo da su dio činili Mađžari, ali većina su bili Šokci hrvatskoga jezika „sokaci di lingua croata“ (Balázs i sur. 1990a: 73). Kašić, rođenjem čakavac s Paga, autor prve gramatike hrvatskog jezika, zasigurno je za ono vrijeme imao iznimno dobro poznavanje stanja govora na širokom prostoru koje je proputovao. Starih šćakavskih crta slavonskoga dijalekta i poveznica sa zapadnim govorima u to vrijeme moralo je biti znatno više.

Slika 1. Usporedba prostornog rasporeda slavenskih naselja u Bačkoj u srednjem vijeku i zastupljenost hrvatskih govora slavenskoga dijalekta na istome području

Toponomastička građa – slavenski toponimi u bačkome Podunavlju (11. – 16. st.)

U nastavku donosimo srednjovjekovnu toponomastičku građu prostora Bačke i Bodroške županije, djelomično i susjednih naselja iz drugih županija, za koje se osnovano može smatrati da imaju slavensko podrijetlo ili da su prošli slavenski jezični utjecaj. Neke srednjovjekovne toponime danas je teško odgonetnuti, nejasnog su podrijetla i nepoznate motivacije jer su prošli višestruke jezične prilagodbe i preuzimanja kroz smjene stanovništva, jezična stapanja i pretapanja. Zasiurno među nekim toponimima ima ostataka slaveniziranih germanskih i turkijskih jezika (npr. 1334. Zurduk)¹⁴ koji su vremenom također prilagođeni mađžarskome (Skok 1939: 9). István Kniezsa (1938a: 327) u svojoj analizi toponima utvrdio je da su tijekom 11. st. slavenska imena počinjala uz Dunav oko Kalače i protezala se nizvodno do velikog dunavskog zavoja gdje Dunav skreće prema istoku. Mogu se izdvojiti dva veća područja sa slavenskim naseljima, u blizini Baje i u jugozapadnom dijelu Bačke županije (slika 1).¹⁵ Na područjima udaljenijim od Dunava u unutrašnjosti ravnice slavenski toponimi izostaju ili su manji, izolirani jezični otoci. Takav primjer su današnji Bajmak (*Boynuk/Bojnik* 1462.), Subotica (*Zabotka* 1391.), Tompa (*Tumpa* 1135./Tupa). Neki od njih *Thotkalocha* ~ Slavenska Kalača 1520.-22. blizu Tise kod Sente, *Cnesal/Knesal/Kenesal/Canysa* (knez) 1093.-95. naselje u blizini Tise i istoimeni potok koji se ulijevao u Tisu održali su se sa starim slavenskim elementima do osmanskih osvajanja.

Toponimi slavenskoga podrijetla otkrivaju u nedostaku drugih izvora stanje okoliša u kojem su Slaveni živjeli u Podunavlju, specifične lekseme koji su postojali u govorima panonskih Slavena, a danas se mogu naći kao arhaizmi u južnoslavenskim i zapadnoslavenskim jezicima, jezične promjene u govorima Slavena, društvenu, upravnu i ekonomsku organizaciju, ranu antroponimiju. Razlog njihove veće frekventnosti u ranijem razdoblju je iz potrebe leksičkog nadomještanja i nepostojanja odgovarajućih pojmova u mađžarskome (poljoprivreda, vodotokovi, blatišta, neka zanimanja, kršćanstvo, dio biljnoga i životinjskoga svijeta i dr.). Nakon 11. st. neka slavenska imena mjesta su nestajala ili su zamijenjena odgovarajućim mađžarskim ekvivalentima. Ovdje svakako treba imati na umu nekoliko važnih čimbenika: a) nomadski način života kod Mađžara do sredine 10. st. posljedično i izostanak toponima mađžarske provenijencije (Kristó 2005: 119), b) stabilizacija središnje vlasti, odnos moći – subjekta i objekta, tko je kreator dokumenata (subjekt) i onoga što je u sadržaju dokumenta (objekt/objekti) te c) postupne asimilacije nekompaktnih skupina Slavena koje nisu bile teritorijalno naslonjene na svoje jezične sunarodnjake. Antroponimi, napose oni najraniji koji su zabilježeni nakon prelaska Mađžara na sjedilački način života kada su se vlasnički odnosi postupno formirali i stabilizirali, rezultat su svijesti o povezanosti osobe i mjesta u usmenoj komunikaciji. Tijekom prijelaza iz usmene u pisanu kulturu zabilježena su i slavenska osobna imena. Ona ukazuju na

¹⁴ Surduk, usjeklina između dva uzvišenja, usjeklina u brdu.

¹⁵ Takva prostorna distribucija toponima zadržat će kontinuitet sve do osmanskih osvajanja.

integraciju Slavena u ugarsko društvo. Drugi važan integracijski okvir bilo je kršćanstvo i kristijanizacija, sudeći po slavenskim pojmovima vezanim uz kršćanstvo.

Pojmovi vezani uz crkvenu organizaciju i vjeru

Postoje lingvistički dokazi o znatnom posuđivanju crkvenog nazivlja slavenskog podrijetla ili općekršćanskih posredstvom Slavena. Riječi kao što su *apát/opat*, *apáca/opatica*, *redovnica*, *karácsony/arh. kračun*, *Božić*, *kereszt/krst*, *keresztel/krstiti*, *keresztény/kršćanin*, *püspök/biskup* (stsl. biskupъ iz ← njem. bischof ← lat. episcopus ← grč. epískopos), *pap/pop*, *svećenik*, *szesztra/sestra*, *časna sestra*, *barát/brat* *redovnik*, *monah*, *szent/svet*, *deák/đakon* ← lat. diaconus ← grč. diákonos, *csoda/čudo*, *hála/hvala*, *eretnek/heretik*, *zarándok* ← *szarándok* ← *szarannok* ← *szarannik* ← *szrannik* ← *sztrannik* ← */stranik*, *stranac* (*hodočasnik*), *zsolozsma* ← *zolosma* 1234./*služba* prasl. **služьba*, *misa/misa* ← lat. missa, *dóm* (uz određene crkve, *katedrale*) ← prasl. i stsl. domъ ← lat. domus, grč. ← *dómos*, *malaszt/milost*, *koma/kum*, *korozsma/krizma* ← lat. chrisma ← grč. khrîsma, *karapol/kropiti*, *škropiti*, *oltár/oltar* lat. ← *altare*, *pogány/pogan*, *poganin*, *tömjén/tamjan*, *utrenye/jutrenje* *vecsernye/večernje* (Хелимский 1993, 46-47). Dio pojmova vezanih uz kršćanstvo, iz grčkog, latinskog i slavenskih jezika, Mađžari su preuzeli posredstvom Slavena koji su već bili kristijanizirani prije njihova doseljenja u Podunavlje. Navedeno može ukazivati na prisutnost mnogih slavenskih svećenika ili tumača, iako alternativno objašnjenje sugerira prijenos kršćanstva mađarskim osvajačima od strane lokalnog slavenskog stanovništva (Berend, Laszlovszky i Szakacs 2007: 331).¹⁶ Pojmovi vezani uz kršćanstvo bi sugerirali prijenos slavenske ćirilometodske ostavštine pa i možda pojmova vezanih uz institucionalnu organizaciju naslijeđenih iz razdoblja bugarske vlasti, ali i vjerojatnog utjecaja Donjopanonske kneževine i Velike Moravske (*király/kralj*, *ban*, *knez/kenéz*, *župan/ispán*, *međa/megyé*, *tovarnik/tárnok*, *dvornik/vduornuk*). O podrijetlu slavenskih kršćanskih pojmova koji pokazuju elemente zapadnog i istočnog kršćanstva, András Zoltán, pozivajući se na istraživanja Oskara Asbotha, govori od dva moguća ishodišta – slavesko bugarsko vezano uz bizantsku misiju i slovensko, hrvatsko kajkavsko vezano uz zapadnu misiju. Isključuje u najranijem razdoblju srpske jezične utjecaje u kršćanskoj terminologiji jer su Mađžari imali jezične kontakte s Bugarima s kojima su se graničili (Золтан 2015: 659-660). Diljem Ugarske na područjima kontakata sa Slavenima, pa i u Bačkoj, u navedenim primjerima u nastavku, tako su potvrđeni toponimi sa slavenskom osnovom koji govore u prilog tome: *Kerezthientheleke* (kršćanski posjed/zemlja) 1263., *Kereszthwr* (Krstur) 1314., *Dussunc* (dušinik), *dusnicus*, 1218., *PopilPopylPapy* (pop) 1211., (prasl. i stsl. čudo) 1138. (Zaics 2006). Slavenski kračun isključivo u značenju 'Božić', točno odgovara

¹⁶ Pitanje koje se postavlja oko vremena preuzimanja kršćanskih pojmova od Slavena i jesu li Mađžari možda preuzeli te pojmove prije 900. godine ne podržavaju izvori. Kristijanizacija koja je započela u drugoj polovici 10. st. učvrstila se početkom 11. st. latinskim misijama i onima slanim iz Bizanata. Preostala slavenska populacija u Ugarskoj zasigurno je igrala ulogu u familijarizaciji Mađžara s kršćanstvom čemu svjedoče upravo lingvistički dokazi.

značenju mađarske riječi *karácsony* upravo u makedonskim govorima na području Grčke i Albanije (Золтан 2015: 661).

Aapati 1337., *Apathy* 1407. iz stsl. *opaty* + madž. sufiks *i*, današnji *Apatin* (Csánki 1894: 189; Eschenburg 1976: 11) u značenju otac u samostanskim redovima, predstojnik samostana, svećenik *opat* ← stvnjem. **appät* ← lat. *abbas*: *opat* ← grč. *abbā* (s)/ἄββας ← aram. *abbā*: otac). Usporedi naziv *Opatija* (kasnolat. *abbatia*), *Apathy* 1387. na Dunavu u Vukovskoj županiji, današnji *Opatovac* (Csánki 1894, 277).¹⁷ U popisu Segedinskog sandžaka 1570. zabilježeno kao *Opatin* (Káldy-Nagy 2000: 224). *Apatzatuna* ~ *opatski zatonj*, ribolovno mjesto u vlasništvu opata 1326./53. kod naselja *Thothy* u Bodroškoj županiji (Hoffmann 2005: 34). *Keresthwr/Krstur* (prasl. i stsl. *krъstъ*, rus. *krest*, polj. *chrzest*), spomen 1314. jugoistočno od Bača (Rác i Veres 2007: 84) i 1410. na području današnjeg *Krstura* uz *Kulu* (Csánki 1894: 154). Ista osnova (**krъstъ*) *Kerestes* 1422., *Kerezthes* 1433., 1485., 1487. kod današnjeg *Baćina* i *Keresthwr* 1428., *Kerezthwr* 1485. kod Čonoplje (Csánki 1894: 203). *Kerezthientheleke* *kerezthien* (krstijan/kršćanin prasl. i stsl. *krъstъ*) + *theleke* (madž. *zemlja/posjed*) naselje zabilježeno 1263. u *Bačkoj županiji* u blizini *Buljkesa*, današnjeg *Maglića* (Hoffmann 2005: 151; Eschenburg 1976: 22-23). *Popil/Popyl/Papy* (*prasl. i stsl. *porъ*, preko starijeg ← grč. *papās*) 1211. uz *Dunav* sjeverno od današnjeg *Apatina*, graničilo s *Bodrogom* (Csánki 1894: 206; Eschenburg 1976: 30). *Karachyn* 1370., *Karachon* 1409., *Karachond* 1422. u blizini *Kalače* (Csánki 1897: 334) iz starog slavenskog naziva za *Božić kračun* **korčunъ* ← **korčiti*+ **-unъ* (rus. *корочун*, rus. arh. *корочунъ*, *корочюнъ*, bug. *крачун*, slk. *kračún*). Vuče *korijen* iz predkršćanskog razdoblja kada je simboliziralo „umiranje sunca“, vrijeme zimskog solsticija, ali i novi početak ka dužim, svjetlijim danima, koji simboliziraju novi život (ИВаненко 2016: 33; Edelinski Mikolka 2021: 466). Kod *Rusina* u *Slovačkoj*, *Ukrajini* i *Vojvodini* *Božić* i *obredni kruh* za *Badnju večer* (Edelinski Mikolka 2021: 459). *Kračun* je slovačkim *Hrvatima* najkraći dan u godini (Bajuk 2018: 121). Iz najranijeg posvjedočenog naziva u *Podunavlju* *Karachyn* vjerojatno su mjesni *Slaveni* koristili oblik *kračin*, u značenju za *kratak dan*. U *Južnih Slavena* stari naziv je potisnut iako je sačuvan u *antroponimiji* u obliku prezimena *Kračun*. U pojedinim *hrvatskim čakavskim govorima* označava *zasun na vratima*. *Petar Skok* prema *mađarskom obliku Karácsony* za *Božić* nalazi potvrdu da je ovaj naziv *svetkovine* postojao u *panonskih Slavena* (Kulišić 1974: 12).

Dusnok, 1193.-96. južno od *Kalače*, današnji *Dušnok* (Csánki 1897: 326). *Cascale Dussunc* 1218. *Korijen* u *prasl. i stsl. *duša* sa sufiksom *nik* u *mađarskim zapisima* *nukl/nok* (usp. sufiks u riječima *bojnik/Baynok/Boynuk*, *dvornik/Vduornuk*, *tarnik¹⁸/Tarnok*, *tovarnik/Tavarnok¹⁹*) (Margetić 1994: 19). Ime naselja potječe od

¹⁷ I kod drugih *Slavena* prisutna osnova u *toponimiji*, npr. u *Poljskoj*: *Opatow* 1189., *Opatouie* 1212., *Opatow* 1254., *Opathow* 1282., *Opatouech* 1119.-24., *Opatovech* 1125., 1275., *Opatowec* 1229., *Opatowiecz* 1271., *Opathovetz* 1288. (Nobis 2021: 57).

¹⁸ Vidi „26. listopada 1486. (glagoljica) *Mi Tarnik*’ *Petr Makšak*’, *kapitan*’ *Sen’ski*“ (Kukuljević Sakcinski 1863: 129).

¹⁹ Usp. *Tovarníky* u sjevernoj *Slovačkoj*, *Tovarnik* u *Srijemu*.

slavenske riječi *dušenik*²⁰ koja označava otkupljivanje duše; sluga povjeren svećeništvu, pri crkvi ili samostanu, za spas duše. U ispravama se pojam javlja u obliku *dušnicus*. Dušenici su imali obvezu da samostanu ili crkvi na godišnjicu smrti utemeljitelja daju određene priloge za molitve obavljene za pokojnog utemeljitelja (Kott 1890: 179). U zapadnoslavenskim i južnoslavenskim jezicima *zadušnik* – onaj kome se čitaju molitve za dušu, dan kad ih se sjeća u molitvama – *zadušnice*. Prisutno u zapadnoslavenskoj toponimiji u obliku Dušníky (Orth i Sládek 1870: 113).

Riječ svet (prasl. *svęтъ) je brzo ušla u mađarski jezik pa je jedna od najfrekventnijih u ugarskoj toponimiji uz imena svetaca, isto tako i u bačkom Podunavlju „Zenth Andras cum portu Danubii“, Zenthdemeter, Zenthlazlo, Zenth Iwan, Zenthkatherina, Zenthleluk, Zenthlewrinch, Zenthmarthon, Zenthpeter, Zenth Thamas i dr. (Csánki 1894). Među toponimima koji moguće imaju izvorno podrijetlo u kršćanskoj motivaciji mogao bi biti *Poss. Medenczes* 1455. 1467., *Pred. Medenches* 1486., kasnije pusta Medenica južno od Vrbasa u smjeru Bača (Csánki 1894: 157; Melich 1909: 36, 39; Káldy-Nagy 2008: 278). U mađ. danas u značenju bazen. Medenica je bronca, kemijska legura od bakra i cinka, mesing (prasl. i stsl. *měďъ, rus. меď: bakar, polj. miedź). Među Slavenima je medenica i posuda od te vrste metala s različitim namjenama. Stari Slaveni su u predkršćansko vrijeme koristili žrtvene posude lijevane od tuča i mjeda. Posuda za blagoslovljenu vodu i zdenci, krstionice izrađivane su i od mjedi. Uz toponime kršćanske motivacije mogući su tragovi predkršćanske slavenske mitologije poput primjera *Daybochl/Daybok* (daj + Bog, prasl. i stsl. *dati, prasl. i stsl. *bogъ) spomen 1344. u Bodroškoj županiji u okolici Santova (Csánki 1894, 198). U razgovornim jezicima Južnih Slavena i danas uzrečica „daj Bog“, „daj Bože“. U slavenskoj mitologiji božanstvo Dabog, Dajbog i Daždbog. Toponim antroponimnog postanka *Ilya* 1067/1267., *Ilya* 1339., *Illye* 1426. (lat. Elias ← grč. Elías ← hebr. eliyāhū) u Bodroškoj županiji (Csánki 1894: 201; Rác i Veres 2007: 47) zabilježen u slavenskom obliku *Ilja* je primjer sveca na kojeg su uspješno prenesene karakteristike starog slavenskoga boga Peruna kojega se također nazivalo Gromovnikom (Vidović 2016: 168).

Toponimi antroponimijske motivacije

Dio sačuvanih slavenskih toponima je antroponimnog postanja, od osobnih imena što je zbog prirode feudalnog sustava imenovanja posjeda očekivano. *Bogyoszló/Bogello/Bugusloul/Buguzlou* 1272. (iz osobnog imena Bogoslav, prasl. i stsl. bogъ), relativno često osobno ime u slavenskih naroda. Jedno je naselje pod tim imenom postojalo u Bodroškoj županiji u smjeru Kalače u blizini Dunava. Drugo na jugoistoku Bačke u blizini Titela (Csánki 1894: 198; Hoffmann 2005: 60; Rác i Veres 2007: 26). Oblik *Bogello* bi odgovarao osobnom imenu Bogelj/Bogelja, također zabilježenom u Južnih Slavena kao osobno ime i prezime Bogelja/Bogeljić.

²⁰ <http://leksikon.mhti.hu/lexikon/start/v> (pristupljeno: 25. studenoga 2022.). Na tragu staroga imena, u Dušniku je dječje Kulturno-umjetničko društvo imenovano „Dušenici“ <http://zornicanova.hu/marijansko-svetiste-u-dusnoku/> (pristupljeno: 25. studenoga 2022.).

Bwdizlol/Bodislav/Budislav 1448., osobno ime iz osnove buditi, prasl. i stsl. buditi. Pretpostavlja se da je bilo negdje u blizini Dunava u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 144-145; Skok 1939: 11). *Boianl/Bogyánl/Bojan* 1332., avarsko-slavenskog podrijetla. Moguće da je preteča današnjeg naselja Bođani (Csánki 1894: 145). *Bodonl/Bodun* 1308. u Bačkoj županiji u blizini Futoga (Hoffmann 2005: 58). Osobno ime Bodin, osnova bod (bosti, bodem, prasl. i stsl. bosti). Jan Stanislav navodi sufiks -on u takvom primjeru toponima i izjednačava ga sa sufiksom -in *Bodin (Stanislav 1948: 442). *Borothl/Borotl/Borut* 1325., u Bodroškoj županiji prema osnovi iz prasl. borti (se), rus. бороться (Hoffmann 2005: 62; Rác i Veres 2007: 27). U slavenskom imenoslovu Borota (Pačić 1828: 9) prisutno i kao prezime (usp. prezimena na sufiks -ta, -ota Borota, Bakota, Crnota, Dragota, Markota, i dr.) (Maretić 1886: 125). Kao osobno ime Borut potvrđeno u slavenskog kneza u Karantaniji u 8. st. Kao toponimi Borut u Istri nedaleko Pazina, Borut kod Neuma. *Baynok* 1462., 1504. današnji Bajmak/Bajmok (Csánki 1894: 193) iz prasl. *bojъ, (rus. boj, polj. bój) uz dodavanje sufiksa nik (u madž. prilagođeno nuk/nok) poput srednjovjekovnih primjera na području Bačke – dušenik/*Dusnok*, dvornik/*Vduornuk*, tarnik/*Tarnok*, tovarnik/*Tavarnok*. Sufiks -nik je čest u južnoslavenskim i drugim slavenskim jezicima – radnik, govornik, ratnik, putnik, pjesnik, zastavnik itd. U hrvatskom i drugim južnoslavenskim jezicima ranije osobno ime boжник u značenju ratnik, u hrv. dodatno značenje zapovjednik bojne. Za vrijeme Arpadovića koristilo se osobno ime Bojnik, usporedi u Baranjskoj županiji 1289./1291. *Boynukfolua* (~ Bojnikovo Selo) (Hoffmann 2005: 42). Suvremena naselja Bojnik kod Sarajeva, Bojnik u Jablaničkom okrugu u Srbiji, Bojnikovec naselje u Koprivničko-križevačkoj županiji.

Chaslowl/Chaslowl/Chazlol/Časlav 1237., narodno ime, slavenskog podrijetla potvrđeno u više slavenskih naroda iz prasl. i stsl. čьstь (usp. Častislav). Nalazilo se u blizini današnjeg naselja Sonta (Csánki 1894: 145). *Derzsl/Ders* 1192., iz osobnog imena po svoj prilici slavenskog podrijetla motivirano iz prasl. dьržati, stsl. držati, (rus. deržát', češ. držet). S istom osnovom ime potvrđeno u oblicima Držislav, Držihha, Držihna, Drživoj, Držoje, Držić (Daničić, Valjavac, Budmani 1884-1886: 837). U Češkoj toponim Držovice. Nalazilo se sjeverno od Bača u Bačkoj županiji (Rác i Veres 2007: 42). *Duruzlowl/Doruzlowl/Dorozlol/Doroslav* 1274., 1313. u Bačkoj županiji, današnje Doroslovo (Rác i Veres 2007: 44). Osobno ime potvrđeno u više slavenskih naroda u obliku Doroslav i Doroslov i žensko Doroslava (Rogošić 2016: 154), prezime Doroslovac (Vojvodina, Split, Cres-Lošinj). Kod Donjeg Miholjca postoji toponim Doroslöv (Sekereš 1973: 427). Oblik *Dorozlothotfalw* upisan 1520. kao zapadni susjed Doroslovu (Csánki 1894: 166). *Dragl/Draagh* 1332. (stsl. dragъ), izgledno prema osobnom imenu u Bačkoj županiji kod Futoga (Rác i Veres 2007: 44), usp. *Draganl/Dragan* u susjednoj Baranjskoj županiji (Hoffmann 2005: 60). *Dragzel*, 1387. *Dragzel*, 1487. južno od Kalache. Osnova u osobnom slavenskom imenu uz dodatak zel (selo? = Draganovo selo? ili szél 'szegély, határ' ~ rub, rub posjeda ukoliko je drugi dio iz madžarskog jezika) (usp. Kiss 1980: 187; Csánki 1897: 325). *Gywrانowczl/Đuranovac* 1477., slavenizirano iz osobnog imena lat. Georgius, grč. Geörgios - Juraj (Đuro) (Csánki 1894: 151), nalazilo se u Bačkoj županiji u bli-

zini Dunava i Srijemske županije (Horváth, Neumann, Tóth 2011: 138). Od latinskog Gregorius javljaju se dva oblika Gergury 1364., ali i Gergery 1410. sjeverno od Sombora (Csánki 1894: 199.) Prvi s bližim slavenskim oblikom (Gergury) Grguri i drugi s madž. Gergely. Osmanske vlasti su 1540-ih to naselje zabilježile u somborskoj nahiji u obliku Grgurovci što bi moglo sugerirati oblik koji se koristio i prije među stanovništvom (Đurđev i Zirojević 1988: 37).

Crakowl/Krakkol/Krakov 1382. prvi spomen u izvorima. Naselje se nalazilo u okolici Sonte, a postojalo je istoimeno naselje u Baranji (Csánki 1894: 156, 500). Odvojak pečega, prasl. korkъ, rus. o-kórok, bug. krak: noga. Grad u Poljskoj Kraków prema legendi iz osobnog imena Krak. Grad u Njemačkoj Krakow am See, ostatak imenovanja polapskih Slavena. Krakovec (ukr. Краковець) naselje u blizini ukrajinsko poljske granice, zapadno od Lavova. Naselja Křakov, Krakov, Krakovec, Křekovice u Češkoj, Krakovo dio Ljubljane, Krakovski gozd šuma kod Koprivnika u Sloveniji. U Hrvatskoj Krakovac, zaseok u Ličkom Lešću, Krakovo šuma u blizini Vrbovca. Krakovica dio Žitorađa u Srbiji, Krakovići, Cazinska krajina u Bosni i Hercegovini. Izvedeno prezime Kraković u Hrvata, Srba, Bošnjaka.

Hernyefalwa (~ Hrnjino Selo) 1480., *Herne* 1522. Bačka županija u području današnje Sonte. *Hernyek* 1469. kod Bukina (Csánki 1894: 151). Antroponimnog postanka, po imenu ili nadimku, Hrnjo ili Hrnica. Hrnjo, hrnjav čovjek, iskrivljene, raspuknute, razrezane, razdvojene, zečje usne (ПаВлоВић 2016: 37). U narodnim pjesmama Hrnja Mustaf-aga (Mujo od Kladuše, Mustafa Hrnjica). Madžarski etimološki rječnik za hernyó (suvremeno značenje gusjenica) daje objašnjenje da korijen riječi znači urezati, zarezati, udubljenje, utor, što odgovara slavenskom opisu za razdvojene usne (usp. Zaicz 2006). Usporedi načine bilježenja u istome razdoblju toponima u Požeškoj županiji *Hernewchewcz* 1455., *Hernyechewcz* 1464. današnje naselje Hrnjevac kod Kutjeva i posjed, pustara *Hernjetawelgye* (Hrnjeta dol) kod Velike 1445. (Csánki 1894: 411). U suvremenoj antroponimiji Hrnja, Hrnjin, Hrnjaković, Hrnjak, Hrnjica, Hrnjkaš, Hrnjić i bez *h* Rnja, Rnjak. Toponimi Hrnjino brdo, u blizini sela Rastuš, Općina Teslić u Bosni i Hercegovini, Hrnjanec kod Svetog Ivana Zeline, Rnjakovac, Rnjakovo Brdo kod Malog Zvornika u Srbiji. *Harkalo* 1477. u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 151). Nejasno je je li etimologija iz madž. harkály za djetlića ili slavenskog podrijetla nadimačkog postojanja. Ukoliko bi se tražilo značenje u slavenskom osnova bi mogla biti u nazivu za šumno istiskivanje zraka kroz grlo i odstranjivanje sluzi, hračkati (prasl. xrakati, slov. hrakati, rus. хárкаты, ukr. хárкати). Sufiks na *-alo* je čest u nadimačkim prezimenima kod južnih Slavena, npr. Brekalo, Bubalo, Čorkalo, Ćorkalo, Čuvalo, Ćipalo, Kasalo, Kenjalo, Krkalo, Mrdalo, Mucalo, Nogalo, Propadalo, Puhalo, Škrabalo, Šutalo, Zatezalo i dr.

Lad/Vlad? 1308. naselje nepoznate lokacije u Bačkoj županiji. Anita Rác i Erzsébet Emőke (Veres 2007: 93) pretpostavljaju da je osnova iz osobnog imena Vlad, u tom slučaju bi korijen bio iz prasl. *voldati. *Mirislou/Miroslav* 1223., naselje u Bačkoj županiji nepoznate točne lokacije. Motivirano osobnim imenom na osnovi prasl. i stsl. mirъ (Hoffmann 2005: 189). Ista osnova mirъ je u toponimu *Miruchl*

*Miroth/Miruth*²¹/*Myruch* prvi put zabilježenom 1093. u obliku Miruch, ribnjak i jezero u blizini Tise (Hoffmann 2005: 189). *Myrubthyl/Myrohthy*, (osnova mirъ) močvara u blizini vodotoka Dobordon i Dunava u Bodroškoj županiji zabilježena početkom 11. st. (Hoffmann 2005: 189; Rác i Veres 2007: 103). *Mazalocz/Mazalowch/Mazalovac* (prasl. i stsl. mazati), 1410., posjed u blizini Doroslova (Csánki 1894, 157). U suvremenoj hrvatskoj i južnoslavenskoj antroponimiji Mazalović, Mäzalica, Mäzalin, Mäzavac. Povijesno potvrđeno kao rodovsko, plemensko ime u Hrvata (Klaić 1897: 73). *Ilya* 1339., *Illye* 1426. u Bodroškoj županiji (Csánki 1894: 201). Tijekom ranog razdoblja kristijanizacije Slaveni su svetog Iliju brzo prihvatili jer se njegov kult nastavio na prethodno „štovanje slavenskoga boga Peruna kojega se također nazivalo Gromovnikom“ (Vidović 2016: 168).

Petruwz/Petrewcz pojavljuje se u izvorima 1428. kao svetačko ime u slavenskom obliku Petrevc - Petrovac. Nalazilo se u blizini Doroslova (Csánki 1894: 159; Skok 1939: 12). Sufiksi -ovac, -ovci, -evci, -inci česti su u slavenskim toponima, napose u Slavoniji i Srijemu (npr. Đurđenovac, Latinovac, Petrovci, Račinovci, Rokovci, Grgurevci, Petrijevci, Nikinci i dr.). Osmanski popis proveden nedugo po osvajanju Bačke svjedoči o tom obliku imena za naselja – Petrovci, Grgurovci, Tomaševci, Markovci, Mikloševci, Pavlovci, Lovrenci, Budinovci (Đurđev i Zirojević 1988). Nerijetko, osnova u osobnom imenu osnivača naselja ili rodonačelnika neke proširene obitelji – ‘nečiji ljudi, ukućani’. Uobičajeno je u mađarskoj upotrebi glasovna promjena kojom je nastao oblik -óc = Petróc (Petrovci) slav. -ovъci > mađž. -óc (Kenyhercz 2014: 205). *Mikola* 1450. u blizini Dunava na području Zonda, nedaleko današnje Sonte. Slavenski oblik grčkog imena Νικόλαος, Nikolaos. Među slavenskim narodima ime rašireno u oblicima Nikola, Николай, Микола, Мікалай, Микола, Mykola, Mikalaj, Mikola. Vrlo rano se javlja u Hrvata i Slavena promjena n → m. Posvjedočeno već u Bašćanskoj ploči nastaloj oko 1100. (Šimundić 1978: 20). Preko Slavena u Mađara je ime dobilo oblik Miklós.

Miskel/Myske (prsl. *myšъ, *myšъka.), ime naselja prema osobnom imenu. Zabilježeno 1291., 1371. u Bodroškoj županiji u blizini Kačmara i Gare (Hoffmann 2005: 189; Csánki 1894: 205; Stachowski 2009: 70). Još jedno naselje ovoga imena „villa Myske“ 1346. južno od Kalače. Današnje naselje Miske (hrv. Miška) u Bačko-kiškunskoj županiji (Mandić 2005: 48). U južnoslavenskoj toponimiji primjeri mogu biti Miškovci na Pagu, Miškovci kod Dervente u Bosni i Hercegovini. U antroponimiji osobno ime Mišo, Miško i patronimska prezimena Miško, Miškov, Mišković, te obiteljski nadimci Miškovi (Sekereš 1973: 390-391, 398). Prisutno u podunavskih Hrvata Bunjevaca i Šokaca Mišo, Mišovi, Mišini, Miško, Miškin, Mišković (Mandić 1987, 213, 418; Šeremešić 2016, 57). *Porbozseleu/Porbozscloul/Porbozsló* 1192., nalazilo se u Bačkoj županiji u blizini Sonte (Hoffmann 2005, 226). Nejasna je osnova porbo. Moguće porbo ← porvo ← prvo - Prvoslav, Prvislav ili Pribisav, Pribislav. *Artislo/Arkyslowil/Arkyslovil/Arkyslo/Arkyszlo* jezero 1093. u blizini Dunava (Rác i Veres 2007: 12). Nejasna je etimologija prvog dijela naziva *Arkyszlo*,

²¹ Usp. imena sa sufiksom -ut Plavut, Borut, Belut, Bogut, Dragut, Dražut, Milut, Mogut, Pešut, Radut, Slavut (Maretić 1888: 131).

koji bi mogao biti turkijskog podrijetla (tur. ark = jarak, kanal, jaruga), dok drugi dio odaje slavenski prizvuk s nastavkom -sla/slo/slovi. Također, moguća je ista osnova u toponimu *Arculith* (Arkulić) 1441. u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 142). Usporedi razvoj imena naselja iz imena utvrde Arky → Jarki → Jaruge u Slavoniji (Jarić 1969). Na području naselja *Sirmial/Syrmia* (1015.) *Szeremle* (hrv. *Srimljan*), javlja se etnik *Zeremlyen* 1323. / *Zeremlyan* 1324. / *Sceremlan/Zeremlian* 1331., također slavenskog oblika - Sremljane - Sremljani (Rácz i Veres 2007: 143). *Strisin/Sztrisin* (prasl. strigiti) 1055. u Bodroškoj županiji u blizini naselja Aranyán i Dunava (Hoffmann 2005: 269). Vjerojatno od osobnog imena Striza s posvojnim pridjevom na *in*. Usporedi hrvatsko i slavensko ime Strizivoj (Strěživoj) i naselje Strizivojna u Slavoniji (Čatić 2017: 76). *Scolounta/Zolunta* 1198., naselje u Bodroškoj županiji. Pretpostavlja se da je osnova u slavenskom osobnom imenu Suleta/Sulimir, Sulislav, u značenju bolji, jači, sposobniji (Póczos 2011: 112). Vros fenerij - Vrosfenery/Uroš fenyére 1230., osnova toponima je osobno ime Uroš nastalo na mađarskoj osnovi *ur* – gospodin, gospodar uz dodavanje sufiksa - *oš* koji se javlja i u slavenskim jezicima. Nalazio se u području današnje Sonte (Hoffmann 2005, 288). U južnoslavenskoj antroponimiji čest oblik sa sufiksom - *oš* i izvan kontaktnog područja s mađarskim jezikom, usp. Beloš, Beroš, Đuroš, Ivoš, Jakoš, Jaroš, Maroš, Matoš, Medoš, Miloš, Mogoš, Mokoš²², Ninoš, Peroš, Prvoš, Radoš, Slavoš, Vidoš i dr. (Maretić 1888, 125). Weimir/Weymyr 1090., iz osobnog imena, vjerojatno iz osnove prasl. i stsl. vojimъ - Vojmir. Nalazilo se nedaleko naselja Aranyán i današnjeg Apatina (Rácz i Veres 2007, 167). *Wuczilol/Vučilo*, u 14. st. se javlja kao sinonim s naseljem *Bogyoszlól/Bogello/Bugusloul/Buguzlou* u Bačkoj županiji (Hoffmann 2005: 60). Muško osobno ime motivirano prasl. vьlkъ i stsl. vьlkъ. Među najproduktivnijim imenskim i toponimskim osnovama u Južnih Slavena. *Vajszkal/Vayzkal/Wayzkal/Vaiscal/Vajska* zabilježena 1332. Najvjerojatnije slavenskog postanka od pojma vojnik/vojska ili od osobnog imena Vojin/Vojko/Vojslav/Vojislav (prasl. i stsl. vojimъ) (Rácz i Veres 2007: 163).²³ U sličnom obliku zapisana je srednjovjekovna utvrda Vojska (*Woyzka*) knezova Blagajskih kod Dubice (usp. Kekez i Regan 2022: 82-83). *Woyentha* 1338.-40., *Voseta* 1332.-37., *Vayonca* 1390., *Wayncha*, *Wayntha* 1482., 1522. u blizini Bukina (Csánki 1894: 167). István Kniezsa (1938b: 423) navodi ga

²² Božica u slavenskoj mitologiji. Mokošica naselje u sastavu Grada Dubrovnika i ime potoka Mokoš u Prekmurju u Sloveniji kao i neki drugi toponimi svjedoče da su Južni Slaveni štovali ovu božicu u pretkršćansko vrijeme.

²³ Ante Sekulić (1991: 165) mišljenja je da je naselje nazvano po rječici Vajs, koja je ubilježena na zemljovidu 1768., ali je presušila. Nismo našli raniju potvrdu hidronima tijekom srednjovjekovlja u obliku Vajs nego u obliku *Wayas/Vajas* s varijacijama i *Uoyos/Voyos/Voios/Wyos/Woios/Voyas* s varijacijama (Hoffmann 2005: 290-291). Ovdje se nudi tumačenje prema praslavenskom i staroslavenskom korijenu voъ > vojimъ i vojakъ. Usporedbe radi, u susjednoj Baranjskoj županiji, koja je bila šira od suvremenog zemljopisnog pojma Baranje, postojao je posjed „Terra Woyzlow“ zabilježen 1244., kasnije *Woyzloul/Wayzlowl/Woyzlol/Wayzlo* s varijacijama (Csánki 1894: 533; Hoffmann 2005: 291) istog korijena prema osobnom imenu Vojin/Vojko/Vojaš/Vojslav/Vojislav koje je često u povijesnoj i suvremenoj slavenskoj antroponimiji. Usporedi Rácz i Veres 2007: 163.

među toponimima slavenskog podrijetla. Ne navodi mogući korijen, no čini se da je prema osobnom imenu Vojen (usp. ime mitskogčeškog kneza).

Petar Skok (1939: 11) navodi da su izvorna slavenska imena u bačkim toponimima bili adjektivi (npr. Daroslavovo, Časlavovo), „ali ih je mađarski toponomastički metod okrenuo u čista lična imena bez adjektivnog sufiksa“. Također, povezuje sa slavenskom osnovom imena Bačka, međa, te u drugim susjednim područjima Csongrad „crni grad“ – prasl. *čъrnъ* + grad, villa Nougrad, Csingrad (Skok 1939). Za današnji Csongrad Anonimus, notar kralja Bele je oko 1200. zabilježio „quod nominaverunt Sclavi secundum ydioma suum Surungrad, id est nigrum castrum“, da ga Slaveni u svom jeziku nazivaju Crni Grad, odnosno crni dvorac (Кришто 1986). Ante Sekulić (1991: 9) na temelju starije literature povezuje ime Bodroga prema slavenskom plemenu Bodrića (Obodriti/Abodriti). Osnova bi u tom slučaju bila u prasl. **bodъrъ* (Melich 1925: 148).

Toponimi motiviranim karakteristikama okoliša

Znatan dio toponima panonskih Slavena u Bačkoj vezan je uz podvodne, plavne terene, šume okružene vodom što govori o prostoru koji su naseljavali. *Beryeg/Byryeg/Bereg* (prasl. *bergъ*, stl. *brěgъ* – obala, močvarno tlo), 1368. u Bodroškoj županiji, suvremeni Bereg/Bački Breg (Csánki 1894, 194). Ovoj skupini, istog praslavenskog korijena *bergъ*, pripada toponim *Berk/Berky*. 1422. u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 144).²⁴ *Kal* (raskvašena zemlja, blato, glib prasl. i stl. *kaľъ*, rus. *kaľ*, polj. *kaľ*) 1392. u Bodroškoj županiji (Csánki 1894: 203). *Chereties* 1378., *Pass. Cherethyes* 1423., *Cherethes* 1480., 1481., *Chereththyes* 1482. u Bodroškoj županiji kod Dautova (Csánki 1894: 196). Izglednim se čini da je osnova u čret, čretje, čreti (prasl. **čertъ*, hrv. kaj. čret, slov. čret, rus. čerët) kad se uzme u obzir harmonizacija u mađarskome jeziku uvrštavanjem samoglasnika između suglasnika *Chereties*, *Cherethyes*. Močvarno tlo u šumi, čretište, močvarni kraj (Brozović Rončević 1999: 10-11). U toponimiji primjeri Črni črèt (Turopolje), Čritež (Istra), Črèčan (kod Zeline), Črèt (kod Krapinskih Toplica i druga u Zagorju), Ulica Čret u Zagrebu, Začrètje, Čret Posavski, Čret Bisaški, Čreta u središnjoj Sloveniji itd.

Calusta „rotundum calusta“ kalište, kaluža, kaljuža okruglog oblika u granici kraljevskog posjeda *Halom* 1061. istočno od Kaloče. Toponimi Calista/Kalista (kališta) su zabilježeni u srednjovjekovnoj Slavoniji u okolici Zagreba „... iuxta quam est Calista“, okolici Požege, Baranjskoj županiji pa i u prekodravskim krajevima Ugar-

²⁴ *Rypokl/Rypak* koji se nalazio na širem području Zonda 1332.-37. u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 160; Hoffmann 2005: 232). Vjerojatno da je izvorno toponim bio iz latinskog korijena *ripa* = riječna obala, odnosno ostatak imenovanja vanjske granice provincije Panonije, *Ripa Pannonica* s fizičkim, prirodnim barijerama uz obale Dunava. U sličnom značenju je zabilježena u govorima poljske manjine u Rumunjskoj *rypa* razderana obala, ali i ukrajinski *рипа*, visoka razbijena obala, odron (Krasowska 2016: 243). Sličnog bi postanka mogao biti Ripač, arheološko nalazište sojeničkog naselja, naseljeno mjesto na obalama rijeke Une, podno Ljutoča u Bosni i Hercegovini. Makedonski *рiпa*, drugi južnoslavenski jezici glagol *ripam*, *ripati*, skočiti, preskočiti. Ukoliko bi bio slavenski korijen onda bi se mogao tražiti u prasl. **гѣръ*. ukr. *рипак*, *repica* (Krasowska 2016: 243).

ske (Pelczéder 2010: 134-135). Toponimijski odraz ima traga u svim slavenskim jezicima, primjerice Kalište u Češkoj, Kalište kod Banske Bistrice u Slovačkoj, selo Kalište u Srbiji i dr. Istog korijena *Colocensis civitas* 1009., *Kalachal/Kalocha* 1429., *Oppidum Calocza* 1452. (Csánki 1897: 313) u Županiji Fejér hrv. Bila županija. *Kalachal/Kalača* (prasl. i stsl. kalъ – blatište), 1320. u Bodroškoj županiji (Hoffmann 2005: 142). U nekim čakavskim govorima kalača je drvena posuda za vodu. Istog korijena s dodavanjem slavenskog etnonima *Thoth* od strane Madžara je vidljivo u toponimu *Thotkalocha* ~ Slavenska Kalača 1520.-22. (prema Tisi, kod Sente) u tadašnjoj Čongradskoj županiji (Csánki 1894: 684). *Laposfeul/Lápos* 1224. u blizini Bodroga, voda stajačica (Rác i Veres 2007: 93-94). U proto-uralskome i madžarskome značenje je za ravnu površinu. Alternativno *lap*, moguć praslavenski korijen, u značenju vlažna, natopljena zemlja, gipka zemlja u ritu, vlažna zemlja uz izvor, blato (Brozović Rončević 1999: 19). *Parlag/Parlagh* (prasl. i stsl. lqǫǫ, rus. lug), 1473. Bačka županija, vjerojatno u blizini Bača (Csánki 1894: 159). U značenju zapušten, neobrađen vinograd, zapuštena, neobrađena zemlja zarasla u korov; 2. figurativno, zaparložiti se. Koristi se u podunavskih Hrvata „parlog da nam urodi bodljivim trnjem“ (Ivan Antunović 1876. prema Anišić 2013: 118). Mijo Lončarić (2018: 323) smatra da je parlog nastao od slavenskoga prelog isto tako Bernd Eschenburg (1976: 27-28). *Dall/Daall/Daly* ~ *Dalj* (prasl. daljъ) u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 147-148). *Dolosol/Dolosal/Dalachal/Dalatha* ~ *Daljača* (prasl. daljъ) 1061., 1193., 1272., istog korijena kao i *Dall/Daall/Daly*. Naselje se nalazilo u Bodroškoj županiji u blizini mjesta *Bogyoszlól/Bogellol/Buguszloul/Buguzlou*. Sufiks *ač/ača* je čest u južnoslavenskim jezicima, npr. toponimi Drenovača, Pitomača, Popovača, Manjača, Petlovača, Kalača i dr. Postoje i druga mišljenja o etimologiji, iz Dolaša, dolica, dolina (Stachowski 2009: 51) i mišljenje da je korijen od osobnog imena Dalez = Daleš ~ češ. Daleše/Dalešice (Rác i Veres 2007: 41). *Terra Dustheluk* 1341., *Poss. Dwusteluky* 1343., *Poss. Duus* 1372., *Populi de Dus* 1388. *Poss. Dws.* 1405. između Dautova i Santova (Csánki 1894: 199). Prema Berndu Eschenburgu (1976: 17-18) osnova je slavenska riječ duž prasl.*dъlъ + madž. theluk (zemlja/posjed), dok u drugim zapisima stoji samostalno.

Dobra (prasl. i stsl. dobrъ) 1263 u Bačkoj županiji kod današnjeg Maglića (arh. Buljkes) (Hoffmann 2005: 84). Bilo je više naselja u Bačkoj županiji koja su u svom nazivu imala Dobra (Dobra, Gajdobra koja u sebi sadrži dva slavenska pojma Gaj i Dobra, Kis-Dobra, Bán-Dobra, Egyházas-Dobra, Golodobra koja sadrži slavenske pojmove golo, prasl. i stsl. goǫ, i dobra) (Csánki 1894: 148). *Dabra* (prasl. i stsl. dobrъ), ribnjak na Dunavu u Bodroškoj županiji 1307. (Hoffmann 2005: 79).²⁵ *Gara* (prasl. garъ) 1334., u Bodroškoj županiji. Postanak toponima nije do kraja razjašnjen. Jedno od mogućih objašnjenja je od ugara, spaljivanja površina za odr-

²⁵ U nekim toponimima je možda samo skraćeni dio od Dubrave/Dubravice kao primjerice *Dobrau-icha* 1408. u Baranjskoj županiji kod današnjeg mjesta Vajszló (Woyzlou 1244. ~Vojslav) u madž. dijelu Baranje (Csánki 1894: 480, 533).

žavanje plodnosti tla (rus. gar': spaljeno mjesto u šumi).²⁶ U južnoslavenskim jezicima je i pridjev za crnu boju – gara ~ gārava. Druga objašnjenja, koja se čine manje vjerojatnima zbog karakteristika prostora, izvode iz općeg slavenskog pojma gora u značenju šuma ili uzvisina, viši teren (Póczos 2011: 98). *Garel Garee* 1332. – 1337. u Bačkoj županiji zapadno od Bača vjerojatno je istog korijena prasl. *garъ – gar, ugar (Csánki 1894: 150; Hoffmann 2005: 111). U blizini naselja *Gara* u Bodroškoj županiji zabilježen je 1347. posjed *Scemlen/Zemlén(y)* (prasl. *zemja), osnova u zemlji, zemljani (Csánki 1894: 208).

Wyžka 1492. u Bačkoj županiji negdje u okolici današnjeg Tovariševa (Csánki 1894: 168). Uпитno ima li veze sa slavenskim jezicima. István Kniezsa (1938a: 327) ubraja u slavenske toponime. U madž. korijen riječi označava vodu. Zbog spoja *wy*, *vy* Ivan Popović (1960: 134) tumači kao visoka (prasl. i stsl. vysokъ, rus. vysokij, polj. wysoki). Identično je zabilježeno 1462. *Wyžka*, današnje naselje Uszka, na granici Mađarske i Ukrajine.²⁷ Ako bi pretpostavili isti razvoj imenske formule, ime naselja je moglo biti u značenju uska, uski prolaz (prasl. i stsl. ožъкъ, rus. узкий/úzkij, polj. wązki). U tom slučaju moglo se izgovarati kao vuska dodavanjem protetskog v riječima koje počinju samoglasnikom *u*.²⁸

Bylak 1464., *Belak* 1480-ih (prasl. i stsl. běľъ, rus. bělyj, polj. biały) posjed Talovaca (Banića) u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 144). Oba oblika, Bilak, Belak, i njihove izvedenice postoje i danas u hrvatskoj i južnoslavenskoj antroponimiji (Bilić, Bilinović, Bilišić, Bilota, Bilović, Biluš, Bilušić, Biljak, Bélac, Bèlec, Bèlić/Bélić i dr.). *Csornal Churnal Crna* (prasl. чьрнъ), 1254. u Bačkoj županiji u blizini Dunava i Bodroga (Hoffmann 2005: 78; Rác i Veres 2007: 39). Bilježene s glasovima *cs* i *ch* upućuje da se izgovaralo kao č - Črnal Čorna u suglasju s praslavenskom osnovom. *Villa Chornal Chorna* 1370. u blizini Kalače (Csánki 1897: 323). Čest motiv u slavenskoj antroponimiji i toponimiji. Na tragu tog motiva je i toponim *Churnahorda* 1338. Vjerojatno ostatak slavensko avarske simbioze, Churnahorda = crna prasl. чьрнъ + horda (tur. ordu: vojska). Avarski jezik pripadao je turkijskoj grani jezika. Horda je predstavljala jedan od administrativno-vojnih oblika organizacije turkijskih i mongolskih naroda kojima su pripadali Avari (usp. zlatna horda) kojima je jedno od središta u 8. st. bila Bačka. Rác i Veres (2007: 40) nude i alternativno objašnjenje u potpunom slavenskom značenju Csernavoda, tj. crna voda. Toponim je bio u blizini Dunava i Bodroga. *Doboka* (prasl. дѣlbokъ) 1418. u Bačkoj i susjednoj Baranjskoj županiji u značenju duboke vode, duboka (Fehértó 1999: 23-24).²⁹ Hidronim moguće slavenske osnove je *Dobordon/Doberdon* zabilježen 1018., kao vodotok koji se

²⁶ Sustav ugara u poljoprivredi je imao veliku važnost kao tehnika u održavanju plodnosti tla. Zbog čestog premještanja na nove površine nastajali su i toponimi s osnovom ugar i gar. Usporedi Ugarc i Slavoniji.

²⁷ <http://www.uszka.hu/?module=cFileStore&c=downloadFile&id=8> (pristupljeno 24. listopada 2022.)

²⁸ „Duga niva *vuz* luge zelene, – mimo pala mala *vuska* steza“ (Žima 1887: 125).

²⁹ Doboka je moguća fonetska adaptacija izvorno slavenskoga pojma duboka. Međutim, mađarski toponomastičari smatraju da je toponim Doboka nastao od istovjetnoga osobnog imena zabilježeno u srednjovjekovnim dokumentima (Andrić 2013: 110).

spominje u Bodroškoj županiji u blizini Dunava (Hoffman 2005: 84). U osnovi je vjerojatno prasl. *dobr̥ь ~ dobor/dobar. Dobornok 1418. u Bačkoj županiji s istom osnovom prasl. *dobr̥ь + slavenski sufixs nik, madž. nok (Csánki 1894: 148). Usporedi s naseljem Dobrovnik i središtem istoimene općine u sjevernoj Sloveniji, madž. Dobronak, prije Dobornok 14. st. (Csánki 1897: 129; Škafar 1971: 49). Halom/Hum (prasl. *xъlmъ, stsl. xъlmъ, rus. xolm, češ. chlum), u značenju omanje uzvisine hum ~ humak. Staroslavensko slogotvorno l (ъl) u xъlmъ dalo je u južnoslavenskim jezicima u, hum dok je madžarski jezik uz prilagodbu sačuvao oblik iz vremena preuzimanja riječi. Kao kraljevski posjed *Halom* kod Kalače se spominje 1061. (Györffy 1994: 93). Vjerojatno ista s ovim toponimom je *Villa Holm* zabilježena 1239. istočno od Kalače, kasnije u oblicima *Halom/Halml/Halmil/Halmy* (Csánki 1897, 330). Još jedno naselje pod imenom *Halom* spominje se 1323. u blizini Doroslova. Istog postanka od imenovanja za blagu uzvisinu je i toponim *Halmodl/Holmod* sa spomenom 1206. kod Sonte (Rác i Veres 2007: 66) čemu svjedoči latinski izvornik „ad *monticulum* qui dicitur Holmod“ (Hoffmann 2005: 121). Isti korijen *xъlmъ je moguć u toponimu *Halmus* 1399., 1409., 1442., *Haalmas* 1403., *Halmos* 1405., *Halmas* 1474. u Bodroškoj županiji sjeverno od današnjeg Sombora, oko Lemeša i Stanišića (Csánki 1894: 200). Gubljenjem glasa *h* ovaj je toponim lako mogao preći u *almás* (madž. jabuka i toponime *Almás/Bácsalmás/Aljmaš*). Spoj osobnog imena Budimir (iz prasl. i stsl. buditi + mir prasl. i stsl. mirъ, usp. Budimir ~ Bodmér ~ Budmér) i humak (prasl. xъlmъ) ~ Budimirov humak/Budin humak vjerojatan je u prvobitnom nazivu naselja *Budholma* „Terra Budholma“ spomen 1290., 1291. u Bodroškoj županiji (kasnije jezično transformirano u *Budholma*, 1334: *Bochhalma*, *Bothalma*) (Csánki 1894: 195).³⁰ Možda je prvotno bio mikrotoponim koji je metonimijom prenesen u ojkonim (Póczos 2001: 93). *Lekche* 1280. u Bodroškoj županiji u blizini Bodroga (Rác i Veres 2007, 95). Mogući korijen u prasl. i stsl. љгъкъ, lak, lagan (komparativi pridjeva – slo. legče, rus. (по)лэгче).

Gerecz/Gerechl/Grech/Kysgerechl/Naggerech u Bačkoj županiji u blizini Vajske 1334. (prasl. гъричъ, hrv. grič, slov. grič) (Csánki 1894: 150; Hoffmann 2005: 112). Raniji oblik *Greci*, zapisan oko 1200. u tekstu anonimnog notara kralja Bele, prijelaz Dunava „Danubium in portu *Greci* transnavigantes“ (Hoffman 2005: 112). Ime grič se koristilo i još uvijek koristi u južnoslavenskim i drugim slavenskim jezicima za 1. uzvisinu, malo brdo, brežuljak, 2. visoki vrh, nepristupačnu stijenu na vrhu, strminu, vrlet. Razvojni oblik iz gora, mala gora → gorica → g(o)rič → grič, usp. ime međimurskog naselja Goričan/G(o)ričan. Često u toponimiji.³¹ U okolici Vajske

³⁰ Sličan je primjer toponim Budakwtha 1504. s korijenom u osobnom imenu Budimir, tj. hipokoristik Buda + madž. kút, plural kutak (hrv. zdenac, turcizam bunar) ~ Budin zdenac/Budini zdenci koji se javlja u Bodroškoj i Čongradskoj županiji (Csánki 1894: 195).

³¹ Grič (u pov. izvorima *Grež*, *Grech*, *Grecz*) manje brdo na kojem je nastao Gradec, dio starog Zagreba, selo Grič (777 m) na Žumberku, u Lici Grič zaseok Ličkog Lešća, Stipanov grič (1233 m), Oštri grič (1016 m), Bijeli grič (1007 m) i dr. U Sloveniji naselje Grič kod Ribnice, naselje Beli Grič, napušteno naselje Starološki Grič, vrh Kamni grič (1017 m) i dr. Bosna i Hercegovina, Grič, naselje u općini Donji Vakuf, Grič zaseok sela Selačka, Kotor Varoš, brdo Grič (Glavica) kod novotravničkog sela Pribilovića, brdo Grič kod sela Džakule, brdo Grič kod Gračanice, lokalitet Grič sjeverozapad-

postoji nekoliko uzvisina koje nose imena za povišeni teren, npr. Bregovi, južno od naselja, te sjeverno Visoka greda, Kolinska greda, Sobinska greda.³² Na suhim ocjeditim povišenim terenima, gredama su se podizala naselja u prošlosti dok je Dunav redovito plavio svoju okolicu. Istog slavenskog korijena grič je i ime za planinu Gerecse, u sjevernome dijelu zapadne Mađarske (Dudás 2019: 58). Slavensko podrijetlo riječi za uzvisinu, brdo svjedoči srednjovjekovni dvojni toponim iz Baranje kod Šikloša Gerechyghy/Geréc-hegy sa slavenskom osnovom grič (Gerec) i mađarskim dodatkom, prijevodom hegy = brdo (Rácz i Fieder 2007: 43). Chychanicha/Csic-sanica/Chihanicha, Zyhanysha/Čičanica iz 1520./2. spomen u smjeru Bečaja i Tise (Csánki 1894: 146-147). Vrijeme pojave ovog oblika imena naselja bi moglo sugerirati noviji doseljenički sloj. Takvim toponimima treba pridodati *Bistritz* (prasl. i stsl. bystrъ) 1528. na mjestu današnjega Novog Sada koje je zabilježeno na Lazarusovoj karti *Tabula hungariae*. Sufiksi *-ica -nica* i *-čica* su među najplodnijim imeničkim sufiksima u južnoslavenskim jezicima (usp. Skok 1939: 8). *Gherebuchl/Gerebuchl/Gerebec* zapisano prvi put 1347. u Bodroškoj županiji (Eschenburg 1976: 41; Hoffmann 2005: 112). Moguća značenja su u uzvisini, grebenu, suhoj povišenoj gredi (prasl. greby, rus. grében', polj. grzebień) ili u opkopu, prostoru na kojem je kopano „grebano“ (prasl. gresti, grebъ, rus. grestí, grebú, stpolj. grzebę). Pomoć u tumačenju može dati ime naselja Grebaštica kod Šibenika, starijeg imena Grebac „u značenju grebine, odnosno zidine, ali postoji i drugo tumačenje po kojemu ime dolazi od groba, grobova“ (Svirčić 2000: 153). U čakavskim govorima i danas greb = grob.

Lwgas/Lugas/Lug 1328. u Bačkoj županiji kod Bača (Csánki 1894: 156). Značenja 1. šumica, gaj ili močvarna šuma, rit obrastao grmljem iz kojeg se razvija šuma; 2. pepeo, voda u kojoj je prokuhan pepeo. Može biti slavenskog (prasl. i stsl. lъgъ, rus. lug) uz mađarski sufiks ili mađarskog korijena s drugačijim suvremenim značenjem (sjenica). Hidronim *Mastangal/Mastangam/Mostonga* (prasl. i stsl. mostъ) 1256. u blizini Bača (Hoffmann 2005: 192). *Plas* spominje se 1090. kao ribnjak nedaleko naselja Aranyán i današnjeg Apatina (Rácz i Veres 2007: 121). Moguća osnova (prasl. pleso/pelso, ukr. pleso, češ. pleso), u značenju povodne, naplavljenе doline, ali i duboko mjesto u močvari, poplavljena dolina uz rijeku (Brozović Rončević 1999: 30). Drugo tumačenje može biti u osnovi plaziti, puzati (vijuganje spore ravničarske rijeke poput zmiје) (prasl. polziti, rus. póloz: salinac, vrst zmiје, polj. płoz). Danas na tom području postoji rijeka Plazović koja ima krivudav tok u obliku kretanja zmiје (mađž. naziv za rijeku Kígyós = zmiја). *Pallonyal/Palonia* (villa Pallonya 1461.), *Palona* Donja i Gornja (*Alsopalona, Felsepalona*) 1522. u Bačkoj županiji, današnja Plavna (prasl. *plaviti) (Csánki 1894: 158; Andrić 1999: 338, 343). Usporedi slične toponime u Slovačkoj Plavnica (*Plawnich* 1325., *Noua Plavnych* 1366. i mađž. oblik *Palonca*) Plaveč (mađž. Palocsa), Plavno i Plavanjsko polje kod Knina, manji vodotoci Plavnica kod Čazme, Plavnica kod Skadarskog jezera.

no od Tešnja u prigradskom naselju Hrvatinići i dr. Vrh Malý Grič (876 m) i Velký Grič (971 m) u Slovačkoj. Zabilježeno u antroponimiji Gričić, Gričević, pov. Gričanin rod u Brlogu u Lici.

³² Riječ greda su Mađžari preuzeli od Slavena i prilagodili mađžarskom u obliku gerenda.

Već u prvom osmanskom popisu Segedinskog sandžaka, nastalom nedugo nakon zaposjedanja tog područja 1540-ih, naselje je zabilježeno kao Plavna (Đurđev i Zirojević 1988: 31). *Zalantha poss.* 1361. posjed u blizini Sonte i Doroslova, korijen u nazivu slatina (prasl. *soltina, rus. solotína, hrv., slo., srp. slatina) (Csánki 1894: 161; usp. Kniezsa 1938a: 302-303, 327; Stanislav 1948: 461). Tlo na kojem se nakuplja slana voda, močvarno tlo, slana bara (Brozović Rončević 1999: 40). Na sončanskom području postoji mikrotoponim Slatina. *Osztumpal Ostumpa*, prasl. i stsl. *stōpa *stōpava ribnjak južno od Kalače uz Dunav 1193. (Kniezsa 1938b: 372, 463). Značenje je moguće stupa, stupica, zamka za hvatanje divljači.³³

Tona (prasl. тонь < *торнь, strus. тоня,) 1240. u Bodroškoj županiji „piscina in Danubio... que vulgo *Tona* dicitur“, dunavski ribnjak (Hoffmann 2005: 271). Slavenskog podrijetla u značenju 1. ribolovno mjesto, 2. lokalitet vezan uz duboku vodu gdje se skuplja riba, 3. duboka voda, 4. mjesto gdje se povlači mreža, 5. blatišta.³⁴ U istoj županiji u blizini mjesta Toti *Apatzatuna* 1326./53., ~ opatski zatonj, ribnjak u vlasništvu opatije (Hoffmann 2005: 34). U Podravskim Podgajcima³⁵ je tōnja ‘otvor prosječen u ledu da ribe mogu uzimati zraka’ „ribe idu na zēv“ (Znika 2014: 528), tonja ‘kaljuža, močvara’ u Neretvanskoj krajini (Vidović 2013: 15). Usporedi toponime Gornja i Donja Tonja na Vranskom jezeru, Tonja u Koviljskom ritu na Dunavu, Zatonj uz Dunav u Baranji, nasuprot Monoštora u Bačkoj, Pješčani Zatonj i Crni Zatonj na rijeci Dravi kod Virovitice i dr. (usp. ‘plichina u vodi; pješčani sprud, sipina’ < *zatonь Brozović Rončević 1999: 40). Istog korijena je *Taniad*, ribolovno mjesto „Taniad, pisc.“ 1193. u Bodroškoj županiji između *Halásza* (madž. = ribar) i Daljače (Hoffmann 2005, 271). Ovamo spada i toponim *Thanya*, 1461. ribarska lokacija na Dunavu u vlasništvu Zonda, Bačka županija, između današnje Sonte i Erduta (DL-DF 15594). U blizini su se također nalazili dunavski otoci *Gayzol* (korijen u prasl. *gajъ?) i *Horwath* zbog kojih su se stanovnici dvaju mjesta i vlasnici sporili oko prava korištenja. *Sege* 1348. u Bodroškoj županiji. Seđa, sprava za lovljenje riba, mjesto gdje se lovila riba, seđenje, način lovljenja ribe prema sjedenje prasl. i stsl. sěsti (JeВтић 1985: 84). To potvrđuje i zapis o lovu na Dunavu kod današnje Monoštorlije (madž. Bátmonostor) 1348. „clausuram piscium seu Capturam uulgo scege uocatam (!) in fluuio danobi ad Bothmonustura pertinenti“ (Hadrovics 1956: 160; Rácz i Veres 2007: 137), na Tisi 1334. „quidam locus clausure piscium vulgo *Scege* vocatus super fluvio Tycie existens“ (Károlyi 1882: 88), na rijeci Lonji 1373. u granicama srednjovjekovne Slavonije „in facto seu lite quarundam quinque

³³ Za usporedbu etimologija imena grada Stupave u zapadnoj Slovačkoj <http://www.dejinyzahoria.sk/2016/06/udalosti.html> (pristupljeno: 3. prosinca 2022.)

³⁴ <https://goroh.pp.ua> – etimologija.

³⁵ Podravski Podgajci, južno od Donjeg Miholjca naslonjeni na Baranju, i naselja bliže okolice čuvaju arhaične crte starostokavskoga slavenskoga dijalekta i mnoge tragove nekadašnjeg doticaja s kajkavskim govorima koji su se u predmigracijskome razdoblju rasprostirali istočnije od Virovitice. Arhaični tragovi se naziru u akcentu (npr. akut), oblicima i u leksiku (Znika 2014: 523). Susjedno naselje Črnkovci čuva skup *čr* u svojem imenu, karakterističan za kajkavske i čakavske govore. Danas govori slavenskoga dijalekta u pravilu imaju skup *cr* (crv).

piscariarum vulgariter *Zegye* vocatam (!) videlicet in aqua seu fluvio Lonya „ (Hadrovcics 1956: 160-161).

„*Pesth ex opposito civitatis Wylak*“ 1486. (Csánki 1894: 138; Eschenburg 1976: 29), *Pest/Pesth*, staroslavenski peštъ (prasl. *pektъ, stsl. peštъ, rus. peč', polj. piec). Smatra se bugarsko slavenskim jezičnim tragom (Zoltán 2013: 213). Obično se navodi za značenje peć, pećina, ali sukladno okolišu u Podunavlju trebalo bi shvatiti kao poluukopane ili ukopane objekte za stanovanje ljudi, tj. zemunice. Na taj oblik stanovanja u Podunavlju podsjećaju današnji nazivi naselja Zemun (usp. Skok 1939: 12) i Pećinci u Srijemu. Još jedno tumačenje sukladno okolišu nudi Borovszky (1909: 31) prema riječi peščza pijesak u kajkavskim govorima (peščen, peščena jama iz prasl. i stsl. *pěšъkъ). Takva potvrda je u nazivu naselja Peščenica u Zagrebu, a znači područje s pijeskom. *Praga* (prasl. porǫъ, rus. poróg, polj. próg) 1382. u Bačkoj županiji kod Sonte (Csánki 1894: 165). Etimologija u početku ili rubu nečega, nerijetko riječni prag. Usporedi Prag u Češkoj na rijeci Vltavi,³⁶ Praga četvrt Varšave na rijeci Visli, selo Praga kod Nikšića u Crnoj Gori. Toponim je zabilježen bez harmonizacije u skupu *pr* koji nije preferirao mađarski jezik. To bi moglo upućivati da je osoba sastavljač dokumenta bila nemadžarskog jezika. Očekivao bi se oblik Paraga u mađarskome ili Parrag poput mađarskog naziva za suvremeno naselje u Bačkoj Parage. U prvom osmanskom popisu Segedinskog sandžaka 1540-ih naselje upisano identično Praga (Đurđev i Zirojević 1988: 19).

Tapolczal Topolcha/Thapolcha/Thapolcza (prasl. teplъ, toplъ, stsl. toplъ). U značenju toplica, topli izvor vode. Spomen 1322. Nalazilo se na graničnom području Bačke i Bodroške županije oko današnjeg Stapara i Sivca (Csánki 1894: 165; Hoffmann 2005: 272). Zapadno od Stapara u smjeru Apatina postoje termalni izvori tople vode. Usporedi s primjerima istog imenovanja u zapadnom dijelu Panonije (Dudás 2019: 56). *Futak/Futokg/Futagh/Futag*, „Terra que Futokg“ 1250. „Portus de Futog“ 1270. ~ Vutok/Utok u rijeku. Iz prasl. *tokъ, vъ + tokъ > vtok > (prijelaz v/f) ftok (mađ. jezik primatelja – harmonizacija uvrštavanjem samoglasnika u) > futok ~ Futokg 1250. Usporedi slov. vtok te hrvatske kajkavske oblike gdje je došlo do zamjene v > f – f kući / v kući, f telu / v telu, fkrasti / vkrasti i sl. (Lončarić 1996: 71, 88). U prvom osmanskom popisu Segedinskog sandžaka 1540-ih upisano u obliku Futok (Đurđev i Zirojević 1988: 30). *Zopor* 1346. u Bačkoj županiji u okolini Bača (Csánki 1894: 164). Prema mišljenju Rác i Veres (2007: 146) osnova je slavenskog podrijetla, danas posuđenica u mađarskom jeziku. Ukoliko je mišljenje ispravno etimologija je od prasl. sporǫъ (usp. *Zopor* ← *Z(o)por* ← *sporǫъ*). U mađ. ekvivalent *Losiuduna* 1230./31. ~ lassú. Za odvojene tokove rijeke, mrtvaje, mrtvice koristio se prasl. *mьrtvъ (stsl. mьrtvъ, rus. mьrtvyj, polj. martwy) ← *ie*. *mrtwos (lat. mortuus). Iz latinskog „mortuo Danobio“, „piscinis mortua Voyos“ kod naselja *Thoty* 1301., u mađ. → *Holthwoyas* 1326. „Villa *Mortua* similiter iuxta Tyzam, quam vulgo *Morotua* nominant, cum lacu *Mortua*“ 1399. naselje i jezero u blizi-

³⁶ U češkom jeziku Praha. Izvorno Praga, glas g je tijekom 13. st. u češkom jeziku prešao u h.

ni Tise.³⁷ *Morthalis* 1395., *Martalyš*. 1408., *Marthalyos* 1477./178., *Morthalyos* 1522. kod Temerina, u Srijemu *Mortouch* 1331. (Csánki 1894, 157, 250). *Pozna* (prasl. i stsl. znati po +| znati) u značenju nečega poznatog, rječni otok južno od Baje, u blizini Srimljana (madž. Szeremle) 1091. u tadašnjoj Bodroškoj županiji (Hoffman 2005: 226). Usporedi ime poljskog grada Poznań.³⁸ Manje je vjerojatno da je od pridjeva nakon, iza, kasni (prasl. *pozďънъ). *Puzta* (prasl. i stsl. pustъ) pust, nenaseljen prostor. Riječ je vrlo rano ušla u madžarski jezik u kojem se odomacila te je posljedično veliki broj toponima motiviran ovom riječi diljem Ugarske. *Rendys* 1346. u Bodroškoj županiji kod današnjeg Bácsborsóda (Csánki 1894: 207). Korijen je u riječi red iz prasl. i stsl. *ręďъ. Oblik *rend* + sufixs *ys* ukazuje na rano preuzimanje zbog sačuvanog nazala. S istom osnovom *Renduseghaza* (red + madž. *eghaza*- jedna kuća) 1341. na istome području (Rác i Veres 2007: 126).

Toponimi motivirani biljnim i životinjskim svijetom

Dio zabilježenih toponima u ispravama čuva spomen na biljnu i životinjsku raznolikost Podunavlja u vrijeme srednjega vijeka i arhaične jezične oblike slaven-skoga leksika. *Bywoloul/Bivolov* (prasl. byvolъ), spominje se 1237. u južnom dijelu Bačke županije (Hoffmann 2005, 57). *Kokoth/Kacoh/Kokoch* ~ *Kokot* (prasl. kokošъ, stsl. kokotъ) 1280., naselje u Bodroškoj županiji u blizini Dunava i Hajszentlőrinca (Hoffmann 2005: 142). Relativno čest oblik u slavenskim jezicima. U hrvatskom obliku kokot zastupljen u kajkavskim govorima u značenju pijetao. *Caboli*, 1301., 1308., *Kobol*, 1303./29., *Kobul*, 1308., *Kabwl*. 1316., 1418. u Bačkoj županiji u blizini Dunava, danas transformirano u Kovilj (Hoffmann 2005, 141; Лома 2019, 43). Korijen prasl. i stsl. kobyła, hrv., srp., slo. kobilа/кобила, mak., bug. кобила, rus. кобыла, кобылка, ukr. коби́лка, polj. kobyła (Stanislav 1948, 242).³⁹ *Pezeer* (prasl. i stsl. pьszъ) 1441. u blizini Tise na području između današnje Sente i Ade. Slaven-sku osnovu predlaže Bernd Eschenburg (1976: 28). Osnova je moguće u riječi pas, dijalektalno kajkavski govori pes, slov. pes, svk. pes, češ. pes, ukr. пес, rus. пёс (pas muškog spola), polj. pies. *Coochka* 1237. i *Kuchke*, 1267. naselje u Bačkoj županiji (Hoffmann 2005: 158). U zapisanom obliku odaje slavenski utjecaj i sufixs -čka i čke u značenju ženka psa; kućka, kuja (usp. Borovsky 1909: 31). Za psa u madž. kutya (Zaicz: 2006). Slične riječi temeljene na osnovi pozivanja psa (npr. kuc, kuc) mogle su nastati neovisno u brojnim jezicima. Potvrđen oblik u stsl. коуча, stbug. коучька (Миклошич 1865: 69; ПетроВ 2020: 276).

Golombaya 1224., 1291., 1389 u Bodroškoj županiji (Rác i Veres 2007, 58). Osnova u riječi za goluba preuzeta za vrijeme dok su još postojali nazali kod Slavena (*golomb*) iz prasl. i stsl. golōbъ (hrv. kaj. golob, i slo. golōb, rus. голубъ, polj. gołąb).

³⁷ https://www.monasterium.net/mom/HU-PBFL/TihanyOSB/1399_IX_21/charter?_lang=hun (pristupljeno: 3. prosinca 2022.).

³⁸ <https://wsjp.pl/szukaj/podstawowe/wyniki?szukaj=Pozna%C5%84> (pristupljeno: 3. prosinca 2022.).

³⁹ Alternativno bi se moglo ponuditi tumačenje u značenju kabo, kăbao, drvena posuda za vodu iz prasl. *kъbъъ (rus. kobel, češ. kbel) ← *srvnjem*. kübel ← *srlat*. cupellum (usp. Bába 2021: 314).

Soyka ~ *Sojka*, *Šojka* (prasl. *soja, rus. sója, češ. sojka) 1448. u Bačkoj županiji. Zootoponim, prema nazivu za vrstu ptice u više slavenskih jezika (DL-DF 14145). *Welchya* (*Welchycal Velčica* ~ *Vulcsical Vučica*) (prasl. вѣлкѣ, stsl. vlъkъ, rus. volk, polj. wilk) 1230. u blizini Sonte (Hoffmann 2005: 297). Toponim s čestim sufiksom *-ica* u slavenskim jezicima kao i s osnovom *vuk* u slavenskim jezicima. Zastupljena je u srednjovjekovlju u susjedstvu Bačke, u Vukovskoj županiji, Srijemu *Valkow* 1131., *Walkow* 1244.-62., *Wolkowar* 1347., u Baranji, s jasnim praslavenskim slogotvornim *l*, *Wlky* 1330., u Banatu *Wolkan* ~ *Vukan* 1332.-7. i dr. (Hoffmann 2005, 291). *Seble/Zseblje* ~ *Zablje* (prasl. žaba, rus. žába, polj. żaba) 1272., u Bačkoj županiji kod Titela (Rác i Veres 2007: 170).

Villa Bob 1318. *Poss. Boob* 1390. kod Baračke (Csánki 1894: 194). Iz prasl. *bobъ (rus. bob, polj. bób), biljka mahunarka. *Borustyan*, 1326., 1353. iz prasl. *brъstъ, hrv. bršljan, bršćan, bršćan, slo. bršljan, srp. bršljan, mak. бршлен, bug. бршлян, slk. brečtan, češ. Břečtan (Skok 1988: 219). U mađarski iz južnoslavenskog panonskog supstrata uz jezične prilagodbe. Ribnjak u području granica naselja Thothy, Bodroška županija. Na istom području, istog korijena u prvom dijelu toponima, jezero *Burustato* 1347. (Hoffmann 2005, 62). Usporedi u Požeškoj županiji *Ville Borostyan et Borostyanowcz* 1481. (Csánki 189: 401). *Bozjafuka*, osnova u bozju, bazju (prasl. *bъzъ, rus. boz, polj. bez, hrv. baz, bazje i bazga bug., slo. bozje ≈ zova) 1192. vodotok na području današnje Sonte. *Buzjastoul/Bozjastou* 1192. na istom području jezero (Hoffman 2005: 59). *Berezgel* 1350. u Bačkoj županiji na području Sonte i Doroslova. Osnova toponima je vjerojatno u nazivu za brezu (prasl. *berza, rus. береза, берѣза), ali se krajem 15. st. javlja i u obliku Byryzgel (Csánki 1894: 144) pa je moguć trag nezamijenjenog jata koji se čuo kao glas *e* s malo prizvuka glasa *i* tako da su različiti slušatelji lako mogli čuti različit odraz. *Buky* 1308., *Bwkyl/Buki* 1467. Bukin, u Bačkoj županiji uz Dunav, nekadašnji Bukin, danas Mladenovo, vrlo izgledno slavenskog korijena (Csánki 1894: 145; Hoffmann 2005: 66). Jedno od mogućih objašnjenja (prasl. buky, rus. buk, polj. bukiew) prema vrsti drveta bukvi.⁴⁰ Česta osnova u toponimima na južnoslavenskom i širem slavenskom jezičnom prostor. Druga objašnjenja također se mogu povezati sa slavenskom osnovom kao mikrotoponomom vezanim uz vodu, tj. zvuk ili šum nastao kretnjom vode, primjerice valovi (iz prasl. i stsl. buka) jer se naselje nalazilo na starom toku Dunava (današnji Dunavac). Dijalektalno 'vrela' < prasl. *bukъ ili *bъkъ < *bukati (Brozović Rončević 1997b: 20).

Cserl/Chyr (prasl. cery, rus., češ. cer ← lat. cerrus), naselje u Bačkoj županiji zabilježeno 1308. u okolici Doroslova. Osnova drvo cer, vrsta hrasta, cerovac, crni hrast (*Quercus cerris*). Drugo naselje s istom osnovom *Chereufalwa/Cheresfalua/Cherfalwa* ~ *Cerovo Selo* zabilježeno je prvi put 1350. u okolici Doroslova i Sonte (Csánki 1894: 146; Hoffmann 2005: 75)⁴¹. Nejasno je jesu li ta naselja povezana.

⁴⁰ Suvremeni toponimi s osnovom od bukve nalaze se i u nizinskim ravničarskim područjima što možda upućuje da su nekadašnji klimatski uvjeti zadovoljavali ekološke zahtjeve bukve. Jedine veće šume u Podunavlju su bile i jesu i danas uz Dunav.

⁴¹ Česta osnova u slavenskoj toponimiji, npr. Cérje, Cërna, Cèrnica, Cèrnik, Cèrovac, Cèrovo.

Među monoštorskim Hrvatima Šokcima i danas se koristi toponim Čerje koji čuva akut, tj. arhaičnu akcentuaciju (Šeremešić 2016, 14). *Doba* (iz dub, dubrava *arh. hrast, prasl. i stsl. dъbъ, rus. dub, polj. dąb) 1272., u Bačkoj županiji u blizini Bača (Csánki 1894: 148; Hoffmann 2005: 207). *Poss. Dobovka* 1408. posjed koji se spominje zajedno s Dušnokom (Csánki 1897: 325). Usp. toponime Dobova, Dobovec u Sloveniji, Dubovac, stari grad s utvrdom iznad Karlovca, Dubova Glava, planinski vrhovi u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. *Haraszt(i)/Harazthil/Harazthy* (hrast, prasl. xvorstъ) 1333. u Bodroškoj županiji. Odgovara današnjoj Rastini (Csánki 1894: 200). Osnova je slav. hrast koji je u brojnim toponimima u slavenskim zemljama i područjima s povijesnom prisutnošću ili suvremenom slavenskom populacijom. U mađarskom je izvršena prilagodba ubacivanjem samoglasnika *a* između suglasnika *h* i *r* *haraszt*. Slično je s etnonimom Hrvat = mađž. *Horvat*. Ista osnova prisutna je u toponimima *Twlharazth/Thelharazth/Töl-haraszt* 1432. u Bačkoj županiji i *Narduncharasta* 1230. kod Sonte (Csánki 1894: 166; Hoffmann 2005: 199). *Daruaz/Darwaz - Drvac* (prasl. dervo, dъrvo, rus. dérevo, polj. drzewo) 1401. u Bodroškoj županiji u blizini Apatina (Csánki 1894: 198). *Sumwal/Somwa* (moguće prasl. šumъ, rus., češ. šum) 1484. u Bačkoj županiji u blizini Szent-Mártona (Svetog Martina) (Csánki 1894: 161; Kniezsa 1938b: 423; Popović 1960: 134).

Orbatiol/Vrbay/Vrbazl/Orbaz (prasl. vъrba) 1226. u Bačkoj županiji zapadno od Bečeja (Hoffmann 2005: 207). *Zylwas/Szilvas* = hrv. šljiva. (*prasl. sliva, rus. slíva, češ. slíva) spomen 1431. u Bačkoj županiji (Csánki 1894, 164). Iako se u etimološkoj literaturi navodi slavenskog korijena (Zaicz 2006) osnova je moguća iz latinskog *siluam* za šumu. *Ylsan* 1015. naselje sjeverozapadno od Bajce. Pretpostavka je da je korijen u riječi jelša (prasl. *ельха, *ольха, rus. ól'xa, polj. jelsza) (Eschenburg 1976, 37). Također među slavenskim jezicima za jelšu koristi se i joha joha (prasl. *jeoha). *Pecell/Peczcel* prvi spomen 1308. u okolici Bukina, Vajske i Plavne. Kasnije se ime naselja javlja u oblicima *Pechel* (1470.), *Peechel* (1522.) pa je izgovor mogao biti blizak obliku - pečel. Moguće je pretpostaviti slavensko podrijetlo, no nije do kraja jasno u kojoj osnovi. Slovački slavist Ján Stanislav (1948, 398) smatra da je korijen u riječi *pik.⁴² Razvojni put mogao je ići iz prsl. *pъkъlъ (bug. пъкъл, rus. пекло, slo. pekel, slk. i češ. peklo) uz progresivnu palatalizaciju prsl. *pъkъlъ u oblike - pecel (*Pecell/Peczcel*) ili pečel⁴³ (*Pechell/Peechel*) (usp. Stanislav 1948: 398). U tom obliku toponim bi bio blizak današnjim zapadnoslavenskim oblicima slk. i češ. peklo i napose slov. pekel i hrvatskom (kaj. pekel) u značenju pakao s brojim paralelama u hrvatskoj i južnoslavenskoj toponimiji.⁴⁴ Dodatno tumačenje, koje smatramo manje vjerojat-

⁴² Smola, katran *u hrv. paka, pakal ili paklina prasl. *pъkъlina – crna borova smola koja se koristila za premazivanje plovila.

⁴³ U ovom obliku blizak riječi pečal stsl. pečalъ u arhaičnom značenju 1. tuga, snuđenost, sjetno raspoloženje, 2. nevolja, jad, bijeda što je opet značenjski blisko riječi pakao, užasni uvjeti života, teško, nepodnošljivo stanje; velika patnja.

⁴⁴ Paklenica, selo u Medimurju; potoci Velika i Mala Paklenica, južni Velebit; Gornja i Donja Paklenica, zaseoci u nekadašnjoj Bjelovarsko-križevačkoj županiji; Gornja i Donja Paklenica, dva sela na tuzlanskom području; Paklenica, zaselak u Dalmaciji u nekadašnjem kotaru benkovačkom, Pa-

nim je iz prasl. *рѣт, prsl. *ръсьль. U južnoslavenskim jezicima se javlja kao pecelj *рѣт-ьс-ьль” > pec-elj > pecelj.⁴⁵ U slovenskom i hrvatskim kajkavskim govorima pecelj ima značenje peteljka. Među toponimima, Pecelj naselje u slovenskoj općini Podčetrtku. U južnoslavenskoj antroponimiji javlja se Pecel, Pecelj. Postoji i tumačenje toponima istog korijena iz osobnog imena, preko njemačkog jezika (usp. Rác 2017: 2).

Toponimi motivirani rodbinskim nazivljem

Madžari su preuzeli od Slavena neke od obiteljskih naziva unoka (unuka prasl. *внукъ), barát (brat u prenesenom značenju, prijatelj i brat redovnik prasl. i stsl. bratrъ), bátya (baća, otac, stariji brat prasl. *batja *batъ, rus. батя, батюшка), család (čeljad,⁴⁶ prasl. *čeljadъ) u madž. obitelj. Neki od naziva za rodbinu nisu preuzeti u madžarski jezik, ali su posvjedočeni na području Podunavlja što govori o starijem slavenskom sloju stanovništva koje je dalo motivaciju za imenovanjem. Deed/Ded (prasl. *dēdъ) 1404. u Bodroškoj županiji (Csánki 1894: 198). *Babazenthpeter* 1399. u Bačkoj županiji. Prvi dio toponima *-baba* je slavenskog podrijetla prasl. i stsl. baba. Usporedi sličan naziv naselja *Babagerenda* (1455.) današnja Babina Greda kod Županje. *Bathya* (prasl. *batę, *bat’a, strus. батл, rus. батя, ukr. бaтьо, бaтько, blrus. баця, бацька, bug. češ. baťa,) 1369. južno od Kalače (hrv. Baćin i Báciño) u Fejerskoj županiji prema granici s Bodroškom županijom (usp. Zaicz 2006).⁴⁷ Javlja se u slavenskim jezicima u značenju za starijeg muškog srodnika, starijeg brata, oca ili strica, također i u prenesenom značenju za bliske ili uvažene muške osobe koje nisu srodnici. Vjerojatno je isti korijen u prvom dijelu naziva naselja *Bathathotfalw* 1522. dok drugi dio *thotfalw* označava slavensko selo. Baća/bačo se koristi u govorima podunavskih Hrvata i kod Bunjevaca i Šokaca (Šeremešić 2016, 7). Potvrđeno u hrvatskoj i južnoslavenskoj toponimiji i antroponimiji (nadimci Baća, Bačo, izvedena prezimena Baća, Bačo, Baćina, Baćinov, Baćinović). Baćina, naselje u sastavu Grada Ploča, selo Baćina, kod Hrvatske Dubice, Baćina (negdje i Baćina) Planina u

klenjača, brdo i potok kod sela Mikleuške i Popovače u Hrvatskoj; Paklena, seoce u nekadašnjem dubrovačkom kotaru, Paklenak, zemljište kod sela Vojakovac nedaleko Križevaca; Paklene, zaselak u nekadašnjem okrugu Rudnik u Srbiji; Pakleštica, selo kod Pirota; Paklinac, brdo kod sela Bučja u Slavoniji, Pakleni Doci – brdo u Poljicima, Pakleni Otoci – omanji otoci kod Hvara; Pakline a) gora u zapadnoj Bosni, koja se zove i Homar, b) ime potoku i zemljištu u Poljicima, c) ime trima mahalama u Bosni, d) tri mjesta u Dalmaciji, jedno u nekadašnjem kotaru zadarskom, dva u makarskom; Pakline, planina u regiji Tropolju (Završju) u Bosni i Hercegovini i dr. (ARJ, IX, 576-577; Šprljan 2018: 178).

⁴⁵ <https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar/4290012/pecelj?FilteredDictionaryIds=193&View=1&Query=pecelj> (pristupljeno: 3. studenoga 2022.).

⁴⁶ Usp. pučku poslovicu „Gdje čeljad nije bijesna, ni kuća nije tijesna“.

⁴⁷ Govor Hrvata u Baćinu i Dušniku južno od Kalače pripada slavonskome dijalektu hrvatskog jezika. Iako su dijelom slavenskog dijalekta govor ovih naselja ima i nekih kajkavskih crta. Madžari su ove Hrvate nazivali Racima. Vremenom su mještani i sami prihvatili takvo imenovanje.

Bosni i Hercegovini, Baćina pećina u kanjonu rijeke Gradac u Srbiji, prezime Baćin (Našice), Baćina (Pelješac, Hercegovina).

Osobne karakteristike, titule, zanimanja, oruđa i druge motivacije nastanka toponima

Aracha prvi spomen 1464. u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 142) u značenju orač iz prasl. i stsl. orati (usp. Stanislav 1948, 11). Zabilježeni stanovnici Slaveni iz tog naselja – Clara uxor Petri Slavi de opido Aracha, Elena uxor Petri Sclavi de Arachaa (Fügedi 2001). *Nawalyad* 1384. u Bodroškoj županiji u blizini Gare (Csánki 1894: 205). Bernd Eschenburg (1976, 55) predlaže slavensko podrijetlo u značenju nevolja/nevalja + d (*prasl. i stsl. volja, rus. vólja, stpolj. wola). Eugen Helimski dodaje i značenje nužda, neophodna potreba iz situacije nevolje (Stachowski 2009: 71). *Cnesal/Knesal/Kenesnal/Canysa* (prasl. кнѣдзь) 1093.-95. naselje u Bodroškoj županiji prema Tisi, također potok koji se ulijevao u Tisu (Hoffmann 2005: 78). Od slavenske riječi knez, kneža.⁴⁸ Suglasnici na početku riječi *kn* (*knez*) u izvornom slavenskom nazivu prilagođen je jezičnim pravilima jezika primatelja uvrštavanjem samoglasnika *e*. Daljnjom transformacijom u današnju Kanjižu. *Kenesatue* 1237.-40. istog korijena u Bodroškoj županiji (Rác i Veres 2007: 79). *Tolmachl/Tholmachl/Tholmacz* (prasl. тѣлмачь, rus. tolmáč, polj. tłumacz) 1437. u okolici Bača (Csánki 1894: 166). *Moluneuren* (Csánki 1897: 337), korijen *Molun* posredstvom prasl. *mьlinь (rus. mlin, polj. młyn) ← stvnjem. mulin ← lat. molinum. Drugi dio toponima je iz madž. euren ~ örvény je u značenju vrtloga, vira. *Gezty* 1364., *Gezth* 1482. (prasl. i stsl. gostь, rus. gost, češ. host) u Bodroškoj županiji sjeverozapadno od današnjeg Sombora prema Gakovu (Csánki 1894: 199). Slavenski naziv za goste ili strance (lat. hospites) (usp. Stanislav 1948: 191-192). Doseljenici su nakon tatarskog pustošenja 1242. i posljedično velikih demografskih gubitaka uživali određene povlastice kako bi revitalizirali područje. Starija slavenska antroponimija potvrđuje ovu osnovu: Döbrogost, Göstimir, Göstislav, Gostidrag, Mlogost, Radigost, Rädogost, Slävogost, Živogost. Ojkonimija Gostínjac (Krk), Göstinje (Zagorje), Göstović (Vrbovec), Živogošće (Makarsko primorje).

Kwchythal/Kuchiczal/Kučica (prasl. kōtja), 1368. u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 156). *Sulgabekini/Szolgabekény* (prasl. i stsl. sluga, rus. slugá, polj. sługa), 1193. u Bačkoj županiji. Slavenska osnova, posuđenica u madžarskom s madžarskim dodatkom u toponimu. *Zeche/Zechal/Zycheel/Szecse* (prasl. sěkti, stsl. sěšti, rus. seč', polj. siec) 1211. u Bodroškoj županiji u blizini Bodroga. Osnova u sječi, sječini, području u šumi gdje se sijeku drva. Usporedi toponime Sječina kod Županje, Sičine zaseok sela Modran u Bosanskoj Posavini, Sečine uzvisina na otoku Unijama, Sečine kod Narda u slavonskoj Podravini i dr. (Sekereš 1973: 428). *Zerdahell/Szerdahely* (prasl. serda, rus. seredína, polj. środa + madž. hell/hely) 1457. u Bačkoj županiji (Csánki

⁴⁸ Usporedi toponime u Sloveniji, naselje Kneža i istimenu rječicu Kneža, Kneške Ravne, naselje Knežak, Knežja Vas, Knežja Lipa, Knežja Njiva. Zagrebačko naselje Knežija, Knezovec u Medimurju, Kneževo u Srbiji, Sjevernoj Makedoniji itd.

1894: 164; Eschenburg 1976: 41). Toponim sa slavenskom osnovom i mađarskim dodatkom, čuva izvorni oblik preuzet od panonskih Slavena za sredinu bilo prostorno, odnosno vremenski kao dan u sredini tjedna serda/srijeda.⁴⁹ Utvrda *Soucha* 1206. u blizini današnje Sonte u smjeru Doroslova (prasl. sъlnъce, rus. sólnce, češ. slunce) „terram que dicitur Soucha“ (Wenzel 1873,). György Györffy castrum *Souchu* je identificirao kao okruglu zemljanu utvrdu Savonca ili Savnica (?). Izvjesno slavenskog podrijetla u imenu. Predlažemo drugačije tumačenje kao Sonča/Sounča, usporedi u bednjanskom kajkavskom govoru soūnce ili pridjeve u slovenskom jeziku sōnčev, sōnčen (sunčev, sunčan).⁵⁰ Zemlja *Soucha* i istoimena zemljana utvrda bili su u vlasništvu Uroša (Vros), koji je umro bez nasljednika. Posjed je došao u vlasništvo članova roda „Mojslav ili Manislav“ Monozlo 1206. U okolici utvrde zabilježeno je još nekoliko slavenskih toponima (*Holmod*, *Vduornuk*, *Vireui* (?), *Zumboth*, *Pyla*). *Pyla* (prasl. *pila, rus. pilá, polj. piła ← *stvnjem*. fila), oruđe. Prvi put spomen 1192. u području današnje Sonte. *Vduornuk* 1206. (prasl. dvorъ – dvorište, rus. dvor, polj. dwór) „terram uille Vduornuk“, udvornik 1. pov. posjednik s posebno uređenim pravima i obvezama prema kraljevskom dvoru. Istog korijena je toponim *Udvardl* *Vdwardl* *Udwardl* *Odwardh* *Wdwardh*, najranije zabilježen u obliku *Vdwardh* 1255. potom i *Udvard* 1280. u Bodroškoj županiji na granici s Bodrogom i Kuluudom, današnjim Kolutom (Csánki 1894: 211; Eschenburg 1976: 35). Slavenska toponimija i antroponimija često imaju dvor kao osnovu. Usp. Dvor (na rijeci Uni) u Hrvatskoj, Dvor Selo u slovenskoj Općini Žužemberk. Nasuprot *Soucha* i *Zondal* *Zunda* kod Erduta na granicama srednjovjekovnog *Zondal* *Zunda* zabilježen je toponim *Vireui* 1173. – 1196. ali i *Vrrewy* 1231. (prasl. *virъ? virevi? ili je Nova Luka od Uj Rév?) (Wenzel 1873: 61, 222). *Zumboth* (prasl. *sъbota, *sobota) 1206. u okolici današnje Sonte. Tržno mjesto „locum fori Zumboth“, u toponimiji trgovišta nazvana po subotnjem sajmu (Rácz i Veres 2007: 146). Gubitak nazala *m* svjedoči toponim iste motivacije *Zobotka* *Subotica* 1391. (Csánki 1894: 191). Riječ je o razvoju u govoru mjesnih Slavena jer su Mađari preuzeli raniji oblik s nazalom – *szombat*.⁵¹ Prema nekim tumačenjima (Popović 1960: 134) naselje *Zund* [1191.]1192., *Zond*, 1338.-40. kasnije i *Szond* je nastalo prema riječi sud, sudište arh. sodište (prasl. i stsl. sōdъ). Ukoliko uzmemo u obzir vrijeme bilježenja i sačuvani nazal *Zund*/*Zond* može se

⁴⁹ Osnova ili prefiks sred česta u južnoslavenskoj toponimiji – Središće i Srednjaci, zagrebačka gradska naselja, Murško Središće, Sredanci mjesto u Brodsko-posavskoj županiji, Srednje Selo kod Pleternice i drugo istoimeno naselje na otoku Šolti, Srednja Gora kod Udbine, Srednje Grčevje, Srednji Lipovac, Srednja Vas – Poljane, naselja u Sloveniji, Srednja Dobrinja, Srednji Bučumet naselja u Srbiji i dr. Javlja se i u drugim slavenskim jezicima Średnie Wielkie, Średnie Małe, Średnie Duże u Poljskoj, Srednya/Средня selo u Bugarskoj, Srednyaya Matrenka/Средняя Матрѣнка u Rusiji itd.

⁵⁰ Npr. u Bednji soūnce (Menac-Mihalić i Celinić 2017: 77).

⁵¹ U slavenskoj toponimiji postoje brojne paralele, Sobótka grad južno od Wrocława u Poljskoj, Sobótka selo zapadno od Kalisza u Poljskoj, Sobotka grad u Češkoj, Subotci (Суботци) selo u Kirovohradskoj oblasti u Ukrajini, Murska Sobota (prekomurski Sobota) u Prekomurju u Sloveniji, Subocka u Slavoniji i istoimena rijeka u Požeško-slavonskoj i Sisačko-moslavačkoj županiji, Subotica Podravska kod Koprivnice, Subotica selo zapadno od Banja Luke, Subotište kod Pećinaca u dijelu Srijema u Srbiji itd.

prihvatiti prijedlog etimologije. U susjedstvu bačkih naselja s druge strane Duna-va kod Erduta su postojala i dva toponima *Leszna* (prasl. i stsl. lěszъ: drvo, šuma), Velika Lesna i Mala Lesna (Naghlezna i Kyslezna) zabilježena 1480., odnosno obje 1499. kao *Utraque Lesna* (Csánki 1894: 329). Oblik les/lesna je arhaičnog karaktera u slavenskim jezicima, a u hrvatskom jeziku čest je u kajkavskim govorima. Postojalo je još primjera iz starog hrvatskog i slavenskog leksika koji su danas sačuvani u kajkavskim i čakavskim govorima. Prema nekim toponimima u Srijemu i Slavoniji stanovništvo je još u 16. st. koristilo stari oblik vas (prasl.*vъsъ). Osnova u imenu sela Vašica kod Šida (ranije Mala Vas ~ madž. Kisfalú), Vaška u slavonskoj Podravini (Andrić 2013: 108). Analogijom sa susjednim područjima moguće je da se isti oblik koristio u bačkom Podunavlju u nekim od toponima koji u svojim sastavnicama imaju wos/was/vas.

Tarnok/Tarnuk iz osnove tovar, tar u značenju blago (prasl.*tovarъ, rus. товár, polj. towar) ← *turk.* (tur. tavar: imutak) + slavenski sufix nik s prilagodbom madž. nok/nuk. Zabilježeno 1318. u Bodroškoj županiji između Vaškuta, Baračke i Gare (Csánki 1894: 211). Tarnik, nadzornik kraljevske riznice u srednjovjekovnoj Ugarskoj. Pojavljuje se i u glagoljskim ispravama u Hrvatskoj „Tarnik Petar Makšak, kapetan senjski“. Prvobitni oblik *tovarnik/tavarnok* po slavenskom uzoru.⁵² Pod istim imenom *Tarnok* 1441. u Bačkoj županiji (Csánki 1894, 165). *Parasthyl/Parazthy* (prasl. i stsl. prostъ, u značenju jednostavan, skroman, običan) sa spomenom 1403. u Bačkoj županiji (Csánki 1894: 138; Eschenburg 1976: 5). Razvoj od prost→poroszt→paraszt. Danas u madž. u značenju seljak (Zaicz 2006). *Kowachy* (prasl. i stsl. kovati), zabilježeno u Bačkoj županiji 1495. (Csánki 1894: 155; Eschenburg 1976: 23).

Chamafalwal Chumafalwal Chumafalwa, 1405., 1452., 1495., Choma. 1464., „*Chomafalwa prope poss. Thothfalw*“ 1517., Chomafalwa 1517., 1522. Naselje se nalazilo blizu Slavenskog Sela (Thothfalw), u području Sonte i Doroslova, uz rijeku Mostongu (Csánki 1894: 147). Mogući motiv u nazivu za slavensko mitsko biće čuma, najčešće kao žena raspuštene kose, koje je donosilo kugu i bolesti (hrv., srp., mak. i bug. čuma/чума, ukr. чумá, rus. чума, bjelrus. чума, polj. dżuma). Od izgubljenog prasl. *čukti < *keukti.⁵³ Prema drugim tumačenjima utjecaj na slavenske jezike preko turkijskih jezika. Usporedi naziv *Chamafalua* 1399., Maramureška županija, za današnje ЧумальоВо u Zakarpatzkoj oblasti u Ukrajini. Pojam je očuvan u južnoj Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji, Bugarskoj, Ukrajini. U toponimiji Čumino groblje, groblje za stanovnike umrle od kuge ili čume, kod naselja Zečevića na Kosovu, istoimeno groblje u Donjem Obrinju na Kosovu, naziv groblja u Požežini između Raške i Novog Pazara, Čumino brdo kod sela Krstičevo u općini Crna Trava u Srbiji i dr. Bugarska narodna izreka „От чумата бяга, та у чумино село“ „Bježi

⁵² <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/t-F4015/ tarnok-F409C/> (pristupljeno: 25. studenoga 2022.).

⁵³ <https://lexicography.online/etymology/shansky/%D1%87/%D1%87%D1%83%D0%BC%D0%B0> (pristupljeno: 1. lipnja 2023.).

od čume, u čumino selo“. U južnoslavenskoj narodnoj pjesmi *Lijepa Ana* sačuvanoj u erlangenskim rukopisima „Teška čuma pomor došla...“, u Hrvatskoj, u makarском primorju *čumijati*, venuti od bolesti (Banović 1934: 81). Kuga se povremeno javljala kroz povijest, a velika pandemija je sredinom 14. st. poharala i ugarske krajeve. *Nymizi* (1332. – 1337.), *Nempti* (1338. – 1340.), *Nemdy* (1480.), *Nemethy*. (1522.) u Bačkoj županiji uz Vajsku i Plavnu (Csánki 1894: 158). Osnova je u prasl. i stsl. *němъ* u značenju nijem, bez mogućnosti govora koji se vremenom ustalio za govornike germanskih jezika, prije svega njemačkog jezika. U mađžarski je posuđenica ušla u ranoj etapi jezičnih kontakata sa Slavenima, s prvim pisanim spomenom 1086. (Zaicz 2006). Srednjovjekovna latinska grafija ugarskih *locus credibilisa* u pisanju oronima otkriva slavensko korištenje imena, u ikavskom i ekavskom refleksu jata *l'el' Nymizi-* Nimci i *Nempti/Nemdy-* Nemci. Oblik potpuno prilagođen mađžarskom jeziku *Nemethy* zapisan je 1522. Drugo naselje s istom osnovom prasl. i stsl. *němъ* i motivacijom (Nijemci) *Nemety* zabilježeno je 1344. kod današnjeg Santova (Csánki 1894: 208; Eschenburg 1976: 23). Raad/Rad (prasl. i stsl. *radъ*, rus. *rad*, polj. *rad*) 1308. se spominje u Bačkoj županiji (Csánki 1894, 160). Česta osnova u južnoslavenskoj antroponimiji i toponimiji (npr. Radovan, Radiša, Radak, Radoš, Radenko, Radić, Radošić, Radovići, Radakovići).

Toponimi motivirani slavenskim etnonimima

Frekventnost slavenskih toponima, i onih koja nose prefiks *Toth* (povj. mađž. = Slaven) tijekom srednjovjekovlja, bila je u Bačkoj i Bodroškoj županiji najveća u blizini Dunava gdje su se slavenske skupine nakon ugarskog osvajanja i doseljenja mogle povući u teže pristupačna područja ispresijecana močvarama i šumama. Naime, naselja su u takvim područjima, napose u vrijeme poplava kada je gotovo cijeli krajolik bio pod vodom, bila poput otoka. Na povišenim suhim dijelovima mogla su se osnovati stalna naselja koja su bila udaljenija od glavnih komunikacijskih pravaca i relativno sigurna od iznenadnih napada. Slična situacija je u područjima uz Dravu i Dunav u susjednoj Baranji gdje su se Slaveni i njihovi toponimi održali u značajnom broju. U Bačkoj i Bodroškoj županiji od 13. do 16. st. neka naselja nose nazive *Tóti* (kod Baračke), *Thotyzygeth/Tótisziget* (kod Bátmonostora/Monoštorlija), *Tothfalw* (nalazilo se uz Dunav kod Koluta), *Thotharanyan/Tótaranyán* (kod Apatina), *Tothfalw/Tótfalu* (kod Bačkog Monoštora i Kupusine), *Tothwayzka* (Vajska), *Thothchewregh* (1498. sjeverno od Bača u okolici Sonte), *Thothfalw/Tótfalu* (kod Obrovca), *Thothfalw* (1361.), *Dorozlothotfalw* (1520.) i *Bathatothfalw* (1522.) kod Sonte (Antunovich 1882, 60; Csánki 1894, 166. Eschenburg 1976, 61, 87; Marek 2003, 79; Rác 2011, 169-195). Često je riječ o naseljima u kojima su obitavali ili još uvijek obitavaju podunavski Hrvati Šokci npr. *Tothwayzka* (Vajska) ili naselja s oznakom *Thoth* u imenima naselja u okolici Sonte. Stvaratelji ovog sloja toponima su Mađžari koji su imenovali naselja prema njihovom stanovništvu, a takvu praksu su imali diljem Ugarske (Kristó, Makk, Szegfü 1973: 24-26; Marek 2003). Nazivi ovih naselja govore o motivima za davanjem imena mjestima, a to je distinktivno

stanovništvo u odnosu na populaciju drugih naselja kako bi njihova imena služila kao orijentiri u prostoru. Da je u to vrijeme oznaka *Toth* doista označavala Slavena svjedoči natuknica „Sclauus – *thot* – *tót*“ iz latinsko-madžarskoga rječnika (Schlöglijev rječnik) nastalom oko 1400. – 1410. (Szamota 1894, 28). Pretpostavlja se da su Mađari riječ *Thot/Tot* preuzeli i prilagodili vlastitom jeziku preko Avara izvorno iz germanske riječi *theud* ~ narod (Engel 2001, 23). Vernakularna imena svjedoka u dvije zbirke čudesa sv. Ivana Kapistrana (napuljskoj i praškoj) također potvrđuju da je u 15. st. *Thot* istoznačnica s latinskim oblikom slavenskog imena *Sclavo/Slavis* (Andrić 1999, 102). Među nemalim brojem svjedoka, mjesta od kuda dolaze upućuju na susjednu Bačku županiju „Pest ex opposito Huylak“ (Bačka Palanka), Gyümölcsény, Fonov, Bač, Plavna, Sonta, Tothfalu, Kolut i dr. (Andrić 1999). Iz Bačke županije 97 je svjedočanstava, Bodroške 27, Čongradske 34, Baranjske 30 (Andrić 1999: 273-274). Većina ih dolazi iz naselja uz Dunav s bačke strane. Iako odijeljeni Dunavom stanovnici Bačke su bili česti hodočasnici u Iloku (Andrić 1999: 275). Među njima su Georgius Slavus de villa Zoborzethmihal (Sombor), Johannes Slavus de villa Koza (južni dio Bačke), Johannes Slavus dictus, Andreas dictus Slavus, Johannes Slavus de Keze, Mathie Slavi de Pecrecz (Pakrac?), Fabianus Slavus de Vylac (Ilok), Elias Slavus de Vylac (Ilok), Jacobus dictus Chudar de Slavonia, Johannes Slavus de Nagharssan, Clara uxor Petri Slavi de opido Aracha, Elena uxor Petri Sclavi de Arachaa (Fügedi 2001).

Kod stanovnika koji su popisivani i bilježeni u dokumentima pod imenom *Toth* (i lat. *Sclauus*, *Sclavus*, *Sclavo*) mnogi autori su u nedoumici kamo ih svrstati u narodnosnom smislu. Narodi koji su imali vlastitu državnost poput Hrvata, Srba, Bugara, Poljaka, Čeha tako su i najčešće imenovani, nerijetko i svi došljaci s tih područja s imenom zemljopisnog podrijetla. Slavonci su imenovani pojmom „*Toth*“, a neke masovnije migracije iz drugih slavenskih zemalja nemaju potvrdu. Svakako se radi o slavenskom življu (Györe 2014: 45-46). Smatramo kako je ovdje riječ o ostacima starog slavenskog stanovništva koje je naslonjenošću na Slavonce, uz lokalne migracije i druge društvene doticaje, bilo identično barem u očima neslavenskih promatrača. Popis desetine 1522. i popis bačkih kmetova 1525. ukazuje na značajnu prisutnost obiteljskih starješina koji su zavedeni pod oznakom „*Toth*“, oko 5 %. Broj Slavena je nesumnjivo bio znatno veći ako im se pridodaju popisani stanovnici sa slavenskim imenima i prezimenima/nadimcima, a dio njih je sigurno bio obuhvaćen pod nadimcima/prezimenima motiviranim zanimanjima, toponimima ili tjelesnim karakteristikama (vidi detaljnije antroponimiju u Bara 2021: 23). Neki stanovnici Bačke su s jasnom oznakom da su Slaveni pa su bilježeni u obliku *Petrus Sclauus*, *Valentinus Sclauus*, *Ladislai Sclai* ili s dodatkom zanimanja ili statusa *Stephanus Sclaus sartor dictus*, *Georgii dicti Thot*, *Stephano dicto Toth*, *Petrum sclavum iobagionem* (Mályusz 1997: 373; Nagy 1894: 542). Međutim, nisu svi Slaveni nužno dobivali nadimak *Sclauus*, *Sclaus*, *Sclavus*, *Thot*, *Thoth* u službi prezimena. Ova oznaka je dodjeljivana u onim slučajevima kad postaje funkcionalna, ukazati na nečiju specifičnost, drugost, zemljopisno podrijetlo, naselje iz kojeg je netko (npr. *Thome de Thoti*) (Nagy 1894: 570.). Izvjesni Tomo iz naselja *Thoti* koje je vjerojatno

imalo slavensku većinu nije nužno morao biti i osobno Slaven. Isto tako u izvorima Stephano filio Demetrii de Chypch, Jacobo filio Johannis, Nicolao filio Johannis nisu nužno Mađžari jer su stanovnici u izvorima imali dominantno kršćanska, svećaka i biblijska imena pa jedino znamo da je Stjepan sin Dmitra iz naselja Chypch (sjeverno od Baje), Jakov sin Ivana i da je Nikola sin Ivana (Nagy 1894: 542).⁵⁴ Zbog toga toponimi bolje oslikavaju jezične slojeve nekoga kraja. Slično je i s motivacijom kod davanja imena naseljima sa slavenskim prefiksom, oznaka je trebala ukazivati na drugost, neku distinkciju u odnosu na stanovništvo u blizini, u ovom slučaju mađžarsko. Antroponimijska analiza (nadimci/prezimana prema podrijetlu) popisa desetine 1522. svjedoči da je najviše useljenika u Bačkoj i Bodroškoj županiji bilo iz susjednih joj županija Baranje, Srijema i Vukovske županije što bi moglo upućivati na srodno stanovništvo. Preko 80 % migranata je stizalo sa zapada i juga. Naselja s natprosječnim brojem doseljenika bila su Zond i Bodrog (Gulyás 2011: 184). Slavensko stanovništvo u Bačkoj je uglavnom bilo objektom popisivanja ili imenovanja u dokumentima. Može se samo pretpostavljati kako su sebe samoidentificirali. Mađžari su nakon doseljenja primijenili etnonim Tot (*Toth*) (povj. mađž. = Slaven) na pretke Slovaka, Slovenaca, Slavonaca i srednjovjekovnih panonskih Slavena u Podunavlju i dalje na istok na Slavene u današnjoj Rumunjskoj što potvrđuje da su ove grupacije bile etnički i jezično vrlo bliske u ranome srednjem vijeku. Latinski dokumenti imenuju slavenski jezik kao *lingua Slavonica*. Među potomcima u tim slavenskim narodima bilo je kroz povijest slično samoimenovanje. Slováci svoju državu imenuju Slovensko, jezik slovenský. Slovenci svoju državu imenuju Slovenijom i jezik slovenščina. Srednjovjekovna Slavonija obuhvaćala je uz današnja područja i zapadne kajkavske krajeve i dijelove današnje sjeverozapadne Bosne (Donja Slavonija) do kamo su vjerojatno dopirali prijelazni čakavsko-kajkavsko-štokavski govori. Slavonija je nazivana slovenski orsagi slovinski rusag 1527. (prema mađž. *Tótország*) (Gluhak 2003: 114). Prije integracije hrvatskih zemalja jezik je bio slovenski, kasnije i horvatski, stanovništvo je imenovano Slovenci, Slovenec, potom Horvati, i ne treba ih miješati s današnjim Slovencima i slovenskim jezikom (Lončarić 1993: 185-186; Gluhak 2003: 114). Dubrovčani su u svojim dokumentima Slavoniju imenovali Slovinje (*Slovinne, Slovinia*). U bačkom Podunavlju mogla su postojati oba oblika u ekavskom i ikavskom odrazu zbog nezamijenjenog jata *Slově̃n* koji se čuo kao zatvoreno *e* koje je imalo prizvuk glasa *i*. U 14. i 15. st. u Bačkoj već prevladavaju ikavski oblici u nekim od toponima pa bi se analogno moglo očekivati i u samoimenovanju Slovin. Za vrijeme osmanske vlasti i od kraja 17. i 18. st. već su dosljedni ikavski oblici „slovinski jezik“.

Sa slavensko/slavonskim imenom u uskoj je vezi i hrvatsko ime koje se u srednjovjekovlju znatno proširilo po Slavoniji i susjednim područjima. Istodobno se javlja u bačkom Podunavlju. *Horuoth* 1332.-7., *Horwath* 1437., 1464. i *Horwathy* 1522. naselje jugoistočno od Bača (Rác 2011: 43). *Horwath* posjed na istoime-

⁵⁴ Za sličnu problematiku identiteta stanovnika koji su popisivani pod oznakom Thoth ili Sclavus u Banatu vidi ИВАНОВ 2017: 310-312.

nom dunavskom otoku 1478., 1480. i 1480./1481. između Zonda i Erduta (Csánki 1894: 317).

Lengell/Lengyel, 1308. u Bačkoj županiji uz Dunav „Lengel cum portu et tributo Danubii“, nasuprot današnjeg Opatovca u blizini Vukovara (Csánki 1894: 156). U današnjem značenju, doslovno Poljak. Ime označava Poljake i govornike poljskog jezika. Još jedno istoimeno naselje *Poss. Lengel* 1323. *Lengyel* 1410., etnonimskog postanka, nalazilo se u Bodroškoj županiji, istočno od današnje Riđice (Rácz 2011: 55). Hrvati Bunjevci i Srbi u Bačkoj za Riđicu i danas koriste stari naziv Leđen (usp. Iskruljev 1936: 267; Mandić 2001: 145, 164). Nije jasno jesu li Mađžari riječ preuzeli još prije doseljenja i osvajanja središnje Panonije na rubu Karpatskog bazena, po slavenskom pretpoljskom plemenu Leđanima (Лѣдѣанинѣ) na prostoru jugistočne Poljske (prema prasl. lędo, polj. lęda, rus. лѣдѣ, češ. lado, parcela nastala krčenjem i paljenjem šume, neobrađena zemlja hrv. ledina) ili su ga preuzeli od panonskih ili drugih Slavena nakon doseljenja dok su ovi još imali nazalne vokale. U Južnih Slavena Leđan/Leđen je prisutan u narodnoj predaji i poeziji kao grad ili div.

Oroz (preko tur. urus) u Bodroškoj županiji u popisu desetine (1520.-21.) (Csánki 1894: 205). Vjerojatno označava doseljeničku populaciju istočnih Slavena ili etničko podrijetlo osobe u čijem je posjedu naselje bilo i po kojem je mjesto nazvano. Leksem je u srednjovjekovlju služio kao objedinjujući pojam za istočno slavensku populaciju, početkom 15. st. spominje se u Schlägljevom rječniku u značenju za Rusine („Ruthenus“), danas se *Orosz* u mađžarskome jeziku odnosi samo na Ruse (Szamota 1894: 28; Rácz 2022: 87-88).

Uz metodološka ograničenja donošenja zaključaka temeljem toponima o jezičnoj strukturi stanovništva oni daju naznake da je bačko Podunavlje bilo za vrijeme Arpadovića miješano. Ovakav tip izvora ne može dati odgovor o omjerima etničkih skupina već se jedino može zaključiti da je slavensko i mađžarsko stanovništvo koezistiralo na tome području (Hoffmann i Tóth 2016: 288). Najveći broj slavenskih toponima bio je uz Dunav, napose u području Sonte, Doroslova, Bača. Uz slavensko i mađžarsko stanovništvo postojali su ostaci drugih jezičnih skupina (turkijskih), a njima treba pridodati i doseljene nove populacije Ismailita, Pečenega, Kumana, Jasa, Saksonaca i dr. Područje je naslonjenošću na Slavoniju, Srijem, Baranju, prometnim vezama, skelama preko Dunava, bilo izloženo povremenim migracijama čime se stariji slavenski supstrat uspijevao dodatno očuvati. Dunav nije predstavljao značajniju prepreku migracijama (Gulyás 2011: 184). Slavenska populacija je u Srijemskoj i Vukovskoj županiji bila brojnija i homogenija od Bačke o čemu svjedoče uglavnom slavenski toponimi na tom području (Csánki 1894; Šimunović 2002). Erdut je skelom preko Dunava bio povezan s mjestom Funou/Funow/Fonow, u blizini današnje Sonte (Jelaš 2018: 110). Opatovac u blizini Vukovara je preko Dunava bio povezan preko *Lengyela* (Bačkog Novog Sela) s unutrašnjosti Bačke i županijskim središtem Bačom (Jelaš 2018: 172). Ilok je prijelazom preko Dunava bio spojem s (Malom) Peštom,⁵⁵ današnjom Bačkom Palankom (Jelaš 2018: 137). Slavena je u srednjovje-

⁵⁵ Vjerojatno slavenskog podrijetla, Pest, staroslavenski песть.

kovlju kao zajednice bilo u većim gradovima. Svjedoči o tome naziv ulice „Plathea Thoth“ (Slavenska ulica) u Segedinu iz srednjega vijeka. Da su segedinski Slaveni, u ovom slučaju vjerojatno doseljeni Hrvati iz Slavonije, Slavonci,⁵⁶ čuvali distinktivan grupni identitet svjedoči segregiran način stanovanja u odnosu na susjedne Kumanne koji su imali vlastitu ulicu „Plathea Kwn“ (Petrovics 2009: 73). Slično, Hrvati su imali u Pečuhu svoju vlastitu ulicu „in vico Horvathutza vocato“ 1476. itd. (Petrovics 2009: 75). Oppidum Zond u blizini današnje Sonte imao je autohtonog slavenskog stanovništva u gradu i okolici, čemu svjedoči starija toponimija, i dio doseljenoga. Na doseljenike iz srednjovjekovne Slavonije i stare jezgre srednjovjekovne Hrvatske upućuju izvori i njihova antroponimija (Bara 2021).

Slavenska toponimija bačkog Podunavlja ovim nije iscrpljena i zaslužuje daljnju povijesno lingvističku obradu u novim istraživanjima. Posvjedočenje navedenih toponima u građi govori o kontinuitetu stanovništva koje su Mađžari zatekli. U suprotnom, da je to stanovništvo u potpunosti stradalo ili izbjeglo u druga područja, bio bi formiran u potpunosti nov toponimski sustav poput toponima dijelova velike ravnice u unutrašnjosti Ugarske. Prekid slavenskog kontinuiteta i izostanak slavenskih toponima vidljiv je upravo u velikim ravničarskim prostorima udaljenijim od velikih rijeka. Buduća istraživanja slavenskih toponima i jezičnoga sloja u bačkome Podunavlju trebaju, osim publiciranih zbirki toponima, dodatno uključiti cjelovite arhivske izvore jer su u njima zasigurno sačuvani dodatni toponimi i leksemi koji u cjelovitim tekstovima srednjovjekovnih isprava imaju sačuvan širi kontekst njihova korištenja.

Zaključak

Govori Hrvata Šokaca u bačkome Podunavlju, koji pripadaju staroštokavskome slavenskome dijalektu hrvatskoga jezika, čuvaju brojne arhaične crte. Oni čuvaju elemente predmigracijskoga dijalektalnog stanja što je vidljivo kroz zastupljenost stanovitih srodnih crta koje se nalaze u kajkavskim i čakavskim govorima. Kajkavsko-štokavski dodir u sjevernoj Slavoniji postojao je u razdoblju srednjovjekovlja prije osmanskih osvajanja. Na prisutnost prijelaznih govora koji su s pojedinim karakteristikama u leksiku i naglascima dosežali do ušća Drave i Dunava, pa i preko Dunava, svjedoče stari toponimi i pojedini ostaci u suvremenim govorima na istočnome rubu slavenskoga dijalekta u Baranji i Bačkoj. Kako su se ti govori razvijali iz slične praslavenske jezične osnove, oni još imaju neke sličnosti na razini morfologije, fonetskih naglasnih izoglosa, tvorbe riječi, sintakse i leksika iako danas više nisu u izravnome kontaktu. Najstariji srednjovjekovni toponimi otkrivaju da su slavenska naselja tijekom 11. st. bila najbrojnija uz Dunav oko Kalače i protezala se nizvodno do velikog dunavskog zavoja gdje Dunav skreće prema istoku. Mogu se izdvojiti dva

⁵⁶ Neki su popisani pod nadimcima, uglavnom još neustaljenim prezimenima u današnjem smislu, „Thoth“, neki imaju imena/ prezimena’ Ivanko, Vidak, Vinko (Yvanko, Wýdak, Winko), Andelić (Angalytha), Baratin (Barathyn), te Hrvati „Horwath“ za koje se navodi da posjeduju vinograde „habet vineas in Kamonch“ (Reizner 1900: 114).

veća područja sa slavenskim naseljima, prvo u blizini Baje i drugo u jugozapadnom dijelu Bačke, napose u području oko Sonte i Doroslova.

Najstariji sloj toponima zabilježen je s nekadašnjim slavenskim nazalima što svjedoči o stanju u govoru panonskih Slavena na tome području u vrijeme prvih jezičnih doticaja s Madžarima. Ovi nazali su se održali do suvremenosti u slavenskim posuđenicama u madžarskome jeziku. Pojava ikavskog refleksa jata u toponimima potvrđena je u 14. i 15. st.

Najranije zabilježena slavenska osobna imena u Podunavlju posvjedočena u toponimima od 11. do 14. st. u suglasju su s općom slavenskom antroponimijom. Veći broj toponima slavenske osnove odnosi se na poljodjelstvo, nazive biljaka, poplavne terene, način stanovanja, kršćanstvo i dr. Oni daju vrijedne podatke o stanovništvu u Podunavlju, njihovu životu i okolišu u kojem su živjeli. Na obitavanje bačkih Slavena u blizini vodotokova, šuma, močvarnih terena ukazuje brojčano velika zastupljenost i rasprostranjenost vodnih imenica, blatišta i s njima povezanih pojmova potvrđenih u toponimima (kal, kalača, bereg, cret, čret, slatina, tonj, zatonj i dr.). Uvjeti okoliša mogu objasniti očuvanje Slavena na tome području od doba njihova naseljavanja kroz razdoblje srednjega vijeka. Stanovništvo se, poznajući poplavna dunavska područja, uspijevalo stoljećima održati bježanjem u sigurnost šume i teško prohodnih močvarnih terena. Dodatni čimbenik njihovog jezičnog opstanka je u naslonjenosti na Slavoniju i Srijem iz koje su se demografski neprekinuto obnavljali za razliku od unutrašnjosti ugarske ravnice gdje su Slaveni tijekom srednjovjekovlja asimilirani. O prisutnome slavenskome stanovništvu svjedoči i veći broj naselja s prefiksom Thoth/Tot kojim su Madžari imenovali Slavene. Teritorijalna zastupljenost tih toponima je podudarna s najranijim slavenskim toponimima i sa suvremenom zastupljenošću slavenskoga dijalekta u bačkome Podunavlju (slika 1). Njima treba pridodati migracije iz hrvatskih i drugih južnoslavenskih područja koje su jačale demografsku i jezičnu slavensku prisutnost. Posvjedočene su te migracije u toponimima, hrvatskoj i južnoslavenskoj antroponimiji i pojavi narodnih pisama bosančice (1495.) i glagoljice (1517.) u Podunavlju. Toponimi svjedoče da se slavensko-madžarska bilingualnost u bačkome Podunavlju može pratiti u kontinuitetu do osmanskog osvajanja. Jezičnu asimilaciju na tome području prekinulo je osmansko osvajanje i promjena strukture stanovništva. O ovom sloju starog stanovništva govori i povratna migracija iz Banata i Baranje u Bačku na početku osmanske vlasti. Potvrđene povijesne migracije iz sjeveroistočne Bosne u Podunavlje nisu ostavile dominantan trag u govoru podunavskih Hrvata Šokaca. Da su doseljenici prevladali stariji autohtoni sloj mogli bi očekivati dominantne karakteristike istočnobosanskoga dijalekta koje su vidljive u govorima baranjskih Bošnjaka u okolici Pečuha. Međutim, te crte su izostale pa govor podunavskih Hrvata Šokaca i njegove arhaične crte treba promatrati u kontekstu autohtonoga staroga sloja slavenskoga stanovništva i njegovih veza sa susjednim slavenskim područjima.

Literatura

- Andrić, Stanko. 2009. Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 41(1): 115-185.
- Andrić, Stanko. 2013. Imenica vas u staroj slavenskoj toponimiji. *Croatica* 37(57): 73-129.
- Anišić, Andrija. 2013. *Vjersko-moralna obnova braka i obitelji. Model opstanka i napretka naroda u djelima Ivana Antunovića*. Subotica: Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“.
- Antunovich, Ivan. 1882. *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom*. Beč.
- Bába, Barbara. 2021. Az *ë - ö* szembenállás területi és kronológiai sajátosságai a korai ómagyar korban = Geographical and Chronological Aspects of the Opposition *ë - ö* in Early Old Hungarian. *Nyelvtudományi Közlemények* 117: 301-324.
- Bajuk, Lidija. 2018. *Odjeci slavenskog mita u nematerijalnoj kulturi Međimurja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Balázs, Mihály, Ádám Fricsey, László Lukács i István Monok (ur.). 1990a. *Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók I/1., 1609.-1616*. Szeged.
- Balažev, Marina. 2011. Opis bereškoga govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17: 1-18.
- Balažev, Marina. 2013. O prozodiji staroštokavskog bereškog govora. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39(1): 1-10.
- Banović, Stjepan. 1934. Lijepa Ana. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 29 (2): 81-83
- Bara, Mario. 2021. Autohtonost i migracije: Hrvati u ugarskom Podunavlju. *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 13: 9-44.
- Bara, Mario. 2022. Migracije, toponimi i jezik: svjedočanstva hrvatske prisutnosti u Vojvodini. *Dani hrvatske knjige i riječi – Dani Balinta Vujkova: Zbornik radova s međunarodnog znanstveno-stručnog skupa 2021.* / Čeliković, Katarina (ur.). Subotica 2022: Hrvatska čitaonica – Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata. 51-94.
- Barford, Paul M. 2001. *The early Slavs: Culture and society in early medieval Eastern Europe*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Barics, Ernő. 2011. A horvát etnikai csoportok magyarországi letelepedésének vizsgálata (anya) nyelvi metszetben a földrajzi nevek tükrében. *Hungarológiai évkönyv* 12 (1): 57-64.
- Berend, Nora, Jozsef Laszlovszky i Bela Zsolt Szakacs. 2007. The kingdom of Hungary. U: Nora Berend (ur.). *Christianization and the rise of Christian monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900-1200*. Cambridge: Cambridge University Press. 319-368.
- Bíró-Bige, György. 1914. A kelebiai pusztai (Szabadka) templom ásátás. *Archaeológiai értesítő* 34(1): 58-59.

- Birnbaum, Henrik. 1993. On the Ethnogenesis and Protohome of the Slavs: The Linguistic Evidence. *Journal of Slavic Linguistics* 1(2): 352-374.
- Borovszky, Samu (ur.). 1909. *Bács-Bodrog vármegye*, sv. 1. Budapest: Magyarorszáig vármegyéi és városai.
- Brabec, Ivan. 1971. Kaločki govor. *Ljetopis JAZU* 75: 493-497.
- Brabec, Ivan. 1982. Kajkavci u dijaspori. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6: 77-84.
- Brozović Rončević, Dunja. 1997a. Važnost hidronimije za proučavanje slavenske etnogeneze. *Filologija* 29: 1-24.
- Brozović Rončević, Dunja. 1997b. Hidronimi s motivom vrelišta na povijesnom hrvatskom jezičnom području. *Folia onomastica Croatica* 6: 1-40.
- Brozović Rončević, Dunja. 1999. Nazivi za blatišta i njihovi toponimijski odrazi u hrvatskome jeziku, *Folia onomastica Croatica* 8: 1-44.
- Brozović, Dalibor. 1981. Dušnok (Dusnok); OLA 151. U: Nedim Filipović (ur.) *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Posebna izdanja ANUBiH, LV/9. Sarajevo: Odjeljenje društvenih nauka. 603-610.
- Csánki, Dezső. 1894. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 2. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Csánki, Dezső. 1897. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 3. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Curta, Florin. 2001a. *The Making of the Slavs: History and Archeology of the Lower Danube Region c. 500-700*. New York: Cambridge University Press.
- Curta, Florin. 2001b. Pots, Slavs and 'imagined communities': Slavic archaeologies and the history of the early Slavs. *European Journal of Archaeology* 4(3): 367-384.
- Curta, Florin. 2008. The Making of the Slavs between ethnogenesis, invention, and migration. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 2 (4): 155-172.
- Curta, Florin. 2015. Four questions for those who still believe in prehistoric Slavs and other fairy tales!, *Starohrvatska prosvjeta* III(42): 286-303.
- Curta, Florin. 2021. *Slavs in the Making: History, Linguistics, and Archaeology in Eastern Europe (ca. 500-ca. 700)*. London: Routledge.
- Cvijić, Jovan. 1987. *Antropogeografski i etnografski spisi*. Beograd.
- Čatić, Ivana. 2017. *Toponimija Đakovštine*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek: Filozofski fakultet.
- Čaušević, Ekrem (prev. i ur.). 2014. *Autobiografija Osman-age Temišvarskog*. Zagreb: Srednja Europa.
- Daničić, Đuro, Valjavec, Matija Kračmanov i Pero Budmani (ur.). 1884.-1886. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio 2 Četa-đavli. Zagreb: JAZU.
- Dávid, Géza. 2008. Customs Duties and Treasury Incomes in the Vilayet of Temesvár: An Early Account-Book of Becskerek and Becse. U: Costantini, Vera; Koller, Markus (ur.) *Living in the Ottoman ecumenical community: essays in honour of Suraiya Faroqhi*. 147-179.
- Dávid, Géza i Pál Fodor. 2005. Az ország ügye mindenek előtt való“ A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei 1544-1545, 1552. Budapest.

- Dudás, Előd. 2019. Slavensko stanovništvo zapadne Panonije u zrcalu toponima. *Folia onomastica Croatica* (28): 53-61.
- Durđev, Branislav i Olga Zirojević. 1988. Opširni defter Segedinskog sandžaka. Mešovita građa. *Miscellanea* 17-18: 7-80.
- Edelinski Mikolka, Vladimir. 2021. Elementi poganske tradicije u pozadini predbožićnih blagdana kod Rusina u Vojvodini. *Obnovljeni Život* 76 (4): 457-468.
- Engel, Pál. 2001. *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary*. London: New York. 895-1526.
- Eschenburg, Bernd. 1976. *Linguistische Analyse der Ortsnamen der ehemaligen Komitate Bács und Bodrog. Von der ungarischen Landnahme (896) bis zur Schlacht von Mohács (1526)*. München: Verlag Otto Sagner.
- Fermendžin, Eusebius. 1892. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 23. Zagreb: JAZU.
- Filipec, Krešimir. 2015. Donja Panonija od 9. do 11. stoljeća. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- Fügedi, Krisztina. 2001. Tanúnévsor 1461-ből, Névtani értesítő 23: 126-140.
- Galović, Filip. 2020. Govor mjesta Sonte u Vojvodini. Šokačka rič 17. Zbornik radova Znanstvenoga skupa 'Slavonski dijalekt' s međunarodnim sudjelovanjem, Bilić, Anica (ur.). Vinkovci: Zajednica amaterskih kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije. 43-63.
- Galović, Filip. 2020b. Pogled na govor Monoštora i njegov leksik. Etnokulturni identitet Hrvata u Vojvodini: povijesni i suvremeni procesi, Bara, Mario; Galović, Filip; Mihalević, Lucija (ur.). Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište. 217-233.
- Gluhak, Alemko. 2003. Ime Slavonije. Migracijske i etničke teme 19(1): 111-117.
- Gołąb, Zbigniew. 1992. *The origins of the Slavs. A linguist's view*. Columbus, Ohio: Slavica Publications.
- Gorjanac, Živko. 2009. Neke osobitosti santovačkoga šokačkog govora. Hrvatski dijalektološki zbornik 15: 173-178.
- Gračanin, Hrvoje. 2008a. Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji. *Scrinia Slavonica* 8 (1): 13-54.
- Gračanin, Hrvoje. 2008b. Od Hrvata pak koji su stigli u Dalmaciju odvojio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom. *Razmatranja uz DAI* c. 30. *Povijest u nastavi* VI(11) (1): 67-76.
- Gračanin, Hrvoje. 2011. Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća). Zagreb: Plejada.
- Gračanin, Hrvoje. 2015. Sjeveroistočna Hrvatska u ranome srednjem vijeku. Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150), Nikolić Jakus, Zrinka (ur.). Zagreb: Matica hrvatska. 367-384.
- Greenberg, Marc L. 2002.-2003. Common Slavic: Progress or Crisis in its Reconstruction? Notes on Recent Archaeological Challenges to Historical Linguistics. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 44-45: 197-209.

- Gulyás, László Szabolcs. 2011. Jobbágyi migráció és személynévadás a 16. század eleji Bács és Bodrog megyében. *Helynévtörténeti tanulmányok* 6: 175-195.
- Györe, Zoltán (Ђере, Золтан). 2014. *Именски фонд бачког кметовског становништва 1522. године*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за историју.
- Györffy, György. 1994. Dual kingship and the seven chieftains of the Hungarians in the era of the conquest and the raids. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 47: 1/2, 87-104.
- Hadrovics László. 1956. Szláv jövevényiszavaink kérdéséhez. *Közleményei* 10: 133-168.
- Halaga, Ondrej R. 1972. Cyrilometodejské dedičstvo po príchode Maďarov. *Slavia* 41(3): 285-294.
- Heršak, Emil i Ana Silić. 2002. Avari: osvrt na njihovu etnogenezu i povijest. *Migracijske i etničke teme* 18(2-3): 197-224.
- Hoffmann, István (ur.). 2005. *Korai magyar helynévszótár 1000-1350. 1. Abaúj-Csongrád vármegye*. Debrecen.
- Hraste, Mate. 1961. Vlastito ime u Jugoslavena. *Jezik* 9(2): 33-40.
- Iskruljev, Toša. 1936. *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Mađžari. Sa mađžarske granice, Bajski trokut, Sent-Andrija*. Novi Sad.
- Jarić, Josip. 1969. Arky – Jarki – Jaruge. *Županjski zbornik* 2: 84-91.
- Jedvaj, Josip. 1956. Bednjanski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1: 279-330.
- Jordanes (Mierow, Charles Christopher ur.). 1915. *The Gothic history of Jordanes in English version; with an introduction and commentary*. Princeton: Princeton University Press.
- Káldy-Nagy, Gyula. 2008. A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben – Dél-Alföldi évszázadok 24. Szeged.
- Kapović, Mate. 2008. O naglasku u staroštokavskom slavonskom dijalektu, *Croatica et Slavica Iadertina*, 4(4): 115-147.
- Károlyi, Tibor. 1882. *Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. Oklevelek 1253 – 1413*, knj.1. Budapest.
- Katona, Stephanus. 1781. *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae. Tomulus IV.: complectens resgestas Stephani III., Ladislai II., Stephani IV., Belae III., Emerici, Ladislai III., ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata. Posonii et Cassoviae*.
- Kazanski, Michel. 2020. Archaeology of the Slavic Migrations. *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*, 2020. fhal-02902087f https://hal.science/hal-02902087/file/Kazanski_Archaeology-Slavic%20Migrations_2020.pdf (pristupljeno: 13. veljače 2023.)
- Kekez, Hrvoje i Krešimir Regan. 2022. *Srednjovjekovna Dubica. Obrisi grada na obalama rijeke Une*. Zagreb – Sisak.
- Kenyhercz, Róbert. 2014. A szláv helynévformánsok kölcsönzéséről (az -óc végű helynevek a magyarban). *Nyelvtudományi Közlemények* 110: 205-226.

- Kılıç, Orhan. 2019. Budin ve Timişvar Eyaletlerinin Paşaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *OTAM* 46:191-229.
- Kiss, Lajos. 1980. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest.
- Klaić, Vjekoslav. 1897. Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća. *Rad JAZU* 130: 1-85.
- Kniezsa, István. 1938a. Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert. *Archivum Europae Centro-Orientalis* 4: 241-412.
- Kniezsa, István. 1938b. Magyarország népei a XI.-ik században. U: Serédi, Jusztinián (ur.) *Emlékkönyv Szent István királyhalálának kilencszázadik évfordulóján*. Budapest knj. II: 365-472.
- Kniezsa, István. 1942. Magyar-szláv nyelvi érintkezések. U: Szekfű, Gyula (ur.), *A magyarság és a szlávok*. Budapest. 168-188.
- Kott, František Štěpán. 1890. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*, 6 D–N. (V Praze) Prag.
- Krasowska, Helena. 2016. *Górale polscy na Bukowinie Karpackiej : studium socjolingwistyczne i leksykalne*. Warszawa.
- Kristó, Gyula. 2005. Settlement Name Giving in the Age of the Árpáds. U: Sándor Maticsák (ur.). *Settlement names in the Uralian languages*. Debrecen – Helsinki. 117-133.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan (ur.). 1863. Monumenta historica Slavorum meridionalium, 1. Listine hrvatske (Acta croatica). Zagreb.
- Kulišić, Špiro. 1974. Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u proučavanju stare slovenske religije (III). *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 12 (10): 5-57.
- Lappenberg, Johannes M. Pertz, Georg Heinrich (ur.). 1868. *Helmoldi Presbyteri Chronica Slavorum ex Recensione I.M. Lappenbergii*. Hannover.
- Lisac, Josip. 2003. Slavonski dijalekt: između autohtonosti i utjecaja. *Migracijske i etničke teme* 19 (1): 7-16.
- Lisac, Josip. 2012. Hrvatski govori u Vojvodini. *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 4: 153-161.
- Lonačarić, Mijo. 2017. Osvrt na prozodijske izoglose u kajkavskome narječju. *Hrvatski dijalektološki zbornik* (21): 187-201.
- Lonačarić, Mijo. 2017. Osvrt na prozodijske izoglose u kajkavskome narječju. *Hrvatski dijalektološki zbornik* (21): 187-201.
- Lončarević, Juraj. 1968. Otkud naziv Šokac? *Katolički godišnjak za 1969*: 189-190.
- Lončarić, Mijo. 1993. Prilog južnoslavensko-zapadnoslavenskim odnosima, s posebnim obzirom na slovačko-kajkavske veze. *Croatica* 23/24(37-38-39): 177-188.
- Lončarić, Mijo. 1995. Prostiranje kajkavštine u prošlosti. *RaspraveZJH* 21 (1): 79-102.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb.
- Lončarić, Mijo. 2018. Osvrt na kajkavski i štokavske govore Reke kod Koprivnice. *Rasprave* 44/1: 299-330.

- Lončarić, Mijo i Vesna Zečević. 2008. Štokavsko-kajkavski odnosi. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 14: 25-32.
- Mályusz, Elemér. 1997. Zsigmondkori oklevéltár V. (1415-1416). Magyar Országos Levéltár kiadványai: Budapest.
- Mance, Nina. 2014. Suvremeni podravski govori slavonskoga dijalekta. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Osijek.
- Mandić, Živko. 1987. Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj. Budimpešta.
- Mandić, Živko. 2001. Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj. *Folia onomastica Croatica* (10): 95-230.
- Mandić, Živko. 2005. Hrvatska imena naseljenih mjesta u Mađarskoj. *Folia onomastica Croatica* 14: 37-128.
- Marek, Miloš. 2003. Slovanské etnonymá v toponymii stredovekého Uhorska. *Studia historica Tyrnaviensia* 3: 65-87.
- Maresić, Jela. 2004. O leksičkim podudarnostima slavonskih i kajkavskih govora. Šokačka rič 2, *Zbornik radova znanstvenoga skupa Slavonski dijalekt* 2: 77-86.
- Maretić, Tomo. 1886. O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. Rad JAZU 82: 69-154.
- Margetić, Lujo. 1994. Pitanja iz najstarije povijesti Zagrebačke biskupije i Slavonije. *Croatia Christiana periodica* 18(34): 1-50.
- Melich, János. 1909. Szlav jövevényiszavaink eredetéről 1, Nyelvtudományi Közlemények 39: 1-74.
- Melich, János. 1925. *A honfoglaláskori Magyarország*. A magyar nyelvtudomány kézikönyve (1.6). Magyar Tudományos Akadémia: Budapest.
- Menac-Mihalić, Mira i Anita Celinčić. 2017. Geolingvistički pogled na refleksu slogotvornoga *l u govorima hrvatskoga jezika. Genis, R., de Haard, E., & Lučić, R. (ur.), *Definitely Perfect. Festschrift for Janneke Kalsbeek*. Pegasus Oost-Europese Studies 29, Uitgeverij Pegasus, Amsterdam. 73-89.
- Nagy, Imre. 1894. *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo*. VI. Budapest.
- Nobis, Iwona. 2021. Najstarsze nazwy miejscowe ziemi świętokrzyskiej. *Folia onomastica Croatica* 30: 47-76.
- Orth, Jan i František Sládek. 1870. *Topograficko-statistický slovník Čech*. (V Praze) Prag.
- Ostrogorski, Georgije (ur.). 1955. *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*. Tom 1. Beograd: Naučna knjiga.
- Pačić, Jovan. 1828. *Imenoslov ili rečnik lični imena razni naroda Slavenski. (Namenlexicon der verschiedenen slavischen Völker, verm. von Joh. Kollar und hrsg. von Jos. Milovuk.)*. Budim.
- Parczewski, Michal. 2003. Remarks on the Discussion of Polish Archaeologists on the Ethnogenesis of Slavs. *Archaeologia Litwana* 4: 138-142.
- Pelczéder, Katalin. 2010. Földrajzi köznevek vizsgálata Veszprém megyében. U: Hári Gyula H. Tóth Tibor (ur.), *Regionalitás és nyelvjárásiaság Veszprém megyében*. Veszprém. 133-146.

- Pesti, János (ur.). 1982. *Baranya megye földrajzi nevei* I. Baranya monográfiái sorozat. Pécs.
- Pešikan, Mitar. 1995. Svedočanstvo srpske istorijske antroponimije. *Glas CCCLXXIX Srpske akademije nauka i umetnosti, Odeljenje jezika i književnosti*. knj. 16: 37-45.
- Petrovic, István. 2009. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. U: Derek Keene, Balázs Nagy, Katalin Szende (ur.). *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Ashgate: Farnham: 67-88.
- Pleterski, Andrej. 2013. Etnogeneza Slavena – metode i proces. *Starohrvatska prosvjeta* III(40): 7-30.
- Popović, Ivan. 1960. *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden.
- Porphyrogenitus, Constantine (Moravcsik, Gyula, Jenkins, Romilly ur.) 1967. *De administrando imperio*. Washington.
- Rác, Anita i Erzsébet Emőke Veres. 2007. *A Délvidék korai ómagyar kori helynevei*. Debrecen https://mnytud.arts.unideb.hu/szakdolgozat/1560/veres_e_1560.pdf (pristupljeno: 17. svibnja 2022.).
- Rác, Anita. 2022. Settlement Names Referring to Eastern Slavic Settlers in Medieval Hungary. *Вопросы ономастики* 19(2): 85-103.
- Rác, Anita i Mária Fieder. 2007. Baranya vármegye korai ómagyar kori helyneveinek nyelvi elemzése. Debrecen.
- Rác, János. 2017. Szomszédaink helynevei IV. : közvetlen szomszédok. *Füredi história* 17: 2, 4-10.
- Reizner, János. 1900. *Szeged története: harmadik kötet : egyházak és hitfelekezetek, hatóság és társadalom, egészségügy, iskolák, közműveltség, közgazdaság*. knj. 4. Szeged.
- Richards, Ronald O. 2003. *The Pannonian Slavic Dialect of the Common Slavic Proto-Language: The View from Old Hungarian*. Los Angeles: UCLA.
- Rogošić, Andrea 2016. Osobna imena u Splitu u razdoblju preporodnoga pokreta. *Folia onomastica Croatica* 25: 143-165.
- Sasinek, Fr[antišek]. V[ítazoslav]. 1913. Král' sv. Vladislav. *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti* 18: 116-124.
- Sekereš, Stjepan. 1973. Antroponimija i toponimija slavonske Podravine. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 3: 369-470.
- Sekereš, Stjepan. 1974. Govor Slavonske Podravine. *Zbornik za filologiju i lingvistiku, Matica srpska* XVII/2: 125-166.
- Sekereš, Stjepan. 1977. Govor Hrvata u južnoj Baranji. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4: 323-484.
- Sekereš, Stjepan. 1980. Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXIII-1: 135-205.
- Sekereš, Stjepan. 1981. Odnos govora slavonske Podravine prema kajkavskom narječju. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 24/1: 75-88.
- Sekereš, Stjepan. 1982. Govori s nezamijenjenim jatom u našičkom kraju. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6: 497-501.

- Sekereš, Stjepan. 1989. Areali ikavskog, ekavskog i ijekavskog govora u slavonskom dijalektu. *Hrvatski dijalektološki zbornik* (8): 135-144.
- Sekulić, Ante. 1991. *Bački Hrvati : narodni život i običaji*. Zagreb: JAZU.
- Silađev, Ruža. 2011. *Šokica pripovida*. Subotica: Novinsko-izdavačka ustanova „Hrvatska riječ“.
- Skok, Petar. 1939. Toponomastika Vojvodine. *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu* knj. 12: 1-20.
- Skok, Petar. 1948. Rekonstrukcija dačkoslavenskog vokabulara, u radu „Leksikološki studije“, *Rad JAZU* 272: 5-90 (49-78).
- Sós, Ágnes Cs. 1973. *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*. München.
- Stachowski, Marek. 2009. Eugen Helimskis Materialien zur Erforschung der ältesten slawisch-ungarischen Sprachkontakte. *Studia Etymologica Cracoviensia* 14: 35-107.
- Stanislav, Ján. 1948. *Slovensky juh v stredoveku*, knj. 2. Matica slovenská: Turčiansky Sv. Martin.
- Svirčić, Anđelina. 2000. Razvojne prilike naselja Donja Grebaštica uzrokovane urbanizacijom i modernizacijom. *Sociologija i prostor* (147-148): 151-167.
- Szamota, István. 1894. *A schlagli magyar szójegyzék : a XV. század első megyedéből*. Budapest.
- Šeremešić, Marija. 2016. *Bile riči: rječnik govora Monoštora*. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.
- Šimundić, Mate. 1978. Osvrt na značenje naziva iščezlih đakovštinskih sela. *Zbornik Muzeja Đakovštine* 1(1): 9-27.
- Škafar, Ivan. 1971. Dolnjelendavska rodbina Hoholt (Banfi, Banič) in rast njeneposesti do leta 1381. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1: 40-70.
- Škrkulja, Jana i Hrvoje Gračanin. 2014. Barbaricum contra imperium: Prostor današnje jugozapadne Vojvodine između kasne antike i ranog srednjeg vijeka u svjetlu povijesnih i arheoloških svjedočanstava (5.-6. stoljeće). *Vojvođanski prostor u kontekstu evropske istorije. Ličnosti vojvođansko prostora : zbornik radova = The Region of Vojvodina in the Context of European History. Personalities of Vojvodina space : book of proceedings*. 2. Gavrilović, Vladan; Boškov, Svetozar (ur.). Novi Sad; Bačka palanka: Filozofski fakultet. 7-39.
- Šprljan, Nataša. 2018. Toponimija Nacionalnoga parka Paklenica. *Folia onomastica Croatica* 27: 123-205.
- Trifunović, Stanko. 1997. Slovenska naselja V-VII veka u Bačkoj i Banatu. *Труды VI Международного конгресса славянской археологии. Том. I: Проблемы славянской археологии*. Москва. 173-185.
- Trubačev, Oleg Nikolaevič. 1985. Linguistics and Ethnogenesis of the Slavs: The Ancient Slavs as Evidenced by Etymology and Onomastics. *Journal of Indo-European Studies* 13: 203-256.
- Vidović, Domagoj. 2013. Ojkonimija Neretvanske krajine. *Croatica et Slavica Iaderina*, 9/1(9.): 3-30.

- Vidović, Domagoj. 2016. Prilog proučavanju odraza svetačkoga imena Ilija u hrvatskoj antroponimiji. *Folia onomastica Croatica* 25: 167-182.
- Wenzel, Gusztáv. 1873. Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. XI. Budapest.
- Zaicz, Gábor (ur.). 2006. Etimológiai szótár: magyar szavak és toldalékok eredete. Budapest.
- Zima, Luka. 1887. Někoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. Zagreb: JAZU.
- Znika, Marija. 2014. Bratoljub Klaić i štokavština donje Podravine. *Rasprave* 40/2, 521-530.
- Zoltán, András. 2013. Славянские диалекты Карпатского бассейна во время прихода венгров (IX в.). *Studia Slavica* 58 (1): 209-218.
- Zoltán, András. 2014. A magyar-szláv nyelvi kapcsolatok. U: Sudár, Balázs i sur. (ur.), *Magyar őstörténet: Tudomány és hagyományörzés*. Budapest. 205-210.
- Zoltán, András. 2015 Szláv-magyar nyelvi kapcsolatok a 11. században. *Helnyévtörténeti tanulmányok* 11: 35-44.
- Zoltán, András. 2020. A magyar keresztény terminológia bizánci rítusú szláv elemei. *Magyar Nyelv* 116 (3): 275-285.
- Živković, Tibor. 1997. Odnosi Avara i podunavskih Slovena 579–626. godine. *Zbornik Matice srpske za istoriju* 56: 7-18.
- Živković, Tibor. 2010. Constantine Porphyrogenitus' Source on the Earliest History of the Croats and Serbs. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 42(1): 117-131.
- Золтан, Андраш. 1986. К вопросу о славянском пласте венгерской христианской терминологии / Cirill és Metód tevékenysége Pannóniában – Дейността на братя Кирил и Методи в Панония. Материали от научната конференция, посветена на 1100-годишнината от смъртта на Методий, 10-11 октомври, 1985 г., Будапеща – Кестхей – Залавар. – Будапеща. 130-137.
- Иваненко, Александр В. 2016. К этимологии псл. *korčupъ (опыт семантической реконструкции термина). *Међународни научни симпозијум „Словенска терминологија данас“ (11.-13. мај 2016. година)*. Београд. Књига сажетака, 33. <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/897>
- Иванов, Александар Д. 2017. *Банат у доба краља Матије Корвина (1458.-1490.)*, докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет: Београд.
- Јевтић, Милан. 1985. Риболов у Мачви. *Гласник Етнографског музеја у Београду* 49: 69-91.
- Кришто, Дьюла. 1986. О топонимических названиях Карпатского бассейна со вторым членом – град (grad ~ grád). U: Nino Nikolov i sur. (ur.), *Szlávok – protobolgárok – Bizánc*. (Hungaro–Bulgarica 4.). Szeged. 99-112.
- Куркина, Любовь В. 1992. *Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU).

- Куркина, Любовь В. 1993. Паннонославянская языковая общность в свете диалектных отношений праславянского языка. *Славянское языкознание. XI Международный съезд славистов*. М., 1993. С. 36-45.
- Лома, Александар. 2019. Ковилье, кобиле, Арханђео Михаило и Свети Никола. *Глас, Српска академија наука и уметности 429. Одељење језика и књижевности 31*: 37-68.
- Миклошич, Франц. 1865. *Учение о звуках древнеславянского (церковно – славянского языка)*. Киев.
- Павловић, Звездана. 2016. Ороними Србије. Трећи део Р-Т. *Ономатолошки прилози XXIII*: 113-292.
- Петров, Иван П. 2020. *Праславянските nt-основи: предистория и наследство*. В. Търново.
- Сабо, Сильвиа. 2001. Славяне на территории Трансильвании во время обретения венграми родины. *Dissertationes Slavicae. Sectio linguistica CXXV*. 141-146.
- Трубачев, Олег Николаевич. 2003. Этногенезис и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. Москва: Наука.
- Хелимский, Евгѐний Арнольдович. 1988. Венгерский язык как источник для праславянской реконструкции и реконструкции славянского языка Паннонии. *Славянское языкознание. X Международный съезд славистов*. М. 347-368.
- Хелимский, Евгѐний Арнольдович. 1993. Ранняя славянская христианская терминология в венгерском языке, в: *Славянское языкознание. XI Международный съезд славистов: Братислава, сентябрь 1993 г.: доклады российской делегации*, отв. ред. Н. И. Толстой, Москва: Наука. 46-64.

Rječnici

- Új magyar etimológiai szótár <https://uesz.nytud.hu/index.html>
- <https://sjp.pwn.pl/>
- <http://drmj.eu/>
- <http://toponymica.sk>
- <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tFRjE0RDMiXX0sICJxdWVyeSI6ICJhcGF0In0>
- <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=1&class=10001&oby=rmr&obyt=a&rr%5B1033%5D%5Bo%5D%5B196759%5D=oa&published=y&restricted=n>
- <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=196759>
- <https://uesz.nytud.hu/index.html>
- <https://kajkavski.hr/>
- <https://fran.si/>
- Этимологический онлайн-словарь русского языка Шанского Н. М.
<https://lexicography.online/etymology/shansky/>

Summary

Pannonian Slavs and Danube Region Croats: toponymic and linguistic links

Medieval toponyms of Slavic origin in the Danube region provide valuable information about the earliest history of the ancestors of the Danube Croats Šokci. The Slavonic dialect of the Croatian language, partially represented in the Danube region, preserves archaic linguistic characteristics. Elements of the pre-migration dialectal state can be found in it, which is visible through the presence of certain related features found in the Kajkavian and Chakavian dialects. The first part of the paper provides basic historical information about the Pannonian Slavs. The second part of the paper is devoted to archaic linguistic traces among the Croats Šokci in Bačka and confirmation of those linguistic elements in toponymy. The third part gives an overview of toponyms from the historical area of Hungarian southern Danube region with a suggested Slavic etymology.

Keywords: Slavs, Pannonia, Danube Croats, Šokci, toponyms, language

